

İqtisadi və Siyasi Elmlər Jurnalı

№ 4 (5) 2016

Bakı-2016

prof. Məhərrəmov Amil (Sədr)
akademik, i.e.d. Nuriyev Əli

Bakı Dövlət Universiteti
AMEA

prof. t.e.d. Abbasbəyli Ağalar
prof. i.e.d. Bekçi İsmail
prof. i.e.d. Çekməryov Vasiliy
prof. t.e.d. Dərabadi Pərvin
prof. f.e.f.d. Əhmədov Əli
prof. i.e.d. Əhmədov Nazim
prof. i.e.d. Əliyev Tərbiz
prof. t.e.d. Həsənalıyev Zeynal
prof. s.e.d. Hüseynova Hicran
prof. s.e.d. Məmmədov Hikmət
prof. f.r.e.d. Orucov Elşar
prof. i.e.d. Rüstəmbəyov Hacıağa
prof. i.e.d. Rüstəmov Ağarza
prof. i.e.d. Sadıxov Rahim
prof. s.e.n. Ştol Vladimir

Bakı Dövlət Universiteti
Nevşehir Universiteti, Türkiyə
Kostroma Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Naxçıvan Dövlət Universiteti
AMEA
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Naxçıvan Dövlət Universiteti
Bakı Biznes Universiteti
MDB ölkələri İnstitutu

dos. i.f.d. Abışlı Laçın
dos. h.e.f.d. Babazadə Mehriban
dos. i.f.d. Cəbrayilov İkrəm
dos. i.f.d. Eyyubov Kamran
dos. i.f.d. Əhmədova Sədaqət
dos. i.f.d. Əliyev Vüqar
dos. s.e.f.d. Güləliyeva Afət
dos. f.e.f.d. İbadov Nazim
dos. i.f.d. İbadov Sabir
dos. i.f.d. Kərimov Xosrov
dos. s.e.f.d. Məmmədov Kərəm
dos. s.e.f.d. Qaraşova Səbinə
dos. i.f.d. Qarayev Fərhad
dos. i.f.d. Rəsulova Mətanət
dos. i.f.d. Səriyev Kutais
dos. i.f.d. Şamilova Hürü
dos. f.e.f.d. Şirinov Azər
dos. s.e.f.d. Talıbov Rza

Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti

i.f.d. Xasiyeva Leyla
s.e.f.d. İbrahimov Əlimusa
s.e.f.d. Hüseynov Fərhad
s.e.f.d. İsmayılzadə Xəyyam

Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti
Bakı Dövlət Universiteti

prof. Maharramov Amil (Chief) acad. Nuriyev Ali	Baku State University National Academy of Sciences of Azerbaijan
prof. Abbasbeyli Aghalar prof. Bekchi Ismail prof. Chekmarev Vasily prof. Darabadi Parvin prof. Ahmadov Ali prof. Ahmadov Nazim prof. Aliyev Tarbiz prof. Hasanaliyev Zeinal prof. Huseynova Hijran prof. Mammadov Hikmat prof. Elshar Orudzhev prof. Rustambeyov Hajiaga prof. Agarza Rustamov prof. Sadykhov Rahim prof. Stoll Vladimir	Baku State University Nevshehir University, Turkey Kostroma State University Baku State University Baku State University Nakhchivan State University National Academy of Sciences of Azerbaijan Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Nakhchivan State University Baku Business University Institute of the CIS Countries
assoc. PhD Lachin Abishli assoc. PhD Mehriban Babazade assoc. PhD İkrām Jabrailov assoc. PhD Kamran Eyyubov assoc. PhD Sedaget Akhmedova assoc. PhD Vugar Aliyev assoc. PhD Afet Gulaliyev assoc. PhD Nazim Ibadov assoc. PhD Sabir Ibadov assoc. PhD Khosrov Karimov assoc. PhD Karam Mammadov assoc. PhD Sabina Garashov assoc. PhD Farhad Karaev assoc. PhD Metanet Rasulov assoc. PhD Kutaisi Sariev assoc. PhD Huru Shamilova assoc. PhD Azer Shirinov assoc. PhD Reza Talibov	Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University
PhD Khasiyev Leila PhD Ibrahimov Alimusa PhD Huseynov Farhad PhD Ismailzade Khayyam	Baku State University Baku State University Baku State University Baku State University

проф. д.э.н. Магеррамов Амиль
(Председ.)

акад. акад. НАНАР д.э.н. Нуриев Али

Бакинский Государственный Университет

НАН АР

проф. д.и.н. Аббасбейли Агалар

проф. д.э.н. Бекчи Исмаил

проф. д.э.н. Чекмарев Василий

проф. д.и.н. Дарабади Парвин

проф. д.ф.ф.н. Ахмедов Али

проф. д.э.н. Ахмедов Назим

проф. д.э.н. Алиев Тарбиз

проф. д.и.н. Гасаналиев Зейнал

проф. д.п.н. Гусейнова Хиджран

проф. д.п.н. Мамедов Хикмет

проф. д.ф.м.н. Эльшар Оруджев

проф. д.э.н. Рустамбеков Гаджиага

проф. д.э.н. Агарза Рустамов

проф. д.э.н. Садыгов Рахим

проф. д.п.н. Штоль Владимир

Бакинский Государственный Университет

Университет Невшехир, Турция

Костромской Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Нахичеванский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Нахичеванский Государственный Университет

Бакинский Университет Бизнеса

Институт Стран СНГ

доц. д.ф.э. Абишли Лачин

доц. д.ф.ю.н. Бабазаде Мехрибан

доц. д.ф.э. Джабраилов Икрам

доц. д.ф.э. Эюбов Камран

доц. д.ф.э. Ахмедова Седает

доц. д.ф.э. Алиев Вугар

доц. д.ф.п.н. Гюльалиева Афет

доц. д.ф.ф.н. Ибадов Назим

доц. д.ф.э. Ибадов Сабир

доц. д.ф.э. Каримов Хосров

доц. д.ф.п.н. Мамедов Карам

доц. д.ф.п.н. Гарашова Сабина

доц. д.ф.э. Караев Фархад

доц. д.ф.э. Расулова Метанет

доц. д.ф.э. Сариев Кутаис

доц. д.ф.э. Шамилова Хуру

доц. д.ф.ф.н. Широных Азер

доц. д.ф.п.н. Талыбов Реза

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

д.ф.э. Хасиева Лейла

д.ф.п.н. Ибрагимов Алимуса

д.ф.п.н. Гусейнов Фархад

д.ф.п.н. Исмаилзаде Хайям

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

Бакинский Государственный Университет

MÜNDƏRİCAT

İQTİSADİYYAT BÖLMƏSİ

ПОТЕНЦИАЛ ПЕРЕХОДА
К ИННОВАЦИОННОМУ
РАЗВИТИЮ И ОПТИМИЗАЦИЯ
СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ ЧЕРЕЗ
РЕИНВЕСТИЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ
Ельшад Аслан оглы Мамед-Гасанов 6

REKLAMIN MƏNİYYƏTİNƏ
VƏ FƏRQLƏNDİRİCİ
XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR
Fərhad Mirzəəğa oğlu Qarayev..... 15

ЗАДАЧИ УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ
СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ В
ПРЕДПРИЯТИЯХ
Аян Урфан кызы Мамедова..... 28

PUL-KREDİT VƏ FİSKAL SİYASƏTİN
QARŞILIQLI ƏLAQƏLİLİYİNİN TƏMİN
EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ
*Hürü Siyasət qızı Şamilova, Fidan İmran qızı
Məmmədli*..... 35

AZƏRBAYCANDA QEYRİ-NEFT
SEKTORUNUN İNKİŞAFINDA
SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN ROLU
Kutais Abuzər oğlu Sariyev..... 41

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIQ
FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAF
MƏRHƏLƏLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ
*Qəzənfər Salman oğlu Süleymanov, Rafiq
Hümbət oğlu Qarayev, Samirə Ağasəlim qızı
Məmmədova* 50

SPECIAL ECONOMIC ZONES:
AN ALTERNATIVE TO OIL-BASED
ECONOMIC GROWTH IN
AZERBAIJAN. LESSONS FROM
KOREAN ECONOMIC
DEVELOPMENT
Neman Muradli 59

SİYASƏT BÖLMƏSİ

İDARƏETMƏ SİSTEMİ SOSIAL
NƏZARƏT KONTEKSTİNDƏ
Arif Sədi oğlu Rüstəmov..... 75

MULTİKULTURALİZM
AZƏRBAYCANÇILIQ
İDEOLOGİYASININ DAXİLİ
KOMPONENTLƏRİNDƏN BİRİ KİMİ
Hikmət Baba oğlu Məmmədov..... 85

ƏLİMƏRDAN BƏY TOPÇUBAŞOVUN
İCTİMAİ - SİYASİ GÖRÜŞLƏRİ
İsmayil Əhməd oğlu Eyyubov 91

SSRİ RƏHBƏRLİYİNİN
ERMƏNİPƏRƏST SİYASƏTİ:
HƏDƏFLƏR VƏ NƏTİCƏLƏR
İsmayil Məhərrəm oğlu Musa 98

AZƏRBAYCAN-YAPONİYA
ƏLAQƏLƏRİNİN SİYASİ-İQTİSADI
ASPEKTLƏRİ
Rza Vasif oğlu Talibov..... 109

ЕЛЬШАД АСЛАН оглы МАМЕД-ГАСАНОВ

докторант кафедры «Мировая экономика»
Бакинского Государственного Университета
e-mail: elshad. mammed-hasanov@lornainter. com

УДК: 330. 31

ПОТЕНЦИАЛ ПЕРЕХОДА К ИННОВАЦИОННОМУ РАЗВИТИЮ И ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ ЧЕРЕЗ РЕИНВЕСТИЦИОННЫЙ МЕХАНИЗМ

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены аспекты инновационного развития и оптимизации структуры обусловленные экономической целесообразностью и учитывающие направления мирового рыночного развития. Предложено поддержание определенных секторов, позволяющих реализовать стратегию социально-экономического развития страны, с учетом особенностей экономической ситуации в Азербайджане. Предусматриваются инвестиционные вложения в экономику, определены основные направления реинвестиций.

Ключевые слова: инвестиции, реинвестиции, государство, инновация, развитие, институциональная среда.

Переход к инновационному развитию, и оптимизация структуры экономики для устойчивого развития все чаще звучит в условиях финансового кризиса в последние годы. В свою очередь капиталоемкость инноваций и высокие риски делают инновационное пространство рискованным. В таких условиях только государственное целенаправленное управление и реорганизация инновационной деятельности заинтересованных структур, привлечении необходимых ресурсов при создании льготных условий для реинвестиций

может способствовать внедрению достижений науки и инновационному процессу. Что в свою очередь поможет переструктуризации и ускоренному росту экономики.

Создание необходимой инфраструктуры для повышения активности применения инноваций, институциональные преобразования (ускоренная приватизация, демонополизация в предпринимательстве, создание специальных финансово-инновационных групп и др.) сыграют важную роль в росте применения инноваций и высоких технологий

для производства конкурентоспособной продукции. Основным шагом в этом направлении - это создание в регионах инновационных центров обеспечивающих целенаправленность действий крупных организаций и малого предпринимательства.

Институциональные изменения, направленные на объединения узкоспециализированных научных и проектных организаций в единую научно - промышленную структуру, образование совместно с вузами инновационно - технологических центров, инновационнопромышленных комплексов, технологических и научных парков, ориентированных на производство и реализацию инновационной продукции с использованием торговой сети, восстановление межгосударственных вертикально - интегрированных и других структур - все это необходимые меры для прогрессивного структурного преобразования экономики.

При этом должны быть применены необходимые механизмы и инструменты, которые могут обеспечить возрождение оптимальной структуры экономики и его дальнейшую устойчивость. С помощью заранее составленным процедурам и программам по применению реинвестиционного механизма можно обеспечить развитие инновационной экономики, но при этом следует использовать отработанные приемы и алгоритм программ должен учитывать объективные информации и оперативно - предоставленные сведения.

Разработка схем реинвестирования должны осуществляться в зависимости от приоритетов, с обоснованием целей и требований развития отрасли. Реинвестиционные программы также должны составляться с учетом изменения стратегических задач и приоритетности решения. Диверсификация ресурсов, реинжиниринг процессов и проведение мобилизационных и организационных мероприятий по схеме «прогноза-действия для нейтрализации угроз-реализация- мониторинг» создадут возможность для активного наблюдения за ситуацией, получить и анализировать данные, контролировать, оперативно оценить результаты. А это возможность для преодоления негативных угроз в экономике.

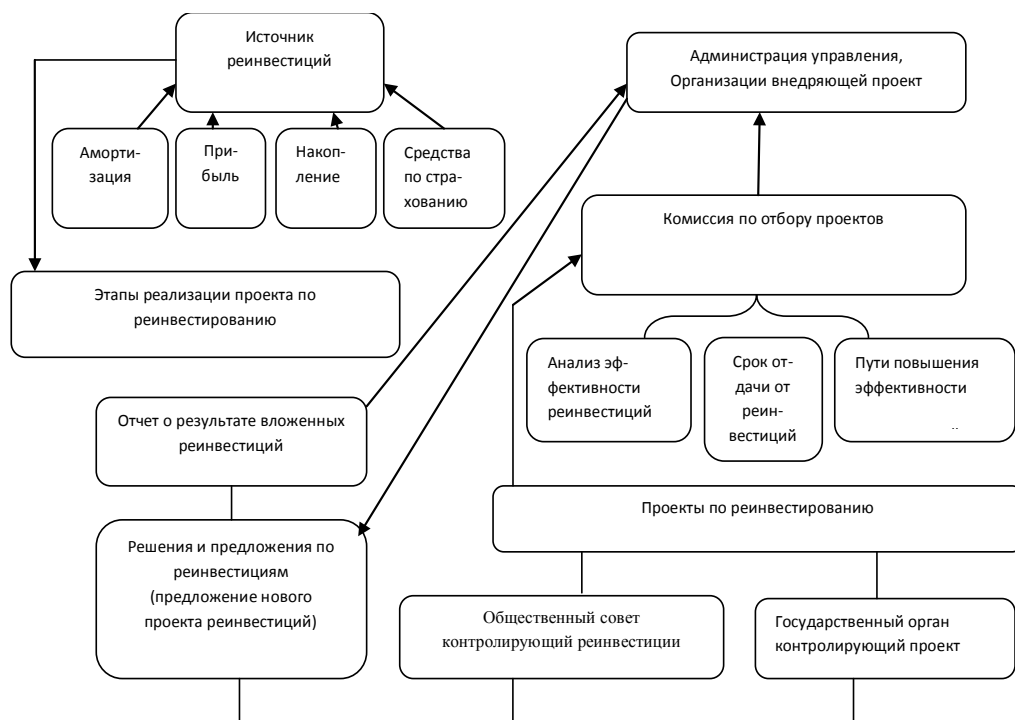
Если реинвестирование средств, происходит на негосударственном (внебюджетном) звене, то это позволяет изолировать их от ограничений бюджетного законодательства, но при этом соблюдать требования налогового и других законодательств. Соблюдение этого принципа делает реинвестиции привлекательными и независимыми.

Основываясь на принципах прозрачности и вовлечения общественности при принятии решений необходимо легализовать реинвестирование сэкономленных средств, привлечь финансирование на программ развития, конкретные эффективные проекты. Для дальнейшего запуска механизмов реинвестирования на совершенно законных осно-

наличие общественного контроля над реинвестированием экономленных средств в условиях расширения прозрачности по всей стране на данный момент становится актуальным. Такой контроль может быть

законодательно закреплён путем создания общественного совета при администрации управления.

Рис. 1. Предложенный пример использования механизма управления реинвестированием

ваниях по всей экономике необходимо использовать один из механизмов контроля. Именно на макро уровне общественный контроль позволит повысить прозрачность управления ресурсами, а также снизить риски смены курса в управлении.

Национальные отрасли для закрепления своих позиций на мировом рынке нуждаются в повышении рентабельности производства. «Инновационная политика в отношении этих групп отраслей отличается по

характеру, масштабам поддержки, объему ресурсов, необходимых для обновления и модернизации производственного потенциала на основе реализации отечественных достижений науки и техники» [3, стр. 169]. Но мы также замечаем, что часто для обновления и модернизации производства необходимо применение технических и технологических достижений мирового уровня, которые часто не по карману отечественному предпринимателю.

Потому для реализации активной национальной инновационной политики необходимы неординарные меры. Например, совершенствование системы государственных реинвестиций путем кредитной и налоговой политики, комплекс мер по созданию внебюджетного финансирования, бирж инноваций, организации услуг государственных инновационных фирм и др. Необходимо совершенствовать систему реинвестирования (возвратного и повторного инвестирования) инновационных проектов на конкурсной основе. Следует учитывать, что политика государственных реинвестиций, выработанная на основе четкой стратегии и тактики направленной на эффективное использование государственных финансовых средств путем реинвестирования может способствовать экономическому росту и расширению предпринимательства. Но с другой стороны государственные расходы на инвестиции не могут быть больше определенной доли ВВП при условиях кризиса. В условиях кризиса и ограниченных финансовых возможностей для «бюджетного финансирования инноваций возрастет необходимость привлечения средств из дополнительных источников (собственных средств организаций, частных инвестиций, средств внебюджетных фондов, заемных средств международных кредитно-финансовых организаций)» [3, стр. 174].

Во многих странах данная проблема решается с помощью налого-

вых льгот и сбережений населения. Например, в Бельгии средние и мелкие предприятия на 13,5 % инвестиционных вкладов и все предприятия на все инновационные вклады не платят налогов. В Италии депрессивные регионы и мелкие предприниматели освобождены от налогов на инвестиции на 5 лет. В США 70% реинвестиций приходится на сбережения населения.

Инновационная деятельность в Азербайджане предусматривает расширения сети технопарков и промышленных кварталов во всех неоккупированных регионах в ближайшие 5-10 лет. Как отметил Президент АР И. Алиев для этого: «изучен опыт ряда стран по организации промышленных кварталов и сформирована законодательная база» [5].

В дальнейшем необходимо определить направление вкладываемых реинвестиций. Так, например, отметил Президент АР И. Алиев инвестиции, вкладываемые в экономику должны учитывать статистику на таблице 1.

Считаем необходимо провести специализацию в каждом районе страны и соответственно этой специализации районов применить инновационный проект и реинвестиционный механизм. Учитывая, что, уровень самообеспечения продуктами сельского хозяйства с каждым годом растет, а возможности экспорта тоже увеличиваются, то в настоящее время основные реинвестиции идут в крупные фермерские хозяйства в

	потребление	производство	производственная мощность по стране	экспорт
Цемент (млн. тонн)	4, 4	3	5, 2	
Бентонит (тыс. тонн)	8	85	250	72
Гипс (тыс. тонн)	58	193	300	
Бетонные блоки, трубы (тыс. тонн)	100	100	300	
Алчипан картонный гипс (млн. кубметр)	12	11	16	
Полиэтиленовые трубы (тыс. тонн)	22	18	300	
Мрамор и гранит (тыс. тонн)	83	62	100	30
Известь (тыс. тонн)	20	14	40	
Электрические кабели (тыс. тонн)	10	5	40	
Продукция из стали длинного проката (тыс. тонн)	335	235	500	
Металлические конструкции (тыс. тонн)		114	200	
Керамические плиты (млн. кубметр)	8		4	

Таблица 1

Возможные направления реинвестиций в промышленности

рамках реализуемых проектов. «По подсчетам FAO для повышения до нужного уровня объема производства на глобальном уровне в развивающихся странах вложение чистых инвестиций, необходимых для сельского хозяйства, оценивается примерно в объеме 83 миллиардов долларов США. Считается необходимым направление более 60 процентов этих инвестиций именно в рыночную инфраструктуру, способствующую сельскохозяйственному производству. Все это, поддерживая развитие заготовительно-складской и оптовой рыночной инфраструктуры Азербайджанского государства, свидетельствует о полном соответ-

ствии данной политики глобальным вызовам» [5].

Но для реализации инвестиционных проектов и реинвестиций в сельскохозяйственное производство необходимо решение таких задач, как создание семенного фонда, стимулирование повторного посева для обеспечения кормами, пересмотреть объем пособий по топливу и моторным маслам, принять решения по непригодной и не эффективной технике, проведение соответствующих мер по не используемым земельным участкам.

На государственном уровне для ликвидации диспропорций в перераспределении ресурсов проводится ди-

	%
говядина	87
баранина	97
мясо птицы	98
яйца	100
молоко и молочная продукция	76
зерно	60
виноград	98
картофель	90
бахчевые	100
фрукты и ягоды	120
овощи	103
соль	87
сахар и изготавливаемая из сахара продукция	170
растительные масла и маргарин	77
сливочное масло	52
макаронные изделия	58

Таблица 2

Уровень самообеспечения продуктами сельского хозяйства и пищевой промышленности

версификация в целях реструктуризации экономики, вместе с тем создаются и новые отрасли. При этом учитываются такие факторы, как структура спроса и предложения, изменение в ценах на сырье, перспективы модернизации, которые непосредственно влияют на показатели конкурентоспособности экономической системы. Как показывают исследования в последние годы воспроизводство природных ресурсов становится значимым с точки зрения устойчивого развития. Именно инновационные проекты по воспроизводству ресурсов питьевых и промышленных вод, флоры и фауны и др. и

сделать это высоко рентабельным процессом являются актуальными. Одним из таких инновационных проектов является получение сладкой (воспроизводство) промышленной воды из соленых вод Каспийского моря.

Проблема эффективного управления государственной собственностью в последнее время приобрела особое значение. Ее решение лежит, прежде всего, в плоскости упорядочения правоотношений государства и бюджетных учреждений. Это упорядочивание сосредоточено, на четком юридическом разграничении учреждений на бюджетные учрежде-

ния, в отношении которых государство несет полную субсидиарную ответственность, но соответственно ограничивает их гражданскую правоспособность лимитами утвержденных бюджетных обязательств, и остальных бюджетополучателей, по обязательствам которых государство не несет субсидиарной ответственности. Существующие недоработки в бюджетных реинвестиционных механизмах позволяют сделать вывод о том, что на сегодняшний день требуется обоснованное изменение некоторых ключевых контуров в правовом поле реинвестиционной системы и ориентиров экономического регулирования. Для этого требуется уточнения ряда приоритетов, учет экономических, социальных и политических приоритетов. В процессе организационно - экономических, структурно - технологических и институциональных преобразований, выдвижения региональных аспектов взаимодействия требует разработки, а в некоторых случаях совершенствование нормативно - правового обеспечения реинвестиционной деятельности, механизмов ее стимулирования. Решение задач по созданию необходимой инфраструктуры для реинвестиционной деятельности в регионах, в первую очередь информационного обеспечения, технологической поддержке, подготовки и переподготовки кадров, позволит создать почву для развития среднего предпринимательства или малых высокотехнологичных орга-

низаций по производству и экспорта конкурентоспособной инновационной отечественной продукции. Далее формирование системы отбора и экспертизы (выбор важнейших технологий, оказывающих влияние на эффективности производства и обеспечивающих переход к новому технологическому укладу), сертификации, продвижения на рынке, то есть сам процесс активизации и расширения данной деятельности позволит поддержать наиболее перспективные отечественные производства, усилить приток реинвестиций в эти организации.

Именно реинвестиции, выступающие в качестве фактора, обеспечивающего диверсификационной направление развития (расширения) производства, выступают в современных условиях наиболее эффективным средством концентрации капитала. Формирования благоприятных налогово-таможенных условий, определение приоритетных направлений, отбор небольших (с точки зрения финансов и других ресурсов) и быстрокупаемых инновационных проектов, создание внебюджетных фондов поддержки НИОКР, часть средств которых будет использоваться на финансирование отечественного патентования могут способствовать участию коммерческих структур, финансово-кредитных учреждений и общественных организаций в успешном функционировании реинвестиционной деятельности.

ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Толстолесова Л. А. Инновационная составляющая политики развития регионов сырьевой специализации. журнал «Инновационная деятельность» 2010. №1
2. Турмачев Е. С. Сбалансированное капиталобразование и рост национальной экономики. история исследований, моделирование и анализ. Научное издание. М. : Московский психолого-социальный институт, 2005, 304 с.
3. Государственное регулирование экономики: Учеб. пособие для вузов / Т. Г. Морозова, Ю. М. Дурдыев, В. Ф. Тихонов и др. ; Под ред. проф. Т. Г. Морозовой. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. - 255 с.
4. Шахмурзов А. М. Теоретические подходы к проблемам модернизации регионального социально-экономического развития. TERRA ECONOMIC-US 2010. Том 8 № 4 Часть 3, стр. 157, 158
5. www. prezident. az.

ELŞAD ASLAN oğlu MƏMMƏD-HƏSƏNOV

Bakı Dövlət Universiteti

«Dünya iqtisadiyyatı» kafedrasının doktorantı

e-mail: elshad. mammed-hasanov@lornainter. com

UOT: 330. 31

**REİNVESTİSİYA MEXANİZMİ VASİTƏSİ İLƏ İNNOVATİV
İNKİŞAFA VƏ İQTİSADİYYATIN STRUKTURUNUN
OPTİMALLAŞDIRILMASINA KEÇİDİN İMKANLARI**

XÜLASƏ

Məqalədə innovativ inkişafın müxtəlif aspektlərinə toxunulmuş və ölkənin iqtisadiyyatının quruluşunu optimallaşdırmaq üçün reinvestisiya mexanizmlərinin rolu qeyd edilmişdir. Bununla yanaşı Azərbaycanda reinvestisiya imkanları nəzərdən keçirilmiş, ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün müxtəlif mexanizmlərin tətbiqi məsələləri araşdırılmışdır.

Açar sözlər: *investisiyalar, təkrar investisiya, hökumət, innovasiya, inkişaf, institusional mühit.*

ELSHAD MAMED-HASANOV

Baku State University

PhD student at the department of "World Economy",

e-mail: elshad.mammed-hasanov@lornainter.com

UDC: 330. 31

POTENTIAL TRANSITION TO INNOVATIVE DEVELOPMENT AND OPTIMIZATION OF ECONOMIC STRUCTURE THROUGH THE REINVESTMENT MECHANISM

SUMMARY

This article examines aspects of innovative development and optimization of structure arising from economic expediency and the direction of global market development. Asked to maintain certain sectors to enable strategy for socio-economic development of the country, taking into account the characteristics of the economic situation in Azerbaijan. Provides for investments in the economy, determined the main directions of reinvestment.

Keywords: *investment, reinvestment, State, innovation, development, institutional environment.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 09. 08. 2016

Redaksiya heyətinin 23. 09. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: prof. H. B. Rüstəmbəyov

Biliyi başqa insanlarla ünsiyyətdə ya bilavasitə, ya da rabitə kanalları – kitablar,

FƏRHAD MİRZƏAĞA OĞLU QARAYEV
Bakı Dövlət Universiteti
İqtisadiyyat və idarəetmə kafedrasının dosenti
e-mail: farhad-qarayev@gmail.com

FARİZ FƏRHAD oğlu QARAYEV
İqtisadiyyat üzrə magistr

UOT: 339. 1

REKLAMIN MAHİYYƏTİNƏ VƏ FƏRQLƏNDİRİCİ XÜSUSUYYƏTLƏRİNƏ DAİR

XÜLASƏ

Məqalədə Reklamın anatomiyasına və substansional mexanizminə dair həsr olunmuşdur. Məqalədə reklamın mahiyyətin, etimologiyası, reklamın mahiyyətinə dair müxtəlif peşə sahiblərinin sentimental və pragmatik fikirləri və düşüncələri, reklam qanunvericiliyi, Siyasi reklamın əxlaq Kodeksi, reklamın qısa və geniş mənada tərifləri, Amerika Marketing Asosiasiyası, reklamın yaranma tarixi, reklamın inkişaf mərhələləri, reklam konsepsiyası, reklamın başlıca məqsədi, reklamın ikinci dərəcəli məqsədləri, reklamın inkişaf mərhələləri, iqtisadi reklam, reklamın texniki vasitələri və digər məsələlər öz əksini tapmışdır.

Açar sözlər: *reklamın mahiyyətin, reklamın mahiyyətinə dair mütəfəkkirlərin fikirləri, reklam qanunvericiliyi, Siyasi reklamın əxlaq Kodeksi, Amerika Marketing Asosiasiyası, reklamın yaranma tarixi, reklam konsepsiyası, reklamın inkişaf mərhələləri, iqtisadi reklam, reklamın texniki vasitələri.*

mətbuat, radio, televiziya, internet və s. vasitəsi ilə almaq olar. Deyilən növ biliklərin daşıyıcısı olan bəzi xəbərlər reklam halını alır.

Heç kimə sirr deyil ki, hazırda reklam bəzi hallarda zəhlətökən, təngəgətirən, bezikdirən milçəyə bənzəyir ki, bu zaman onu uzaqlaşdırmaq üçün “qolların” yorulur. İnsanlar jurnallarda parlaq müşayiət olunan mətinli

illüstrasiyaları artıq görmək istəməirlər, qəzetlərdə, nəqliyyatda, küçə afişalarında rəngli elanlara etinasız yanaşırlar, televiziya kanallarında reklam gedən kimi pult vasitəsilə digər kanallara çevirirlər, «spam»dan (ing. spam – reklam və digər məlumatların kütləvi göndərilməsi) şikayət edirdər və s.

Buna baxmayaraq, reklam həyatımıza o qədər daxil olmuşdur ki, mü-

asir dünyanın mənzərəsini reklamsız təsəvvür etmək praktiki cəhətdən qeyri-mümkündür.

Əgər elm və mədəniyyətin nailiyyətləri, ixtiralar gizli saxlanılsaydı, müasir dünya daha yaxşı olardı. Onda reklam, çox güman ki, mövcud olmazdı. Nəyə görə? Sosial yönümlü reklamsız hər hansı səviyyədə seçkini necə təsəvvür edirsiniz?

Reklamın mahiyyətini izah etməzdən əvvəl onun haqqında müxtəlif peşə sahiblərinin sentimental fikirləri, düşüncələri ilə tanış olmaq maraqlıdır.

Polşalı satirik Henrik Yaqodzinski-nin fikrincə, «Reklam ticarətin mühərrikidir: yüzlərlə insan hərəkət edir, bir nəfər ticarət edir».

Kanada kulturoloqu Marşal Maklyuen müasir dövrdə reklama fenomenal hadisə kimi yanaşır: «Reklam XX əsrin ən böyük incəsənətidir».

M. Maklyuenin reklam haqqında digər bir fikri də maraqlı səslənir: «Bütün reklamlar yaxşı xəbərlərdir».

Amerikalı hüquqşünas və yazıçı Uilyam Orvil Duqlas reklamı daha da ideallaşdırır: «Reklamda millətin idealları görünür».

Fin yazıçısı Martti Parni reklama bir qədər fərqli münasibət bildirir: «Reklam insanları ehtiyacları ödəməyə məcbur edən elə vasitədir ki, onun haqqında insanlar əvvəllər eşitməmişlər».

ABŞ-ın reklam biznesinin tanınmış xadimi Eldar Şoaff reklama şisirdilmiş tərif verir: «Reklam yazını, həqiqətən də, bütövlükdə yalan etməyi bacaran sənətdir».

Digər amerikalı satirik Uill Rocers reklamın əhəmiyyətini belə izah edir:

«Bir reklam elanı qırx baş məqalədən üstündür».

İngilis publisisti Siril Nortkot Parkinson reklama bir qədər abstrakt yanaşır: «Heç bir reklam satılması mümkün olmayanı sata bilməz».

Fantastika janırı üzrə yazıçı Herbert C. Yells reklama qərribə tərif verir: «Reklam qanuniləşdirilmiş yalandır». Mütəxəssislər haqlı olaraq, reklamı «ticarətin mühərriki» adlandırırlar. Hələ vaxtı ilə ABŞ-ın ən varlı və nüfuzlu adamlarından biri hesab edilən C. Rokfeller demişdir: «...biznesdə iki şey var ki, onlara çəkilən xərclərdə heç bir qənaətə yol vermək olmaz. Bunlar reklam və sığortadır».

Corc Oruell reklamı obrazlı şəkildə, «Donuzları cəlb etməkdən ötrü çirkli su ilə ləyəni döyən çömçənin çıxardığı səs-küylə müqayisə edir».

Məşhur alman iqtisadçısı H. Şvalbe qeyd edirdi: «...əgər biz reklamı məcbur edirik ki, o bizə xidmət etsin, onda reklamın fenomenini dərk etmək vacibdir. Ən azı, biz bilməliyik ki, reklam özü nədir? Əgər biz ondan fayda götürmək məqsədilə istifadə ediriksə, necə olmalıdır? Maraqlı olardı ki, reklamın inkişaf tarixinə dair biz burada qısa arayış verək. Amma bu, o qədər də vacib deyil. Çünki geniş yayılmış və inanılmış, «reklam da bəşəriyyətin özü qədər yaşlıdır və qocadır» fikrinə diqqət yetirmək kifayətdir».

ABŞ-ın dəfn sənayesinin reklam sloqanı qeyri-adi səslənir: «Siz ölürsünüz, qalanını biz edirik».

Reklam haqqında məşhur müddəalardan birində reklam təklif edir:

«Məni al və xoşbəxt olacaqsan».

Reklam haqqında digər bir aforizmdə deyilir: «Pulu qorumaqdan ötrü reklamı məhdudlaşdırmaq (ixtisar etmək) vaxtı qorumaqdan ötrü satı saxlamaqdır». Reklam hər hansı qanuni və qeyri-qanuni üsulla verilən informasiyadır. Göründüyü kimi, müxtəlif peşə sahibləri reklama özünə-məxsus paradigmalardan yanaşırlar.

Reklam nədir? Onun hansı parametrləri mövcuddur? Ümumiyyətlə, iqtisadi ədəbiyyatlarda reklamın onlarla tərfi mövcuddur: Əgər reklamın anatomiyasına və antologiyasına müraciət etsək, görürük ki, o, çoxsaxəlidir. Hər şeydən əvvəl, «reklam» termininin etimologiyası, mənşəyi və kökü ilə tanış olmaq zəruridir. «Reklam» termini öz etimologiyasına görə latın sözü «reklamare» sözündən olub «qışqırmaq», «hay vermək», «çağırmaq», «cavab vermək» mənalarında işlədilir. Bəzi müəlliflər onun fransız sözü «reklamare» («qışqırmaq») anlayışından əmələ gəldiyini bildirirlər. Belə ki, qədim Yunanıstanda və qədim Romada xalqın toplaşdığı meydanlarda və digər yerlərdə yüksəkdən qışqırmaqla və ya xəbər verməklə elanlar bildirilirdi. Məhz «reklam» anlayışının kökü burdan götürülmüşdür.

Reklam sözünün lüğət vahidi bir sıra Qərbi Avropa dillərində saxlanılmış və fransız təsiri vasitəsilə əvvəl Rusiyada, sonra Azərbaycanda kök salmışdır. Alman dilində istifadə edilən «Werbung» anlayışı reklamın təsiredici funksiyasına diqqəti cəlb edir və çoxsaylı mənalar daşıyır:

«təşviqat», «elçi göndərmə», «təngə gətirmə» və s. İngilis dilində XIX əsrin əvvəlində «Advertise» feli geniş istifadə olunmağa başladı. Oksford lüğətində qeyd edildiyi kimi, XV-XVI əsrlərdə «Advertise» feli hər hansı bir şeyin xəbər verilməsini, deməli, reklamın informasiya funksiyasını bildirirdi. Roman dilləri (fransız, italyan, ispan) «Publicite» (fransız sözü) anlayışına «Publicidad» (ispan sözü) reklam ünvanının kütləvililiyini əlavə etdilər. Bütövlükdə, «reklam» anlayışı konkret fəaliyyət növünü, məhz reklam fəaliyyətini müəyyən edən termin kimi son olaraq XVIII əsrin ikinci yarısında formalaşmışdır. [2, 8]

Hər şeydən əvvəl reklamın qanunvericilik bazası ilə tanış olaq.

3 oktyabr 1997-ci ildə qəbul edilmiş «Reklam haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 1-ci maddəsində deyilirdi: «Reklam fiziki və hüquqi şəxslər, əmtəə, ideya və yeniliklər (reklam informasiyası) haqqında maraq formalaşdırmaq və ya bu marağı saxlamaq, əmtəənin satılmasına, ideya və yeniliklərin həyata keçirilməsinə kömək göstərmək məqsədilə yayılan informasiya»dır. [1, 11]

Yeni (2015-ci ildə) qəbul edilmiş «Reklam haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununda (maddə 2) reklama aşağıdakı tərif verilir: «Reklam bazar subyektlərinin qeyri-müəyyən dairəsinə ünvanlanaraq, onun diqqətinin reklam obyektinə istənilən formada, müxtəlif vasitə və üsullardan istifadə etməklə cəlb olunması, marağın formalaşdırılması və saxlanıl-

ması, əmtənin müvafiq bazarda tanınması və satışı məqsədilə yayımlanan məlumatdır.

Beynəlxalq Ticarət Palatasının Reklam Fəaliyyətinin Beynəlxalq Kodeksində reklama aşağıdakı tərif verilmişdir: «Reklam termini ən geniş mənada hansı kütləvi informasiya vasitəsində istifadə edilməsindən asılı olmayaraq, özünə əmtəə, xidmət və avadanlığı, hər hansı bir reklam formasını daxil edərək və qarşılaşmada, yarlıqlarda və ticarət məntəqələrinin materiallarında gedən reklam elanlarını daxil edərək izah edilməlidir».

Siyasi Reklamın Əxlaq Kondeksində reklam formasından biri olan siyasi reklam siyasi proses iştirakçılarının (siyasi fəaliyyətin subyektlərinin) xeyrinə ictimai rəyin formalaşması məqsədilə federal qanunvericiliyin reklamı kimi qəbul edilən siyasi partiyaların iştirakçıları haqqında məlumatların kütləvi informasiya vasitələrində yayılması kimi səciyyələndirilir.

Bəs reklam nədir? Əgər bu fəaliyyət sahəsində təcrübəsiz insanlara bu sual verilsə, onda cavablar dəyişkən və mahiyyətə, emosional çalar alacaqdır.

Əslində reklam müasir cəmiyyətin praktiki olaraq hər hansı bir fəaliyyət sferasını müşayiət edən, kifayət qədər mürəkkəb, dinamik inkişaf edən mexanizmdir. Buna görə də reklam anlayışının özü başlanğıcdan birmənalı ola bilməz.

«Reklam» anlayışı müxtəlif müəlliflər tərəfindən müxtəlif cür izah edilir. Reklam obyektə diqqətin cəlb edilməsinə, ona olan marağın forma-

laşmasına və ya saxlanmasına, bazarda onun irəliləyişinə istiqamətlənən və müəyyən dairədə olan insanlara ünvanlanmış hər hansı bir vasitədən istifadə etməklə, müəyyən formada, hansısa üsulla yayılan informasiyadır. Belə demək olar ki, reklam-kommunikasiya formasıdır. Reklamlaşdırma obyektə əmtənin fərdiləşməsi vasitəsi, əmtənin hazırlayıcısı və ya satıcısı, əqli fəaliyyətin nəticələri, yaxud reklamın diqqət yönəldildiyi tədbirlərdir (o cümlədən idman yarışı, konsert, müsabiqə, festival, mərc oyunları və s.)

Reklam hər hansı bir şirkət adından ideya, əmtəə və xidmətlərin qeyri-şəxsi təsəvvürü və irəliləyişi formasıdır. Reklam dəqiq maliyyə mənbəyi göstərilməklə ödənişli kütləvi informasiya vasitələri ilə həyata keçirilən qeyri-şəxsi kommunikasiya formasıdır. Reklam ideya əmtəə və xidmətlərinin irəliləyişinin qeyri-şəxsi və dəqiq müəyyən edilmiş sifarişçisi tərəfindən ödənilən forma kimi marketing kommunikasiyasının əsas həlqəsidir və bu, istehsalçının məqsədlərinə bilavasitə və dolayı yolla təsir edən kompleks tədbirdir.

Akademik Z. Ə. Səmədzadənin ideya müəllifi və baş redaktoru olduğu «Böyük İqtisadi Ensiklopediya»da reklama müxtəlif təriflər verilir: «Reklam: 1. Bir adama və ya bir şeyə şöhrət qazandırmaq, yaxud istehlakçı, müştəri, tamasaçı cəlb etmək məqsədilə görülməli tədbirlərdir. 2. Məşhurlaşdırmaq, populyarlaşdırmaq məqsədilə bir adam və ya bir şey haqqında məlumat yaymaqdır. 3. Bir adam və ya şey haq-

qında məlumat verən plakatdır. 4. Malların satış bazarlarında alıcılara təsir vasitəsidir. Reklam əsas kütləvi informasiya vasitələrindən, yəni radio və televiziya, mətbuatdan, reklam lövhələrindən, kinodan, həmçinin internet və birbaşa marketingdən istifadə etməklə ideya və ya malların təqdim olunmasının ödənişli formasıdır.

Reklam müəyyən firmanın əmtəə və xidmətlərinə istehlakçıların diqqətini cəlb edən özünəməxsus müraciətdir.

Reklam potensial istehlakçıya informasiyanın zəruri, maraqlı və vacib axınıdır.

Reklam reklamlaşdırma obyektinə diqqəti cəlb etmək məqsədilə ödənişli əsasda həyata keçirilən qeyri-şəxsi kommunikasiyanın bir istiqamətli formasıdır.

Deməli, reklam dəqiq göstərilmiş reklam verən tərəfindən ödənilən kommersiya ideyalarının, əmtəələrin və xidmətlərin hər hansı şəxssiz təqdim edilməsi və irəliləyişi formasıdır. Reklam kütləvi informasiya vasitəsi ilə əmtəə və xidmətlərin pul ilə təqdim edilməsi kimi müəyyən olunur. Bununla belə, eyni anlayışın müxtəlif cür izahı ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən belə bir formada dərk olunmağa aparır ki, reklam firmanın ümumi kommunikasiya siyasətinin tərkib hissəsidir. Hər bir ünsürün səmərəliliyi bir çox amillərdən – müəssisə və təşkilatın məqsədindən, istehlakçı rəqiblərin davranışından və s. asılıdır. Buna görə də təşkilatın kommunikasiya siyasətinin əlaqələndirilməsi müxtəlifdir. Əgər kütləvi

informasiya vasitələrində reklamın, satışın stimullaşdırılmasının, birbaşa reklamın və şəxsi satışın – iqtisadiyyatın gözündə təşkilatın imicinin yaxşılaşdırılması, ona və məhsula olan etibarın inamın yüksəlməsi mövcuddursa, buna görə də o, təkcə müştərilərə yox, həm də bütövlükdə xarici mühitə, yəni ictimaiyyətə, o cümlədən təşkilatlara, dövlət orqanlarına, istehlakçılar ittifaqlarına, məhsul göndərənlərə və s. -yə yönəldilmişdir. Bütün bunlar PR-in (yəni «public relation») inkişafını çətinləşdirir.

PR-in alətlərinə mətbuat konfransları, təşkilatlarla tanış olma, kütləvi informasiya vasitələrində aktual problemlərə dair çıxış etmə və s. daxildir.

Bəzən iqtisadi ədəbiyyatda reklama bir-birinin əksi olan dar və geniş mənalarda yanaşırlar. Dar mənada yanaşmaya uyğun olaraq, reklam konkret əmtəənin xeyrinə tətbiq olunan, yalnız pullu, bir istiqamətli, şəxssiz və vasitəli müraciətkimilərək olunur. Geniş mənada isə reklam dedikdə, istehsalçının (satıcının) və ya onların nümayəndələrinin potensial istehlakçıya (alıcıya) hər hansı müraciəti başa düşülür. Deməli, biz reklam dedikdə, hər şeydən əvvəl, əmtəə və xidmətlərin şəxssiz təqdim edilməsinin öyrənilmiş formasını, eləcə də məşhur sponsorların adından ideyaların irəliləyişini başa düşürük.

Qısa mənada reklam əmtəələrin istehlak xassələrinin kommersiya təbliğatı, yaxud ideal, əmtəə və xidmətlərin nağd təsəvvür edilməsinin hər hansı ödənişli formasıdır.

Hazırda «reklam» termininin müəyyən edilməsinə digər bir formada iki əsas yanaşma mövcuddur. Dar mənada «reklam» anlayışı informasiyanın yayılması vasitələrində elan etmə deməkdir. Bu nöqteyi-nəzər Qərbi ölkələrinin praktikasında daha geniş yayılıb. Reklamın geniş mənada tərifinə həmçinin sərgi tədbirləri, kommunikasiya seminarları, prospektləri, kataloqlar, plakatlar və s. aiddir.

Dünya təcrübəsində də reklamı müxtəlif cür izah etməklə ona çoxsaylı təriflər verilir. Reklam əmtəələrin (məhsulların, məlumatların, xidmətlərin və ideyaların) istehlak xüsusiyyətləri və müxtəlif xidmət növləri haqqında informasiyadır. Reklam şəxsi müəssisəni (firmanı, şirkəti, təşkilatı və idarəni), ədəbiyyat və incəsənət əsərini və s. populyarlaşdırmaq (məşhurlaşdırmaq) məqsədilə onlar haqqında məlumatın, yaxud informasiyanın yayılmasıdır.

Öz siyasi anlayışına görə bir qədər köhnələn Böyük Sovet Ensiklopediyasında reklam – satışın, təbiətin formalaşması, istehlakçıları əmtəələrin keyfiyyəti, xüsusiyyətləri və satış yeri ilə tanış olmaq, onlardan istifadə etmək imkanlarını izah etmək məqsədilə əmtəələrin populyarlaşdırılması və geniş yayılması» kimi nəzərdən keçirilir.

XX əsrin 90-cı illərində dərc olunmuş materiallarda reklam aşağıdakı kimi müəyyən olunur:

- əmtəə və xidmətlərə olan tələbin yaradılması məqsədilə onların istehlak xassələri haqqında informasiya;

- satış məqsədlərinə xidmət edən müəyyən davranışla insanların təhrik

edilməsinə yönəldilmiş xüsusi kommunikasiya forması;

- iqtisadiyyatın informasiya mexanizmi;

- tanınmış sponsor tərəfindən ideyaların, əmtəə və xidmətlərin hər hansı ödənişli şəxssiz təqdim edilməsi və əmtəələrin irəliləyişi forması – istehlakçıya öz əmtəələrini əlverişli surətdə reklamlaşdırmağa, alıcıya isə onları öz xeyrinə almaqda kömək göstərilməsi üçün informasiya.

Reklam – potensial istehlakçı nöqteyi-nəzərindən əmtəə və xidmətlər haqqında informasiya bolluğudur, bazar dünyasında özünəməxsus bələdçidir.

Mütəxəssislərin fikrincə, reklam – insani əvvəllər eşitmədiyi və bilmədiyi şeylərə ehtiyac duymağa vadar edən məfumdur. Bu da reklamın marketinqdə necə mühüm rol oynadığını əks etdirir. Bu baxımdan da reklamın məqsədi marketinqin «Məhsul yaratmısan, ona tələbat da yarat» prinsipi ilə üst-üstə düşür.

Marketinq nöqteyi-nəzərdən reklam – müəyyən sponsor tərəfindən ideyaların, əmtəələrin və xidmətlərin qeyri-şəxsi təsəvvür və irəliləyişlərinin hər hansı pula ödənilmə formasıdır.

Hər şeydən əvvəl, reklam – peşəkar incəsənət fəaliyyətinin məhsuludur və bütövlükdə götürülən sənayedir. Lakin bu həmçinin marketinqin bir hissəsidir. Bundan əlavə, reklam istehlakçıya reklam informasiyasının verilməsi prosesini öyrənir, buna görə də reklamı kommunikasiya vasitəsi kimi də nəzərdən keçirmək ədalətlidir.

Xüsusi ədəbiyyatda indiyə qədər bu sosial hadisənin bütün aspektlərini

əhatə edən reklam anlayışını vahid və dürüst tərfi yoxdur.

Buna baxmayaraq variant kimi aşağıdakı tərfi qəbul etmək olar: «Reklam – hər bir konkret şəxsiyyətin davranışını dəyişmək məqsədilə ən müxtəlif formada reklam informasiyasının verilməsi (qruppa) vasitəsilə real və ya potensial insanlar qrupunun razılaşdırılmış, dürtüst müəyyən edilmiş və plana uyğun təsiridir».

Reklam – insanı müəyyən bir şeyə ehtiyacı olmağa məcbur etmək üsuludur ki, onun mövcud olması haqqında insanın əvvəllər şübhəsi olmamışdır. Deməli, reklamın köməyi ilə bəzən ən faydasız şeyləri sataraq pul qazanmaq olar.

İnternet saytlarında göstərilir ki, «reklam latın sözü olub adamları hər hansı bir məhsulu almağına, xidmətdən istifadə etməyinə və ya onun ideyasını dəstəkləməsinə təsir etməkdə istifadə olunan məlumatlandırma vasitəsidir».

Bir halda ki, insanların tələbatını ödəyən bir çox şeylər bazara çıxarılır və onlar əmtəələrə çevrilir, onda reklamı müəyyən tələbatı ödəyən əmtəə haqqında danışmaq (xəbər) kimi müəyyən etmək olar. Nə qədər ki, hər hansı bir əmtəədar mənada istehsalın məhsuludur, asanlıqla göstərmək olar ki, reklam – istehsal və istehlak arasında kommunikasiya, yəni rabitə əlaqəsi növüdür. Özü də bu əlaqə əmtəələrin satışından (istehsalçıdan) alıcıya (istehlakçıya) hərəkəti ilə üst-üstə düşür.

Reklam şəxsi təkliflərin hər hansı pullu forması olmaqla, məlum sponsorun adından ideyanın, məhsulun və xidmətin təqdim edilməsidir, məhsulun (xidmətin) keyfiyyətini alıcının ehtiyacları və

tələbatı dilinə çevirməyə çalışan kommunikasiya formasıdır.

Reklam bir tərəfdən, məhsul istehlakçısına xidmət göstərir, informasiyanın köməyi ilə məhsulların keyfiyyəti ilə istehlakçıları yaxından tanış edir və onun alınmasına həvəs oyadır, digər tərəfdən də, müxtəlif çeşidli məhsullar və onların xüsusiyyətləri ilə alıcıları tanış etməklə onlara hər hansı parametrlərə (keyfiyyət, qiymət, etibarlılıq, möhkəmlilik, istifadə zamanı sadəlik və s.) görə seçim etməyə köməklik göstərir.

Reklam müəssisə tərəfindən alıcıların davranışlarının modifikasiya edilməsində, onların diqqətinin müəssisənin məhsullarına cəlb edilməsində, müəssisənin özünün müsbət obrazının yaradılmasında və onun ictimai fədalılığının göstərilməsində ən təsirli vasitə üsuludur.

Reklam müəyyən sifarişçilər tərəfindən həyata keçirilən və ideyanın, məhsulun və xidmətin şəxssiz təqdimatının və hərəkətinin pullu formasıdır.

Reklam maliyyələşdirmə mənbəyinə malik olan, pullu informasiyanın qeyri-güc vasitələrinin köməyi ilə konkret sponsorun adından məhsulların (xidmətlərin, ideyaların) müsbət keyfiyyətlərinin istehlakçılara aşılmasına və bunlara qarşı onlarda maraq və həvəsin oyadılmasına, həm də müəssisənin nüfuzunun artırılmasına istiqamətlənmiş fəaliyyət, kommunikasiya formasıdır. Beynəlxalq ticarətdə əmtəə dövriyyəsinin və texniki-iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı, onun daha da genişləndirilməsi məqsədilə məhsulların (xidmətlərin, ideyaların)

keyfiyyətinin yüksəldilməsində ən təsirli vasitə, fəaliyyətdir.

Bir qayda olaraq, əcnəbi müəlliflər reklamın tərifini marketinq nöqtəyindən geniş izah edirlər. Məsələn, Amerika Marketinq Assosiasiyasının (AMA) tərifinə görə, reklam dəqiq müəyyən edilmiş sifarişçi tərəfindən ödənilən ideya, əmtəə və xidmətlərin hər hansı şəxssiz təqdim edilməsi və irəliləyişi formasıdır və metodlardan istifadə edərək, reklamlaşdırma obyektinə potensial alıcıların diqqətini cəlb etmək üçün istifadə olunur.

Məşhur marketoloq, ABŞ-ın Şimal-Qərb Universitetinin professoru Filip Kotlərə görə, reklam dəqiq maliyyələşmə mənbəyi göstərilməklə informasiyanın ödəmə vasitələri ilə həyata keçirilən şəxssiz kommunikasiya formasıdır.

«Coca-Cola» firması üçün ümum-milli şirkətlərin işlənilib hazırlanması ilə məşğul olan «Makkoy Eriksen Inkorporeyted» reklam agentliyinin fikrincə, reklam həqiqətin təkrar deyilmiş yaxşı ifadəsidir. Bu cür fəlsəfi fikri «Coca-Cola» şirkətinin rəhbərliyi də təsdiq edir. O, məhsulun keyfiyyətini öz forması və məzmunu ilə əks etdirir ki, siz deyəsiniz: «Təəssüf ki, orada mən yoxam. Mən «Coca-Cola»-nı bu adamlarla birgə içmək istəyirəm». «Coca-Cola» firmasına reklam belə təqdim olunur.

Reklamın standart tərifinə bir neçə ünsür daxildir. Əvvəla, reklam kommunikasiyanın ödənilmiş formasıdır. Baxmayaraq ki, bəzi reklam növləri, məsələn, sosial reklam kütləvi

informasiya vasitələrində pulsuz yerə və vaxta malikdir. İkincisi, reklamda verilən xəbər təkcə sponsor tərəfindən ödənilmir, həm də onu identifikasiya edir. Üçüncüsü, çox zaman reklam alıcını hər hansı bir şeyə meyil, yaxud ona təsir etməyə, yəni hər hansı bir şeyə təşəbbüs göstərməyə, inandırmağa yönəldir, baxmayaraq ki, bəzi hallarda reklam yalnız istehlakçını əmtəə və xidmətlərlə tanış olmaq üçün istiqamətləndirir. Dördüncüsü, reklam xəbəri potensial alıcıların böyük auditoriyasına nail olmaq məqsədilə kütləvi informasiya vasitələrinin formalarından biridir. Beləliklə, reklama tərif verərkən bu xarakterik cəhətləri nəzərə almaq lazımdır. Reklam identifikasiya olunmuş sponsor tərəfindən həyata keçirilən və auditoriyaya (hər hansı bir şeyə) meyil və ya təsir etmək məqsədilə kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə edən ödənilmiş, şəxssiz kommunikasiyadır. Reklamın tərifində cəlbedicilik mühüm cəhətdir. Belə ki, əmtəəni təkcə istehsal etmək deyil, həm də onu alıcıya elə göstərmək lazımdır ki, alıcı bu əmtəəni alsın.

Reklam geniş tanınmanın yaradılması, istehlakçıların, tamaşaçıların cəlb edilməsi üçün müxtəlif üsullarla xəbər verilməsidir. Bu tərif S. N. Ojeqovun «Словарь русского языка» kitabından götürülmüşdür.

Reklam istehlakçılara xəbər vermək, əmtəəyə, xidmətə və s. olan tələbi yaratmaq məqsədilə bu əmtəə, xidmət və s. haqqında informasiyadır.

Reklam müxtəlif daşıyıcılar vasitəsi ilə tanınmış reklam vericiləri tərəfindən

məhsul, xidmət və ya ideyalar haqqında adətən inandırma xarakterinə malik olan və ödənilən informasiyanın personasz, yəni şəxssiz verilməsidir.

Reklamı kommunikasiya prosesi, satışın təşkilı prosesi və ya ictimaiyyətə əlaqəni təmin edən iqtisadi və sosial proses, yaxud nöqteynəzərdən asılı olmayaraq, informasiya prosesi və ya inandırma prosesi kimi qiymətləndirmək olar. Reklam bir qrup adama yönəlmişdir. Qrup kimi, rok musiqisindən xoşu gələn yeniyetmələr, yaxud mədəni tədbirlərdə iştirak edən yaşlı adamlar çıxış edə bilərlər.

Reklam fəaliyyət növüdür, yaxud onun nəticəsində istehsal olunan məhsuldur ki, bunların məqsədi sənaye və xidmət müəssisələri və təşkilatları tərəfindən ödənilmiş, seçilmiş istehlakçı auditoriyasına cavab reaksiyası doğuran kütləvi və ya fərdi şüura güclü təsir etmək üçün formalaşan informasiyanın yayılması yolu ilə bu müəssisə və təşkilatların satış, yaxud digər vəzifələrinin reallaşmasıdır.

Reklam iqtisadi əsasə malik olan və bəşəriyyətin bütün inkişaf tarixi ərzində onu müşayiət edən xüsusi kommunikasiya fəaliyyəti növüdür.

Reklam – müxtəlif əmtəə və xidmət növlərinin reallaşması, onlara olan tələbin yaradılması, eləcədə şəxsde, təşkilatda və ədəbi əsərlərdə populyarlıq və kütləvilik yaratmaq onlar haqqında xəbərlər yaymaq məqsədilə bu əmtəə və xidmətlərin istehlak xassələri haqqında informasiyadır.

Amerikada çap məhsullarının ən geniş yayılmış ən səciyyəvi və ən

gəlirli növü olmaq taleyini yaşamış reklam ancaq XIX əsrin ikinci yarısında özünün tanınmasına nail olmuşdur. Bu yeni ədəbiyyat növü insanların ən incə hisslərinə toxunur və bütün tarix boyu müqəddəs və dünyəvi kitabların millətlərə edə bilmədiyi təsiri göstərmişdir.

Reklama sahibkarlığın vahid üzvi sisteminin tərkib hissəsi kimi baxılmalıdır. Reklamın yarandığı və fəaliyyət göstərdiyi şəraiti (yəni onu həm sərbəst cədən və eyni zamanda həm də buxovlayan potensial imkan və məhdudiyyətləri) ancaq başa düşdükdən sonra onun prinsip və metodlarını anlataq mümkünüdür.

Reklamı olan şəxs reklam aksiyasının mərkəzində yerləşir. Reklama təsir göstərəcəyi şəxslərin həyatının mənasını tam əks etdirən bir dildə öz mövzularını təqdim edən halda ən çox səmərəli olur. Təxəyyülü fəth edən reklam olanları formaların müxtəlifliyini anlamaq üçün maraqların bu ümumiliyini yadda saxlamaq faydalıdır. Reklam kifayət dərəcədə bəsitləşməyə və asan yolla təsnifata məruz qalır. Ona görə də onun müxtəlif növlərinin (pərakəndə satış reklamı, mütəxəssislər, sənaye, sərbəst ixtisas nümayəndələri və ticarət üçün olan reklam, ideyalar reklamı və s.) külliyyatına baxılır.

Ümumiyyətlə, reklam – istehlakçılara xəbər vermək və əmtəələrə, xidmətlərə və s. olan tələbi yaratmaq məqsədi ilə bu əmtəələr, xidmətlər və s. haqqında məlumatdır.

Bəşər cəmiyyətin mövcud olduğu uzun tarixi müddət ərzində reklam

həmişə onun həyatında mühüm rol oynamışdır. Reklam – yalnız işgüzar sferaya, yəni iqtisadiyyatın sahələrinə deyil, həm də o, cəmiyyətin bütün sahələrinə güclü təsir edir. Reklam hətta təbliğat sahəsinə də güclü müdaxilə edir. O, hər hansı bir ideyanı məsələn, hər hansı bir siyasi partiyayı, dini təşkilatı və s. müvəffəqiyyətlə təbliğ edə bilər.

Reklam qeyri-güc vasitələrinin bilavasitə köməyiylə həyata keçirilən məqsədyönlü fəaliyyət növüdür. Deməli, reklamın həmişə müəyyən və konkret məqsədi olmalıdır. Başqa sözlə, reklamın əsasını dəqiq müəyyən edilmiş məqsəd təşkil etməli və o, konkret məqsədə yönəldilməlidir.

Reklamın başlıca məqsədi – əmtəə və xidmətlərin reallaşması həcmnin artması yaxud əmtəə və xidmətlər haqqında informasiyanın son istehlakçıya çatdırılmasıdır. Reklam vericisinin məqsədləri reklam şirkətinin qarşılıqlı araşdırılmış və qarşılıqlı şərtləndirilmiş nəticələrinin məcmusudur. Buradan ikinci dərəcəli məqsədləri aşağıdakı kimi müəyyən etmək və yerləşdirmək olar: məhsula olan tələbin yüksəlməsi (formalaşması); bazar segmentlərində istehlakçılar üçün əmtəə mövqelərinin dürüst ifadə edilməsi; əmtəənin istehlak xassələrinin təbliğatı; bazarda istehlakın artması; satış kanallarının pozulmasına yardım göstərilməsi; firmanın nüfuzunun yüksəlməsi; son və ən mühüm vəzifə – satışın həcmi artması.

Bundan əlavə reklamın məqsədlərinə aiddir: informasiya (yeni xid-

mətlərin, əmtəələrin, firmaların yarınması haqqında); inandırıcı (digər firmanın yox, məhz həmin firmanın seçimi); xatırladıcı (əgər firma müəyyən məşhurluğa nail olubsa).

İqtisadi reklamın inkişaf tarixi uzun bir dövrü əhatə etməklə, onun haqqında olan bu elm də bir neçə inkişaf mərhələsini keçmişdir. Bu mərhələlərin qısa xarakteristikası reklam sisteminin konsepsiyası haqqında düzgün və əsaslandırılmış qərar çıxarmağa əlverişli zəmin yaradır.

Reklam konsepsiyası birinci dünya müharibəsi dövründə, eləcədə ondan bir qədər sonra elmi cəhətdən «kütləvi psixologiya»nın elmi müddəalarına əsaslanmışdır. O dövüdə belə hesab edilmişdir ki, «insan kütləsi», «barabanlı reklam» adlanan hərəkətə daha tez aldanır, yəni ona daha çox inanır. Başqa sözlə, bu, yəni təkrarlanmaya əsaslanan reklam öz güclü təsirini göstərirdi.

Sonrakı mərhələdə reklam «psixoloji elmlər»lə yanaşmaya əsaslanır. Belə ki, psixofiziklərin hesab etdiklərinə görə, ümumiyyətlə, psixoloji prosesləri kiçik elementlər haqqında, yəni onları ayrılıqda hissetmə qabiliyyəti, duyulmaq və emosiya (həyəcan, təəssürat, hiss) kimi düzmək olar. Həm də mütəxəssislər elmi cəhətdən sübut etmişdilər ki, «qısıqlandırıcı güc» ilə «duymaq gücü» arasında proporsional və sıx əlaqə mövcuddur. Bunu hesablamaq da mümkündür. Hələ o vaxt belə bir tipik sual verilirdi: Əgər bir səhifə toyda verilmiş hər hansı bir elana 100 nəfər insan diqqət

yetirərsə, onda həmin elanı, yarım səhifədə verdikdə buna neçə nəfər insan diqqət yetirəcəkdir? O zaman belə güman edilirdi ki, reklamın ayrı-ayrı hissələrinin (ölçülərinin, texniki və qrafik tərtibatının, yerləşdirilməsinin) təsirini ayırısaq, yəni onları tənqid etsən və sonradan onları birləşdirməklə reklamın ümumi təsir gücünün təhlil etmək nümunədir. Ən yaxşı elementlərin düzgün kompozisiya edilməsi arzu olunan duyumun yarada bilər.

Reklamın texniki vasitələrinin və onların tətbiq edilə bilmə sahələrinin çox geniş və əhatəli formaya malik olmaları, onların öyrənilməsinə və araşdırılmasına müxtəlif yanaşmalardan istifadə etməyə imkan açır. Odur ki, reklam müxtəlif məqsədlərə xidmət edir və cəmiyyətin bir çox sferalarına birbaşa müdaxilə edir.

Reklamın mənbəyə təsir etmənin bir formasıdır. Reklam – onun qarşısına qoyulmuş əsas məqsədə çatmaq üçün könüllü qəbul edilə bilən, sərbəst inkişaf etdirilən və onun daim aşılmasını təmin edən vasitələrin köməyi ilə həyata keçirilən fəaliyyətdir.

Reklamın tədricən inkişafı ona gətirib çıxardı ki, ictimaiyyətlə əlaqə («Public Relations»), birbaşa marketingin («Direct Marketing») əmtəə və xidmətlərin irəliləyişi («Sales Promotion»), satış yerlərində reklam («Point of Sale»), sərgi fəaliyyəti

(«Exhibition Activities»), sponsorluq («Sponsorship»), brendinq (Branding) və s. kimi kommunikasiya istiqamətləri ayrılaraq müstəqil inkişaf etməyə başladı.

Ümumiyyətlə, deyilənlərdən belə nəticə çıxır ki, reklama dəqiq tərif vermək çox çətinidir. Onun cizgilərinin, konturlarının siyahısını təklif etmək olar: O, birtərəfli iddiasında deyil; O, ödənilmiş məkan və ya zaman çərçivəsində öz spesifik çağırışları ilə müraciət edir və bu halda da maraqlı tərəfi (satıcıyı) aydın göstərir; O, çoxfunksionaldır. O, müxtəlif mənbələr adından, müxtəlif auditoriyalar üçün və ən müxtəlif səbəblərdən pulların toplanmasını və ya xərclənməsini, yüksək və aşağı məqsədləri, pulu və ya pulsuz nəyinsə və s. -nin əldə edilməsini həvəsləndirməyə qadirdir (və bunu edir); Bu, əksər hallarda qeyri-müəyyənlik şəraitində fəaliyyət göstərərək, fəvqəladə uğur və sarsıdıcı uğursuzluq gətirməyə qadir bir fenomendir.

Beləliklə, bu məqalə çərçivəsində reklamın substansional mexanizminin, paradiqmasının, metanorfozunun metaforasını parametrlərinin bütövlükdə anatomiyasının və ontologiyasının bəzi konturlarını izah etməyə səy göstərdik. [2, 17]

ƏDƏBİYYAT:

1. "Reklam haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı. 2015.
2. Панкратов Ф. Г., Баженов Ю. К., Серегина Т. К., Шахурин В. Г. Рекламная деятельность. Учебник. Москва. 2001.
3. Уэллс У., Бернет Дж., Мориарти С. Реклама: принципы и практика. Санкт-Петербург. 2001.
4. Уткин Э. А., Кочеткова А. И. Рекламное дело. Учебник. Москва. 2001.
5. Картер Г. Эффективная реклама. МТ-Пресс. 2001.
6. Огилви Д. Откровение рекламного агента. Сирин 2001.

ФАРХАД МИРЗЕАГА оғлы ГАРАЕВ
Бакинский Государственный Университет
Доцент кафедры Экономика и управление
e-mail: farhad-qarayev@gmail.com

ФАРХАД МИРЗЕАГА оғлы ГАРАЕВ
Магистр по экономики

УДК: 339. 1

**К АНОТОМИИ И СУБСТАНЦИОНАЛЬНОМУ МЕХАНИЗМУ
РЕКЛАМЫ****РЕЗЮМЕ**

Статья посвящена анатомии и субстанциональному механизму рекламы. В статье отражены сущность рекламы, синтиминтальные и прогиптичные мнения различных авторов к содержанию рекламы, рекламное законодательство, Кодекс этики плоитической рекламы, краткое и расширенное определение рекламы, Американская Маркетинговая Ассоциация, история возникновения рекламы, оснавная цель рекламы, вторичные цели рекламы, этапы развития рекламы, рекламная концепция, экономическая реклама, технические средства рекламы и другие вопросы.

Ключевые слова: сущность рекламы, рекламное законодательство, этапы развития рекламы, рекламная концепция, экономическая реклама, технические средства рекламы.

FARKHAD GARAYEV

Baku State University

Associate Professor of department of Economics and Management

e-mail: farhad-qarayev @ gmail. com

FARKHAD GARAYEV

Master on Economics

UDC: 339. 1

ABOUT ANOTOMY AND SUBSTANTIALITY MECHANISM OF ADVERTISING

SUMMARY

The article is dedicated anotomy and the substantial advertising mechanism. The article reflects the essence of advertising, sintimintalnye and progiptichnye opinions of various authors for the content of advertising, advertising legislation, the Code of Ethics ploiticheskoy advertising, short and extended the definition of advertising, American Marketing Association, the history of advertising, main purpose of advertising, secondary purpose of advertising, the stages of development of advertising, advertising concept, advertising economic, technical means of advertising and other matters.

Keywords: *the nature of advertising, advertising law, stages of development of advertising, advertising concept, advertising economic, technical means of advertising.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 15. 08. 2016

Redaksiya heyətinin 23. 09. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: i. e. f. d. H. S. Şamilova

АЯН УРФАН кызы МАМЕДОВА

докторант Академии Государственно Управления
при Президенте Азербайджанской Республики,
e-mail: bundesreiche@mail.ru

УДК: 658; 005

ЗАДАЧИ УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИЗМЕНЕНИЙ В ПРЕДПРИЯТИЯХ

РЕЗЮМЕ

В статье автор старается раскрыть сущность стратегических изменений, реализующихся в системе управления, а также показывает то, по каким принципам происходят стратегические изменения в отдельных отраслях. Автор анализирует пути повышения степени эффективности возможных стратегических изменений в системе государственного управления, в частности в области промышленности. Меняющаяся трёхступенчатая модель управления стратегических изменений предусматривает путь изменения определённых фаз. В работе подробно описаны подходы к классификации организационных изменений. Тем не менее, важным является реализация планирования до осуществления изменений. С учетом этого автор в статье предлагает семиступенчатую модель изменений планирования. Но несмотря на вышеизложенное в области реализации стратегических изменений в управлении множество проблем нашли разрешение. Это происходит главным образом из-за отсутствия конкурентной среды между промышленными предприятиями.

Ключевые слова: модель планирования изменений, реформирование системы управления, реализация резерва научно-технического потенциала, подъем конкурентоспособности, задачи управления, социальной инфраструктуры промышленности

В условиях мирового финансового кризиса, вопросы комплексного изучения и исследования проблем управления стратегическими изменениями, что выявляется обособленностью и сложностью управления предприятиями обрабатывающей промышленности.

Проблемы совершенствования управления стратегическими изменениями должно основываться на формировании стратегических целей, выработке задач по их достижению, определении путей стратегического развития определение основных типов деятельности, вы-

явление стратегических бизнес – единиц и конкурентов, определение собственных конкурентных преимуществ. Следует обратить основное внимание на совершенствование функционирования предприятий обрабатывающей промышленности в рамках постоянных и развивающихся стратегических изменений. При этом, основная цель стратегическим изменениями – способствовать выполнению постоянных целей, связанных с увеличением зоны деятельности, выходом на новые рынки, снижением затрат, решением социальных проблем населения [6]

Основными факторами эффективности предприятий обрабатывающей промышленности в современных условиях выступают: реформирование системы управления, реализация резерва научно-технического потенциала, подъем конкурентоспособности местных товаров, повсеместное совершенствование производственной и социальной инфраструктуры промышленности [3. с.190].

В чем заключается сущность новых подходов к управлению стратегическими изменениями? Прежде чем ответить на этот вопрос, следует ознакомиться с существующими подходами в управлении стратегическими изменениями. Основными их чертами является то, что современные предприятия строят свою деятельность на длительную перспективу, стратегия которой основывается на «инкрементальном раз-

витии», т.е. стратегические подходы базируются на этапном решении сложных задач. Такой подход дает возможность многим предприятиям учитывать серьезные изменения каждого этапа, и таким образом, учитывать их в последующих этапах с целью выработки рациональной системы управления стратегическими изменениями.

Следует отметить, что инкрементальное развитие системы управления стратегическими изменениями в предприятиях ярко проявляется в относительно стабильной экономической среде, что дает возможность руководителям и менеджерам предприятий адаптироваться к стратегическим изменениям, осмыслить основные их черты, и потом принимать окончательные решения в сфере управления стратегическими изменениями в предприятии [2. с. 201].

Однако, нынешнее, весьма серьезное нестабильное экономическое положение, носящий глобальный характер, требует изыскать новые подходы управления стратегическими изменениями в предприятиях.

По нашему мнению, для решения данной проблемы следует более глубоко изучить методологию исследования системы управления стратегическими изменениями. К основателям и классикам подобных исследований можно отнести таких ученых, как Э.Пэттигрю, К.Левина, Т.Комигса, К.Уорли и др. [8]

Идеи Э.Пэттигрю заключались в формировании модели контекста

и процессов в системе управления стратегическими изменениями. Базовая основа данной модели включает рассмотрение предприятия как процесса в системе внутренних и внешних изменений, выявление структур, способных решать сложные задачи управления в сфере стратегических изменений в предприятиях.

Подход К.Левина заключается в выработке 3-х ступенчатой модели управления стратегическими изменениями, базовая основа которой выражается в создании стабильности в деятельности предприятий. По мнению К.Левина, создание устойчивой среды предприятия осуществляется благодаря сбалансированности «побуждающих и ограничивающих сил», поддерживающих стабильность положения фирмы, имеющий определенные проблемы. [1.стр.76].

Для практического осуществления и внедрения системы управления стратегическими изменениями К.Левин предлагает трехступенчатую модель управления стратегическими изменениями.

Трехфазовая модель управления стратегическими изменениями

ФАЗЫ СОДЕРЖАНИЕ

I фаза: истоки готовности к изменениям уменьшающим сопротивлению. Перестройка прежней системы отношений к работе, создание более глубокой системы организационного поведения, выявление новых тенденций развития

II фаза: изменения частного и коллективного, группового поведения проблем, техно-логии и управления. Формирование в деятельности сотрудников нового видения в работе предприятия, создания новой формы организационной структуры управления и повышения организационной культуры

III фаза: укрепление конечного результата и его критерий, проведение стратегических изменений По мере создания новой гибкой структуры управления вырабатываются меры по «безвозвратности» к старому, устанавливаются новые методы мотивации персонала предприятий. [5.стр.744]

Вызывает большой интерес разработанные модели планируемых изменений Т.Каммиса и К.Уорли, основу которых составляют следующие принципы: вся доступная информация должна быть направлена на управленцев и агентов изменений; значимость информации оценивается степенью их практического использования. [4.стр.306]

Подходы к классификации организационных изменений

Приведенная система классификации носит общий характер, поэтому в наших исследованиях предпринята попытка разработать классификацию организационных изменений в предприятиях обрабатывающей промышленности.

Разработка классификации организационных изменений учитывает различные представления производственных коммерческих

процессов, и имеет следующий вид.

Как видно, данная классификация включает:

- структурные изменения в организационной структуре управления предприятием;
- информационно-технологические изменения в системе приема и обработки информации;
- содержательные изменения в процессе организации деятельности;
- организационные изменения компонентов выполнения функции управления предприятия. [7]

Изменения производственно коммерческой деятельности

Изменения функций управления
Изменения в системе приема и обработки информации. Изменения в ответственных за работу изменения в сфере современных технологий

- этапность выполнения функции;
- рыночные функции управления;
- изменения отдельных функций;
- внедрение новых функций
- новая система приема и обработки информации;
- реорганизация отдельных документов;
- изменения форм информационных потоков;
- изменение места хранения информации;
- внедрение электронной коммерции - изменение ответственности за выполнение функций;
- изменение персонала по результатам работы;
- изменение персонала по качеству работы

- изменение в системе информационных технологий

Семиэтапная модель планирования изменений

Оптимальной особенностью данной модели является ее семиступенчатая форма исследования.

Семиступенчатая модель планирования изменений включает:

- I ступень (поиск – персонал по изменениям совместно с предприятием разрабатывает поставленные задачи);
- II ступень (вход в процесс – использование системного подхода к разработке целостности системы);
- III ступень (анализа - выявление особенности целевых изменений);
- IV ступень (прогнозирование - ступенчатое решений вопросов возможного сопротивления изменениям);
- V ступень (решение - внедрение принятого решения по изменениям);
- VI ступень (конечная оценка результатов - итоговая оценка по изменениям);
- VII ступень (завершение – окончание работы) [6.стр.580];

Важное место методологии исследования системы управления стратегическими изменениями занимает классификационный подход. Прежде чем определиться с классификацией изменений, следует выявить основные причины, обуславливающие необходимость этих изменений. К этим причинам можно отнести:

- изменения, связанные с колебаниями рынка: усиление конкуренции, изменения цен, расширение

ассортимента товаров, внедрение современной ИКТ, правовая база и др.;

- изменения, связанные с внедрением современных информационно-коммуникационных средств управления и обработки данных, использование современных инновационных технологий и т.д.;

- изменения, связанные с основными интересами партнеров: возникновение разногласий между конкурентами, изменение сферы влияния на рынке и др.;

- изменения, связанные с инновационно-инвестиционными процессами: расширение инвестиционных ресурсов, увеличение инновационного потенциала и др.;

- изменения, связанные с внутренними противоречиями: возникновение внутренних конфликтов, соперничество между персоналом предприятия и др. [1.стр.98].

Несколько иная классификация данная вопросам организационных изменений, которая в экономической литературе представляется следующим образом

Однако, несмотря на это, многие вопросы управления стратегическими изменениями остаются нерешенными. К их числу можно отнести конкурентные исследования на уровне предприятий обрабатывающей промышленности, которые являются базовой основой развития ненефтяного сектора республики, недостаточно исследованы вопросы повышения эффективности управления стратегическими изменениями в предприятиях, практически отсутствуют разработки по прогнозным оценкам в этой сфере. Кроме того, весьма слабо отработана система управления стратегическими организационными изменениями на уровне предприятий.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Куцевол Н.Г. Организационное развитие и управление изменениями. Казань: КФУ. 2011, - 103 с.
2. Методология стратегического планирования российских трансрегиональных корпораций. М.: ИНФРА-М. 2016, - 228 с
3. Петров В.В. Стратегическое управление. СПб.: Питер. 201 с
4. Фламгольц Э., Рэндл И. Управление стратегическими изменениями: от теории к практике. Пер. с англ. М.: Эксмо. 2012, - 320 с.
5. Хейзер Джей, Рендер Барри. СПб.: Питер. 2015, - 1056 с.
6. Ханк Д.Э. и др. Бизнес-прогнозирование. М.: Вильямс. 2003, - 656 с.
7. Загорова О.В., Концевич В.Г. Методика управления изменениями бизнес-процессов проекта с учетом риск-ориентированного подхода. Сумы: СГУ. /www.vspu2014.ipu.ru/
8. Система стратегического управления. // Журнал «У». Экономика. Управление. Финансы. /www.portal-.u.ru/strm3/

AYAN URFAN qızı MƏMMƏDOVA
*Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının doktorantı,
e-mail: bundesreiche@mail.ru*

UOT: 658;005

MÜƏSSİSƏLƏRDƏ İDARƏETMƏ STRATEJİ DƏYİŞİKLİKLƏR SAHƏSİNDƏKİ VƏZİFƏLƏRİ

XÜLASƏ

Müəllif məqalədə idarəetmə sahəsində reallaşdırılmalı olan strateji dəyişikliklərin ümumi mahiyyətini açmağa çalışmış ayrı-ayrı sahələr üzrə idarəetmənin strateji dəyişikliklərə hansı prinsiplərlə getməli olduğunu göstərmişdir. Məqalədə həmçinin idarəetmə sahəsində mümkün strateji dəyişikliklərin xüsusilə sənaye sahəsində effektivlik dərəcəsinin artırılması istiqamətində təhlil aparılmışdır. İdarəetmənin strateji dəyişikliklərinin üçmərhələli dəyişmə modeli bu dəyişikliklərin keçməli olduğu fazaları özündə ehtiva edir. Təşkilatlanmış dəyişikliklərin təsnifatına yanaşmalar məqalədə detallı şəkildə izah edilmişdir. Lakin dəyişikliklərin reallaşdırılmasından əvvəl onun planlaşdırılması vacibdir. Bunu nəzərə alaraq müəllif öz məqaləsində dəyişikliklərin planlaşdırmasının yeddi mərhələli modelini vermişdir. Lakin bütün bunlara baxmayaraq idarəetmə sahəsində strateji dəyişikliklərin reallaşdırılması istiqamətində bir çox məsələlər öz həllini tapmamışdır. Bu da əsasən sənaye müəssisələri arasında rəqabət mühitinin zəif olması ilə bağlıdır.

Açar sözlər: *dəyişikliklərin planlaşdırılması modeli, idarəetmə sisteminin reformasiyası, elmi-texniki potensialın realizasiyası rəqabət qabiliyyətinin qaldırılması, idarəetmənin vəzifələri, sənayenin sosial infrastrukturu*

AYAN MAMEDOVA

*PhD student at the Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Azerbaijan,
e-mail: bundesreiche@mail.ru*

UDC: 658;005

MANAGEMENT TASKS IN THE SPHERE OF STRATEGIC CHANGES IN ENTERPRISES

SUMMARY

The author tries to reveal the essence of the strategic changes implemented in management system, and also shows that what principles should be taken on separate areas in the strategic changes. The article also analyzed the possible strategic changes in management, especially in the industrial sector in order to increase the efficiency. Three-stage changing model of strategic change of management involves the certain ways of phases in these changes. The article describes in detail the approaches to organizational classification of changes. However, it is important to plan before the implementation of the changes. Taking this into account the author of the article offers a seven-step planning model for changes. Nevertheless, there are many unresolved issues in the realization of strategic changes in management. This is mainly due to the lack of a competitive environment among industrial enterprises.

Keywords: *model planning changes, reform the management system, the implementation of the provision of scientific and technical potential, competitiveness growth, management task, social infrastructure industry*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 10. 10. 2016
Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə
edilmişdir.
Rəyçi: prof. H. B. Rüstəmbəyov

HÜRÜ SIYASƏT qızı ŞAMİLOVA,

Bakı Dövlət Universiteti

İqtisadiyyat və idarəetmə kafedrasının dosenti

e-mail: huri-ana@mail.ru

FİDAN İMRAN qızı MƏMMƏDLİ

Bakı Dövlət Universiteti

İqtisadiyyat və idarəetmə kafedrasının magistrantı

e-mail: mammedly.94@gmail.com

UOT: 334. 021:35

PUL-KREDİT VƏ FİSKAL SIYASƏTİN QARŞILIQLI ƏLAQƏLİLİYİNİN TƏMİN EDİLMƏSİNİN NƏZƏRİ ASPEKTLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə hər bir ölkədə makroiqtisadi tarazlığa nail olunması istiqamətində həyata keçirilən pul-kredit və fiskal siyasət nəzərdən keçirilir. Burada pul-kredit siyasəti ölkədə pul tədavülü və kreditləşmə sahəsində iqtisadi alətlərdən istifadə etməklə, həyata keçirilən tədbirlər kompleksi kimi ifadə olunur və Mərkəzi Bank tərəfindən həyata keçirilən bu siyasətin əsas məqsədləri göstərilir. Daha sonra fiskal (büdcə-vergi) siyasətinin mahiyyətinə toxunulur və bu siyasət maliyyə siyasətinin tərkib elementi kimi nəzərdən keçirilir. Qeyd edilən hər iki siyasətin ölkədə makroiqtisadi tarazlığa təsiri nəzərdən keçirilməklə, onlardan hər hansı birinə üstünlük verilməsi barədə nəzəriyyələrə baxılır. Həmin nəzəriyyələrdən IS-LM modelinin şərhinə xüsusi yer verilir. Nəticədə hər iki siyasətin qarşılıqlı əlaqəsinin bir sıra aspektləri şərh olunur və onların qarşılıqlı əlaqəliliyinin təmin edilməsinin vacibliyi əsaslandırılır.

Açar sözlər: *makroiqtisadi tarazlıq, pul-kredit siyasəti, fiskal siyasət, IS-LM modeli*

Qloballaşan dünyada bütün ölkələrinin qarşısında duran əsas məqsədlərdən biri iqtisadi inkişafa nail olunmasıdır. İqtisadi inkişaf strukturu-
nun sabit və dayanıqlı olması burada başlıca şərtlərdən biri olmaqla bərabər, o ölkənin beynəlxalq miqyasda nüfuzunu

müəyyən etməsi baxımından da çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Ölkənin beynəlxalq miqyasda öz yerini tutması yəni, dünya iqtisadiyyatına səmərəli inteqrasiyası üçün ölkə iqtisadiyyatı inkişaf etməli, arzu olunan makroiqtisadi tarazlığa nail olunmalıdır. Qeyd

edək ki, burada makroiqtisadi tarazlıq iqtisadiyyatda müvazinət halının nəzəri cəhətdən mövcudluğu, praktik olaraq isə tarazlığa yaxın olduğu bir hal kimi nəzərdə tutulur. Ölkədə fəaliyyət göstərən bütün bazarlarda, o cümlədən əmtəə və maliyyə bazarlarında mövcud olan tarazlıq, həmçinin məcmu təklif və məcmu tələbin bərabərliyi vəziyyəti makroiqtisadi tarazlıq anlayışı ilə xarakterizə olunur.

Makroiqtisadi tarazlığın təmin olunması dövlət tərəfindən həyata keçirilən iki siyasət: Pul-kredit və Fiskal (Büdcə-vergi) siyasəti vasitəsilə həyata keçirilir.

Pul-kredit siyasəti adından görünüyü kimi pul tədavülü və kreditləşmə sahəsində iqtisadi alətlərindən istifadə etməklə həyata keçirilən tədbirləri özündə əks etdirir. Bununla yanaşı monetar siyasət məşğulluq və gəlir səviyyəsinin müəyyən olunmasında mühüm rol oynayır.

Makroiqtisadi tarazlığı təmin edərək Pul-kredit siyasətini həyata keçirən Mərkəzi Bank bir neçə məqsədlərlə çıxış edir ki, bunlara aşağıdakıları aid etmək olar:

- qiymətlərin sabitliyi;
- iqtisadi artım;
- faiz dərəcələrinin sabitliyi;
- pul bazarında tarazlıq;
- valyuta məzənnəsinin sabitliyi;
- bank və ödəniş sisteminin sabitliyi.

Tarazlığın təmin olunması zamanı Pul-kredit siyasəti verilən məqsədlərdən birini seçməklə həyata keçirilir və bu məqsədlər bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edə bilər. Məsələn:

Faiz sabitliyi məqsədi əsas götürüldüyü halda, faiz dərəcəsi aşağı düşür, iqtisadiyyat genişlənir, iqtisadi artıma nail olunur. Lakin bununla yanaşı bu proses özü ilə birlikdə inflyasiya gətirir. Bu baxımdan mərkəzi banklar bu məqsədlər arasında bir seçim etmək məcburiyyətində qalırlar. Ölkəmizdə Mərkəzi Bankın əsas məqsədi öz səlahiyyətləri daxilində qiymətlərin sabitliyini təmin etməklə, bank və ödəniş sisteminin sabitliyinə nail olmaqdan ibarətdir. [3, səh. 89]

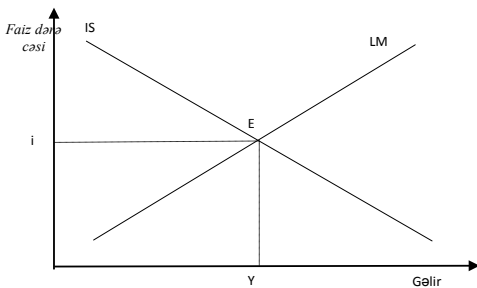
Büdcə-vergi siyasəti dövlətin büdcə xərcləri və vergi sistemi ilə bağlı elə bir siyasətdir ki, bu, son nəticədə milli gəlirin və xərcləmələrin strukturu və yenidən bölgüsünə təsir edir. Büdcə-vergi siyasəti dövlətin maliyyə siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla büdcə formalaşması siyasətini ifadə edir və bir çox ədəbiyyatlarda fiskal siyasət adlanır. Fiskal siyasətdən optimal nəticə əldə etmək üçün vergi dərəcələrinin dəyişməsinin işgüzar aktivliyə, büdcə xərclərindəki dəyişikliklərin inflyasiya və faiz dərəcələrinə, büdcə kəsirinin isə makroiqtisadi tarazlığa təsiri nəzərə alınmalıdır. Fiskal siyasət iqtisadi tsikllərdən və monetar siyasətdən də asılıdır. [5]

Müasir fiskal siyasət əsasən dövlətin maliyyə resurslarının istifadəsini, maliyyələşdirmə metodlarını və dövlət büdcəsinin doldurulması mənbələrini əks etdirir. Tarixi şəraitdən asılı olaraq hər bir ölkənin fiskal siyasətinin öz xüsusiyyətləri vardır. Respublikamızda həyata keçirilən büdcə-vergi siyasətinin çoxsaylı vəzifələri sırasında

milli gəlirin sabit artımı, inflyasiyanın orta sürəti və tam məşğulluğun təmin edilməsini, iqtisadiyyatın dövrü dəyişmələrinin aradan qaldırılmasını və s. qeyd etmək lazımdır.

Tarixən bu iki siyasətin hansına daha çox üstünlük verilməsi haqqında bir çox nəzəriyyələr mövcud olmuşdur. Keynşçilər pul-kredit siyasətinin daha çox faiz dərəcələrindən, Monetaristlər isə pul üzrə təklifdən asılı olduğunu qeyd edirdilər. Monetarizmin əsas nümayəndəsi olan M. Fridmen qeyd edirdi ki, pul-kredit siyasətinin həyata keçirilməsində pul kütləsinin artımına ciddi nəzarət olunmalıdır. Bu artımın illik ölçüsü 3-5% olmalıdır. Əks halda ölkədə inflyasiya baş verər. Qeyd edək ki, XX-ci əsrin 70-ci illərində Keyns nəzəriyyəsinin böhrana uğraması ilə Monetarizm üstünlük qazandı.

Qeyd etdiyimiz iki siyasətin ayrı-ayrılıqda tətbiqi arzu olunmayan nəticələr verə bilər. Büdcə-vergi və pul-kredit siyasətinin gəlir və faiz dərəcəsinə təsirinin təhlili əhəmiyyət kəsb edir.

Şəkil 1. IS və LM modelinin qrafik təsviri

IS və LM qrafiki əmtəə və pul bazarlarının tarazlıqda olması üçün

lazım olan zəruri şərtləri göstərir. Burada əsas məqsəd eyni vaxtlı tarazlığın necə əldə olunmasıdır. Bu tarazlıq üçün, faiz dərəcəsi və gəlir səviyyəsi elə olmalıdır ki, həm əmtəə, həm də pul bazarlarında tarazlıq olsun. Bu şərti E nöqtəsi ödəyir. [6]

Hər iki siyasət öz növbəsində genişləndirici (stimullaşdırıcı) və daraldıcı (sərt) siyasət olmaqla iki hissəyə bölünür. Maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsi IS əyrisinin, monetar siyasət isə LM əyrisinin yerini sağa və sola doğru dəyişir. Bu iki siyasətdən yalnız birinin həyata keçirilməsi zamanı əldə olunan nəticələr heç də arzu olunan şəkildə olmur. Misal üçün genişləndirici pul-kredit siyasəti həyata keçirilərsə, bu, gəlirlərin artımına səbəb olsa da meydana gəlmiş aşağı faiz dərəcəsi dövrüyyəyə daha çox pulun daxil olmasına və inflyasiyaya səbəb olacaqdır. Digər halda isə yalnız stimullaşdırıcı büdcə-vergi siyasəti faiz dərəcəsinin sabit qalması şərti ilə həyata keçirilərsə, dövlət xərclərinin 100 vahid artması ilə IS-də tarazlıq E^3 nöqtəsinə keçir. [2, səh. 263]

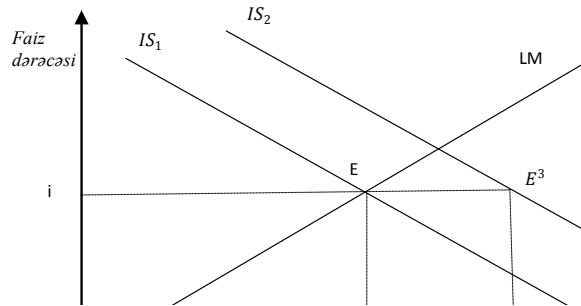
Burada planlaşdırılan xərclər məcmu buraxılışa bərabər olduğuna görə əmtəə bazarında tarazlıq yaranır, lakin bu halda pul bazarı tarazlı deyil. Göründüyü kimi, bu siyasətlərin təktərəfli həyata keçirilməsi tam olaraq müsbət nəticənin əldə olunması ilə sonlanmır.

Bundan əlavə ümumilikdə geniş fiskal siyasətin həyata keçirilməsi ilə IS əyrisi sağa doğru meyil edir və bu dəyişiklik real gəlirin, faiz dərəcəsinin artmasına gətirib çıxarır.

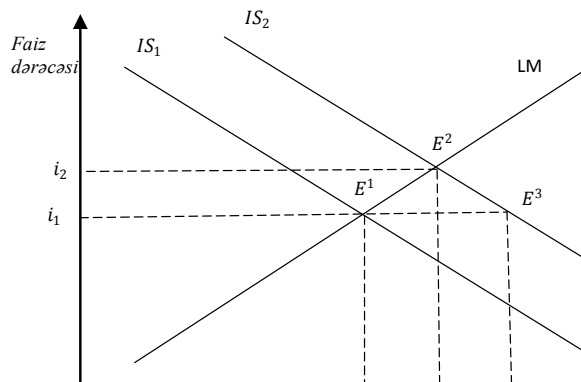
E^2 nöqtəsi tarazlı nöqtə olmasına baxmayaraq burada bir problem meydana gəlir. Belə ki, faiz dərəcəsinin yüksək olması investisiyaya olan marağı azaldır, bu halda gəlirlərin artımının faiz dərəcəsinin artımı ilə müşahidə olunmayan bir hala gətirilməsinə ehtiyac duyulur. Bir sonrakı addımda fiskal siyasətlə yanaşı stimullaşdırıcı monetar siyasət həyata keçirilir və nəticədə LM əyrisi sağa doğru hərəkət edir. Bununla da bazarda yeni bir tarazlı E^3 nöqtəsi meydana gəlir ki, burada həm əmtəə, həm də pul bazarlarında tarazlıq təmin olunur, faiz dərəcəsinin azalması və real gəlirin artması baş verir. Tarazlı halın bu dəyişimi “sıxışdırma ef-

fekti” (crowding out effect) adlanır. [2, səh. 262] Bu effekt o zaman baş verir ki, stimullaşdırıcı fiskal siyasət faiz dərəcəsinə artırır və nəticədə fərdi xərclər, xüsusilə də investisiya xərcləri azalır. Başqa sözlə gəlirin Y_3 əvəzinə yalnız Y_2 qədər artmasının səbəbi odur ki, faiz dərəcəsinin i_1 -dən i_2 -ə qədər artması investisiya xərclərini azaldır.

Beləliklə, hər bir ölkədə makroiqtisadi tarazlığın təmin olunması üçün ayrılıqda pul-kredit və büdcə-vergi siyasətinin əhəmiyyətini azaltmamaqla, qeyd etməliyə ki, onların qarşılıqlı əlaqəliliyinin təmin edilməsi vacib məsələlərdən biridir.

Şəkil 2. IS-də tarazlıq nöqtəsinin dəyişməsinin Milli Gəlirin həcminə təsiri

Şəkil 3. “Sıxışdırma effekti”

ƏDƏBİYYAT:

1. “İqtisadi nəzəriyyə” O. Məmmədli, M. İsmayilov, F. İsmayilov. Bakı, 2010.
2. R. Dornbuş, S. Fişer, R. Stars. Makroiqtisadiyyat. Bakı, 2012.
3. A. Yasemin. “Para teorisi ve Para politikası”, Yalta, 2011.
4. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının fəaliyyətinin qanunvericilik əsasları.
5. <http://webcityhost.net/vergiler/upload/File/art-58.pdf>
6. https://az.wikipedia.org/wiki/IS-LM_modeli

ГУРИ СИЯСЕТ кызы ШАМИЛОВА

*Бакинский Государственный Университет
доцент кафедры «Экономика и управление»
e-mail: huri-ana@mail.ru*

ФИДАН ИМРАН кызы МАМЕДЛИ

*Бакинский Государственный Университет
магистрант кафедры «Экономика и управление»
e-mail: tammedly.94@gmail.com*

УДК: 334. 021:35

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЗАИМОСВЯЗИ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ И ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются проводимая в странах денежно-кредитная и фискальная политика, направленная на достижение макроэкономической стабильности. Здесь денежно-кредитная политика выражается как комплекс мер, осуществленных с использованием экономических инструментов в сфере обращения и кредитования денег в стране и показаны основные цели этой политики, проводимой Центральным Банком. Далее затронута сущность фискальной (бюджетно-налоговой) политики и эта политика рассмотрена как элемент финансовой политики. Изучая влияние каждой из указанных политик на макроэкономическое равновесие, рассмотрены теории отдающие предпочтение одной из них. Особое место среди этих

теорий уделено описанию модели IS-LM. В итоге описан ряд аспектов взаимосвязи этих двух политик и обоснована необходимость их взаимосвязи.

Ключевые слова: *макροэкономическое равновесие, денежно-кредитная политика, фискальная политика, модель IS-LM*

HURI SHAMILOVA

Baku State University

associate professor of Economics and Management

e-mail: huri-ana@mail.ru

FIDAN MAMMADLI

Baku State University

graduate student of the department Economics and Management

e-mail: mammedly.94@gmail.com

UDC: 334. 021:35

THEORETICAL ASPECTS OF RELATIONSHIP MONETARY AND FISCAL POLICY

SUMMARY

The article deals carried out in the countries of the monetary and fiscal policies aimed at achieving macroeconomic stability. Where monetary policy is expressed as a set of measures implemented with the use of economic instruments in the field of money and credit in the country and the basic objectives of the policy pursued by the Central Bank. Then touched the essence of the fiscal (fiscal) policy and this policy is considered as an element of fiscal policy. Studying the impact of each of these policies on the macroeconomic balance, we consider the theory of preferring one of them. A special place among these theories is given to the description of model IS-LM. As a result, it describes a number of aspects of the relationship of these two policies and the necessity of their relationship.

Keywords: *macroeconomic equilibrium, monetary policy, fiscal policy, IS-LM model*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 05. 10. 2016

Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: dos. S. İbadov

KUTAIŞ ABUZƏR oğlu SARIYEV*Bakı Dövlət Universiteti**İqtisadiyyat və idarəetmə kafedrasının dosenti**e-mail: sariyevkutais@gmail.com***UOT: 330. 341. 4:339. 13;330. 341. 44;338. 33;334. 012;334. 7**

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafında sahibkarlıq fəaliyyətinin rolu

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan qeyri-neft sektorunun inkişafında sahibkarlıq fəaliyyətinin rolu və onun əsas istiqamətləri şərh olunur. Məqalədə Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafını doğuran səbəblər və ölkənin neft amilindən asılılığının azaldılması məsələlərinə diqqət yetirilir. Məqalədə qeyri-neft sektorunun inkişafında investisiya qoyuluşlarının rolunun daha da artırılması imkanları araşdırılır. Məqalədə ölkədə neft sektorunun inkişaf modelinin reallaşmasına dair bir sıra təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

Açar sözlər: *qeyri-neft sektoru strategiyası, sahibkarlığın milli inkişaf modeli, sahibkarlığın sahə və ərazi xüsusiyyətləri.*

Müasir şəraitdə respublikamızda neft amili makroiqtisadi sabitliyin və inkişafın təmin olunmasında mühüm rol oynayır. Bir neçə ildir ki, Azərbaycanın milli iqtisadi inkişaf modelinin reallaşmasında neft amili prioritet ütönlüyə malik olmuş, iqtisadiyyatın sürəti və hərtərəfli inkişafında əsaslı dönüş baş vermişdir. Xüsusilə, ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı bütün fəaliyyət sahələrini əhatə etmişdir. Lakin dünyada mövcud olan global-iqtisadi böhran vəziyyəti və beynəlxalq bazarda neftin qiymətinin kəskin surtdə aşağı düşməsi ölkə iqtisadiyyatının birba-

şa təsir göstərmişdir. Belə ki, şəraitdə qeyri-neft sektorunun hərtərəfli inkişafına investisiya tələbatı yaranır ki, ondan səmərəli istifadə olunması ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinə gətirib çıxaracaqdır. Bu məqsədlə ölkə prezidenti İ. Əliyev qeyd etmişdir ki, “bu gün qeyri-neft sektorumuz iqtisadiyyatda hərəkətverici amildir”. Ölkə prezidentinin strateji göstərişini bir daha nəzərə alaraq gələcəkdə ölkə iqtisadiyyatının neft amilindən asılılığının azaldılması, iqtisadiyyatın birtərəfli inkişafının aradan qaldırılması və diversifikasiyası irəli sürülür.

Dövlətin həyata keçirdiyi səmərəli iqtisadi siyasət nəticəsində 2003-2015-ci illər ərzində qeyri-neft sektorunda iqtisadi islahatların uğurla davam etdirilməsi, idxaldan asılılığın azaldılması, rəqabət qabiliyyətli məhsullar istehsal edən sənaye, kənd təsərrüfatı, enerji, nəqliyyat komplekslərinin qurulması, özəl müəssisələrin fəaliyyətinə dəstək verilməsi, əlverişli rəqabət mühitinin formalaşması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır.

İqtisadiyyatın diversifikasiyasında, regionların sosial-iqtisadi inkişafında, əhalinin istehlak məhsulları ilə təminatının gücləndirilməsində, infrastruktur sisteminin yenidən qurulmasında Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramlarının (2004-2008; 2009-2013; 2014-2018-ci illər) və “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı”nın mühüm rolu olmuşdur. Qeyri-neft sektorunun şaxələndirilməsində müasir infrastruktur sisteminin formalaşması, innovasiya xarakterli texnologiyaların tətbiqi, rəqabətqabiliyyətli istehsalın genişləndirilməsi və ölkəmizin ixrac potensialın artırılması özünü daha çox büruzə vermişdir. Hazırda Respublikamızda qeyri-neft sektorunun formalaşması regionların sosial-iqtisadi inkişafını, sahibkarlığın daha da genişləndirilməsini, kənd təsərrüfatının və sənaye sferasının müasir tələblər səviyyəsində yenidən qurulmasını, daxili və xarici investisiyaların qoyulmasını tələb edir. Xüsusilə,

vurğulamaq lazımdır ki, qeyri-neft sektorunun inkişafına investisiya qoyuluşlarının ana xəttini iqtisadiyyatın prioritet sahələrində sahibkarlığın bütün formalarının hərtərəfli surətdə genişləndirilməsi təşkil edir.

Bu məqsədlə ölkə prezidentinin “Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında” imzalanan fərmanında göstərilir ki, “Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı görülmə işlərə baxılmayaraq bu sahədə bir sıra problemlər hələ də tam aradan qaldırılmamışdır. Bu gün sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsini həyata keçirən bir sıra mərkəzi, şəhər və rayon icra hakimiyyəti orqanlarının işi qənaətbəxş sayıla bilməz”. Dövlət başçısının irəli sürdüyü mühüm strateji vəzifələrin xarici və daxili investisiyalar hesabına reallaşması gələcəkdə qeyri-neft sektorunun inkişafında əsaslı irəliləyişlərə səbəb olacaqdır.

Azərbaycanda sahibkarlığın gələcək inkişaf strategiyası bir daha sübut edir ki, respublikamız əvvəlki kimi yenə də investisiya qoyuluşu baxımından dünyanın ən cəlbedici ölkələrindən biridir. Son 10 il ərzində Ümumi Daxili Məhsul istehsalı 7, 15 milyard manatdan 59 milyard manata yüksəlmiş və onun 81,9%-i qeyri-dövlət sektorunun payına düşmüşdür. 2015-ci ildə iqtisadiyyatda qeyri-neft sektoru 7% təşkil etmişdir.

Azərbaycanın iri həcmli karbohidrogen ixracatçısına çevrilməsi və bu sahədən böyük məbləğdə valyuta ehtiyatlarının daxil olması iqtisadiyyatın digər real sektorlarının ixrac

potensialının artmasına öz təsirini göstərəcəkdir.

Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun inkişafında 2004-2008 və 2009-2013-cü və 2014-2018-ci illərdə qəbul olunmuş regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət proqramlarının mühüm rolu olmuşdur. Ölkə prezidenti İ. H. Əliyev dəfələrlə bütün nitqlərində ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafına maliyyə dəstəyi verilməsini və onun prioritet sferaya çevrilməsini göstərmişdir.

Dövlətin qeyri-neft sektorunun inkişafına yönəldilmiş səmərəli siyasətinin reallaşmasında sahibkarlıq fəaliyyətinin mühüm rolu vardır.

Son dövrdə ölkə prezidenti İ. H. Əliyev tərəfindən ölkədə sahibkarlığın sahə və regionlar üzrə inkişafına daha çox diqqət yetirilir. Onların hüquqlarının müdafiə olunması və stimullaşdırılması yolları müəyyən edilmişdir.

Respublikada yerli və xarici sahibkarlığın daha da geniş vüsət aldığı bir şəraitdə ölkə prezidenti İ. H. Əliyev cənabları mütəmadi olaraq yerli və xarici iş adamları ilə görüşündə sahibkarlığı öz fəaliyyətinin mühüm strateji xətti kimi qəbul etmiş, onlara əlverişli mühit yaradılması, tənzimlənmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi, iqtisadi stimullaşdırma metodlarının daha da gücləndirilməsi və qarşıya çıxan bürokratik maneələrin aradan qaldırılması haqqında göstərişlər vermişdir. Respublikada sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimləmə formalarından bir də hüquq qanunları ilə yanaşı iqtisadi mexanizmlərin rolunun artırılmasıdır. Xüsusilə, sahibkarlıq fəaliyyətinin sti-

mullaşdırıcı mexanizmlərini daha da gücləndirmək məqsədilə sahibkarlığa kömək milli fondunun imkanlarından, kredit resurslarından, daxili investorlardan, maliyyə limitlərindən səmərəli surətdə istifadə olunmalıdır. Dövlət aşağı və ucuz stavkalı (dərəcəli) kredit siyasətindən səmərəli istifadə etməklə kiçik və orta sahibkarlıq təbəqəsinin maliyyə təminatına (vasitəçi) ola bilər.

Sahibkarlığın miqyasından asılı olaraq onun tənzimlənməsinin əsas prinsipləri, metodları və mexanizmləri özünəməxsus xüsusiyyətlər kəsb edir. Dövlət sahibkarlığı tənzimləyərkən əsas etibarilə səmərəlilik, sabitlik, millilik, əhəlinin məşğulluğunun təminatı, komplekslik, ekoloji tarazlıq və digər vasitələrdə istifadə edir. Dövlət sahibkarlığı tənzimləyərkən daha çox iqtisadi idarəetmə mexanizmlərindən istifadə edir. Tənzimləmə prosesində sahibkarlıq obyektinin miqyası, onun faydalılığı, prioritetliyi, inkişaf səviyyəsi, idarəetmə strukturu və mexanizmləri nəzərə alınır.

Yuxarıda göstərilənlərlə yanaşı qeyd etmək olar ki, sahibkarlığın tənzimlənməsinin iqtisadi əsasını maliyyə sistemi, vergi mexanizmləri, sosial sığorta, lizinq əməliyyatı, audit xidməti, kredit mexanizmi, bazar infrastrukturunun təşkili formaları və qiymət mexanizmləri təşkil edir. Sahibkarlığın iqtisadi tənzimləmə mexanizmləri birbaşa və dolaylı metodlar vasitəsilə həyata keçirilir.

Sahibkarlıq fəaliyyəti daim cəmiyyətin ictimai mənafeləri ilə uzlaşdırılır və onların qarşısında duran sosial-iqtisadi problemlərin həllinə kömək edir.

Ümumiyyətlə, respublikanın bütün rayonlarında da dövlət tərəfindən sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına dəstək verilir ki, bu da həmin regionlarda istehsal, sosial və bazar infrastruktur sisteminin hərtərəfli inkişafına təkan verir. Azərbaycanda milli iqtisadi inkişaf modelinin müxtəlif bloklarına nəzər saldıqda, əsas aparıcı amil kimi sahibkarlıq fəaliyyətinə xüsusi önəm verilməlidir. Bu baxımdan dövlət ölkənin mikro-iqtisadi sferalarında sahibkarlığın bütün növlərinin (istehsal, ticarət, xidmət və s.) hərtərəfli inkişafına xüsusi diqqət yetirir və ona maliyyə dəstəyi verir. Son illərdə ölkənin milli iqtisadi inkişaf modelinin reallaşmasında sahibkarlıq fəaliyyətinin daha da aktivləşməsi nəticəsində ümumi daxili məhsulda özəl sektorun xüsusi çəkisi 85,0% təşkil etmişdir. Azərbaycanın milli-iqtisadi inkişaf modelində qeyri-neft sektoru sahələrində sahibkarlığın hərtərəfli inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Bu baxımdan qeyri-neft sektoru sahələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına istiqamətləndirilmiş uzunmüddətli investisiya qoyuluşu proqramı (layihələri) işlənib hazırlanmışdır.

Gələcəkdə Azərbaycanda milli-iqtisadi inkişaf modelinin reallaşmasında sahibkarlıq fəaliyyətinin daha da genişləndirilməsi məqsədilə aşağıdakı təklif və tövsiyələrin nəzərə alınması daha məqsədəuyğun olardı:

- Milli iqtisadi inkişaf modelini reallaşdırmaq məqsədilə dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesi sürətləndirilməli və ona təsir edən maneələr aradan qaldırılmalıdır;

- ölkə iqtisadiyyatına xarici və daxili investisiya qoyuluşları sahə və regionlar üzrə müvazinətli (tarazlı) qaydada aparılmalıdır;

- daxili bazarı qorumaq və onun milli məhsullarla bolluğunu təmin etmək məqsədilə iqtisadiyyatın bütün sahələrinin inkişafına investisiya qoyuluşu siyasətinə üstünlük verilməlidir;

- ölkədə istehsal sahibkarlığının dövlət tərəfindən daha geniş fəaliyyətinə maliyyə dəstəyi verilməli, onlara şəffaf rəqabət mühiti yaradılmalıdır;

- milli-iqtisadi inkişaf modelində regional sahibkarlığın hərtərəfli inkişafına daha çox üstünlük verilməlidir.

Göstərilən təklif və tövsiyələrin vaxtında nəzərə alınması milli iqtisadi inkişaf strategiyasının səmərəli formada reallaşmasına əlverişli təsir göstərə bilər.

2014-cü ildə qeyri-neft sektorunun inkişafı baxımından metallurgiya, maşınqayırma, elektroenergetika sənaye sahələrinin inkişafına daha çox investisiya qoyulur. Bu sahələr özlüyündə ölkə iqtisadiyyatının üstün və aparıcı sənaye strukturları hesab olunur. Bununla əlaqədar olaraq 2014-cü ildə metallurgiya sənayesində istehsalın həcmi əvvəlki ilə nisbətən 44, 6% artmışdır. «Daşkəsən filiz saflaşdırma» səhmdar cəmiyyətində filiz konsentratı istehsalına başlanılmışdır. İstehsal gücü 100 min ton təşkil edən Gəncə alüminium zavodunda ciddi rekonstruksiya işləri aparılır. Son ildə nəcib metalların istehsalına da kapital qoyuluşu həyata keçirilir. Artıq Gədəbəy qızıl zavodunun fəaliyyətə başlaması nəticəsində 2058 kiloqram qızıl is-

tehsal edilmişdir. Maşınqayırmanın digər sahələrinə də investisiya qoyuluşuna və xüsusi diqqət yetirilir. Bu sənayedə istehsalın səviyyəsi əvvəlki illə müqayisədə 2, 5 dəfə artmışdır.

Sumqayıt şəhərində tikilən texnopark sənayedə yeni universal istehsal kompleksini xarakterizə edir. 16 zavoddan ibarət olan bu istehsal kompleksində artıq 5 müəssisə fəaliyyət göstərir. Həmin müəssisələr müasir texnologiyalara əsaslanaraq böyük ixrac potensialına malik olan geniş çeşidli məhsullar istehsal edir.

Bununla yanaşı son dövrdə ölkədə yanacaq-enerji kompleksinin inkişafı üzrə Dövlət Proqramına uyğun olaraq müasir tipli elektrik stansiyalarının, yüksək gərginlikli yarımstansiyaların tikintisi və digər işlər sahəsində də mühüm addımlar atılmışdır.

Dövlət özünün iqtisadi siyasətində regionların sosial-iqtisadi inkişafına xüsusi diqqət yetirir. Belə ki, artıq 2014-2018-ci illərdə regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının ikinci ili müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilmişdir. Bu günə qədər regionların sosial-iqtisadi inkişafına bütün maliyyə mənbələri hesabına 15,5 milyard dollar vəsait yönəldilmiş və bunun sayəsində yüzlərlə səmərəli layihələr icra olunmuşdur. Xüsusilə 2014-cü ildə regionlarda 160-dan çox sənaye, kənd təsərrüfatı, xidmət və ticarət müəssisəsi tikilib istifadəyə verilmişdir.

2014-cü ildə ölkənin sosial inkişafında da əsaslı irəliləyişlər baş vermişdir. Belə ki, 2009-2014-cü illər ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatı 15% artmışdır.

Bu artıma nail olunmasında özəl sektorun xüsusi rolu vardır. Artım neçə illərdir ki, Azərbaycanda aparılan radikal iqtisadi islahatların və həyata keçirilən Dövlət Proqramların nəticəsidir ki, ölkədə güclü sahibkarlar sinfi (təbəqəsi) formalaşmışdır. Özəl sektorun əsas daşıyıcıları olan sahibkarlar milli-iqtisadi inkişaf modelinin reallaşmasında öz rolunu göstərir. 2014-cü ildə dövlət tərəfindən sahibkarlar təbə-qəsinin formalaşmasına güclü dəstək verilmiş və bu məqsədlə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu vasitəsilə 1430 sahibkarlıq subyektinə 115 milyon manat məbləğində güzəştli kreditlər verilmişdir. Bunlarla yanaşı sahibkarlığa dövlət dəstəyi tədbirləri çərçivəsində il ərzində 1374 kiçik sahibkarlara 20 milyon manat güzəştli kredit verilmişdir. Sahibkarlar gələcəkdə bu vəsaitlərdən daha səriştəli istifadə edərək ölkə iqtisadiyyatının hərtərəfli inkişafına təkan verməlidir. Bu o deməkdir ki, özəl sektorun əsasını geniş mənada sahibkarlar ordusu təşkil edir və gələcəkdə onların daha səmərəli fəaliyyəti təmin olunmalıdır. Xüsusilə ölkənin xarici bazara çıxışında özəl sektorun rolu və imkanları daha da genişləndirilməlidir. Qeyri-neft sektorunun inkişafı nəticəsində əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltmək və onların sosial müdafiəsini gücləndirmək istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Son dövrdə dövlət turizm sahibkarlığının inkişafına da xüsusi diqqət yetirir.

2010-2014-cü illərdə turizmin inkişafına dair Dövlət Proqramına uyğun olaraq «Şah dağı» qış-yay turizm kompleksinin tikintisi həyata keçirilir. Mədəniyyət və turizm obyektlərinin

tikintisinə, təmirinə və yenidən qurulmasına, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə 165 milyon manatdan çox vəsait yönəldilmişdir. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramına uyğun olaraq respublikanın müxtəlif dağ və dağətəyi rayonlarında «Altıağac», «Nabran» istirahət mərkəzlərində. Bakı şəhərinin ayrı-ayrı müalicə mərkəzlərində turizmin daha da inkişafı üçün əlverişli inkişaf yaradılır və investisiyalaşdırılır. Dövlət tərəfindən Bakı şəhərinin və paytaxtətrafi qəsəbələrin sosial-iqtisadi inkişafı məqsədilə xarici və daxili investisiyalardan səmərəli istifadə olunması proqramlaşdırılır. Bu Dövlət Proqramında Bakı şəhərinin və paytaxtətrafi qəsəbələrinin bütün infrastruktur sisteminin dünya standartlarına uyğun kompleks surətdə inkişafı nəzərdə tutulur (bütün nəqliyyat sistemi, yolların təmiri, kanalizasiya, içməli su, yeni müəssisələri tikilməsi, yeni iş yerlərinin açılması, turizmin inkişafı, elm, təhsil, səhiyyə, idman və s. daxildir).

Yuxarıda göstərilən bütün sosial-iqtisadi inkişaf istiqamətlərinin vaxtında həyata keçirilməsi ölkənin milli-iqtisadi

inkişaf modelinin reallaşdırılmasına bilavasitə təsir göstərə bilər.

Gələcəkdə müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının daha geniş və səmərəli inkişafı məqsədilə aşağıdakı mühüm strateji sahələrinin hərtərəfli inkişafına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

- qeyri-neft sektoru sahələrinin tarazlı (balanslı) surətdə investisiyalaşdırılması və inkişafına diqqət yetirilməsi;

- üstün və aparıcı sənayenin hərtərəfli sahələrinin kompleks inkişafına və onlar arasında qarşılıqlı əlaqənin daha da genişləndirilməsi;

- xarici və daxili investisiya qoyuluşlarının sahə və regionlar üzrə tarazlığın təmin olunması;

- regionlarda yerli təbii-əmək və elmi-texniki resurslardan səmərəli istifadə olunması məqsədilə həmin istiqamətə yönəldilən investisiya qoyuluşunun həcmi artırılması və s.

- innovasiya yönümlü tədqiqatların aparılmasının maliyyələşdirilməsinə dövlət dəstəyi verilməsi və əldə olunmuş nəticələrdən istifadə olunmasına şərait yaradılması.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sahibkarlıq sahəsində aparılan yoxlamaların dayandırılması haqqında” Azərbaycan Respublikasının 20 oktyabr 2015-ci il tarixli qanunu.

2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sahibkarlığın inkişafına mane olan müdaxilələrin qarşısının alınması haqqında” fərmanı. 20 yanvar 2015-ci il.

3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “İnvestisiyaların təşviqi ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Fərmanı, 8 yanvar 2016-cı il.

4. “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış, inkişaf konsepsiyası” Azərbaycan qəzeti. 5 dekabr 2012-ci il.

5. Nazirlər Kabinetinin 2015-ci ilinin sosial-iqtisadi inkişafının yekunları və 2015-ci ildə qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş hesabatı 15 mart 2016-cı il.

6. Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı, Dövlət Proqramı (2004-2008-ci illər), Bakı – 2004.

7. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial inkişafı Dövlət Proqramı, Bakı – 2009.

8. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının layihəsi, 27 fevral 2014-cü il.

9. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı. Bakı şəhəri, 27 fevral 2014-cü il, № 118.

10. İ. H. Əliyevin Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının birinci ilinin yekunlarına həsr olunmuş konfransda nitqi. 27 yanvar 2015-ci il.

11. Azərbaycan Respublikasında Sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramının layihəsi. 1 mart 2014-cü il.

12. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, Qanun, 2004, 48 s.

13. Abbasov A. B. Sahibkarlıq fəaliyyəti: növləri, təşəkkülü və inkişaf problemləri. Bakı, 1998.

14. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı 2015.

15. Biznesin əsasları. Dərslik. Prof. A. B. Abbasovun üm. elmi red. ilə. Bakı: “Nurlan”, 2005, 656 s.

16. Əliyev R. B., Novruzov N. A., Məmmədov M. A. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı: 2003, 432 s.

17. Əliyev R. B. İnvestisiya layihələrinin təhlili və dəyərləndirilməsi. Bakı: “Azər” nəşriyyatı, 2003.

18. Kərimova T. İ. İqtisadiyyatın investisiya potensialı: formalaşması və istifadə mexanizmləri: monoqrafiya; elmi red. A. F. Musayev. Bakı: İqtisad Universitetinin nəşriyyatı, 2008, 224 s.

19. Məhərrəmov A. M. Sahibkarlıq: nəzəriyyəsi və praktika. Bakı, 2007.

20. Şəkəreliyev A. Ş. “Dövlətin iqtisadi siyasəti: Reallıqlar və perspektivlər”, Bakı – 2009, 416 s.

21. Şəkəreliyev A. Ş. “Dövlətin iqtisadi siyasəti: Dayanıqlı və davamlı inkişafın təntənəsi”, Bakı – 2011.

22. Бочаров Л. А. Инвестиции. Учебное пособие. В. П. : «Питер», 2002, 288 с.

КУТАИС АБУЗЕР оглы СЕРИЕВ

Бакинский Государственный Университет

доцент кафедры Экономика и управление

e-mail: sariyevkutais@gmail. com

УДК: 330. 341. 4:339. 13;330. 341. 44;338. 33;334. 012;334. 7

РОЛЬ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ НЕ-НЕФТЯНОГО СЕКТОРА В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

В статье прокомментированы роль предпринимательской деятельности в развитии не-нефтяного сектора в Азербайджане и его основные направления. Здесь уделяется внимание выявлению причин вызывающих развитие не-нефтяного сектора в Азербайджане и вопросам снижения зависимости страны от нефтяного фактора. Далее в статье анализируются возможности усиления роли инвестиций в развитии не-нефтяного сектора. В конце выдвинуты ряд предложений и рекомендаций для реализации модели развития не-нефтяного сектора в нашей стране.

Ключевые слова: *стратегия не-нефтяного сектора, национальная модель развития предпринимательства, отраслевые и территориальные особенности предпринимательства.*

KUTAI SI SARIYEV

Baku State University

associate Professor of department of Economics and Management

e-mail: sariyevkutais@gmail.com

UDC: 330. 341. 4: 339. 13; 330. 341. 44, 338. 33; 334, 012; 334. 7

ROLE OF BUSINESS IN THE DEVELOPMENT OF NON-OIL SECTOR IN AZERBAIJAN

SUMMARY

The article commented on the role of entrepreneurship in the development of non-oil sector in Azerbaijan and its main destinations. It focuses on identifying the reasons causing the development of non-oil sector in Azerbaijan and on reducing the country's dependence on the oil factor. Further, the article analyzes the possibilities of strengthening the role of investment in the development of non-oil sector. At the end put forward a number of proposals and recommendations for the implementation of the model of development of non-oil sector in our country.

Keywords: *strategy of non-oil sector; the national development model of business, industry and territorial characteristics of entrepreneurship.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 03. 10. 2016

Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: prof. A. M. Məhərrəmov

QƏZƏNFƏR SALMAN oğlu SÜLEYMANOV
RAFIQ HÜMBƏT oğlu QARAYEV,
SAMİRƏ AĞASƏLİM qızı MƏMMƏDOVA
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
e-mail: suleymanov. q. s@gmail. com

UOT: 338

AZƏRBAYCANDA SAHİBKARLIQ FƏALİYYƏTİNİN İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

XÜLASƏ

Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili və idarə eilməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi aktual məsələlərdən biridir. Bu məsələlərin həlli ölkəmizdə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf mərhələlərinin tədqiqini və onun inkişaf perspektivlərinin müəyyənənləşdirilməsini zəruri edir.

Bu məqsədlə məqalədə, ölkəmizdə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf mərhələləri təhlil edilir. Təhlil zamanı ölkəmizin sahələr üzrə makroiqtisadi göstəricilərindən istifadə edilir. Təhlil zamanı sahibkarlıq fəaliyyətinin problemləri və onun həlli yolları elmi cəhətdən əsaslandırılır.

Məqalənin sonunda isə ölkəmizdə sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi strategiyasının başlıca istiqamətləri təklif edilir.

Açar sözləri: *sahibkarlıq, rəqabət, innovasiya, mənfəət, emal sənayesi, məhsul*

Giriş

Azərbaycan Dövləti müstəqillik əldə etdikdən sonra, ölkəmizdə bazar münasibətləri geniş inkişaf etməyə başladı. Bazar münasibətlərinin inkişafı isə ölkəmizdə sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasını aktual etdi [1]. Buna görə də Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafını bir neçə dövrə bölmək olar.

Birinci dövr - müstəqilliyin bərpasından 1993-cü ilə qədər davam etmişdir. Ümumilikdə ilkin mərhələdə ölkənin iqtisadi dirçəlişini təmin etməyə

imkan verə biləcək sistemli, tamamlayıcı islahatların aparılması lazım idi. Çünki, həmin dövrdə iqtisadi inkişafın səviyyəsinin artırılmasına ən böyük yardım köklü islahatların aparılması idi. Ayır-ayrı proseslərin hər birinin ümumilikdə sintez edilərək dərk edilməsi və uyğun planlaşdırılmanın aparılması da öz-özlüyündə əhəmiyyətli məsələlərdən idi. Lakin, müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycanda vəziyyət qeyri-sabit idi. İlkin formalaşma proseslərinin həyata keçirilməsinə baxmayaraq özəlləşdirmə və qiymətlərin liberallaşdırılması, sahib-

karlığın mühafizəsi kimi təməl amillər nəzərə alınmırdı. Həmçinin dövlət bu məsələlərdə heç bir ciddi addım atmırdı.

Bununla yanaşı, bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblər kimi iqtisadi inkişafın durğunluğunun aradan qaldırılma ehtiyacının, milli valyutaya keçidin, qiymətlərin liberallaşdırılmasının zəruriyyətini misal göstərmək olar. Ona görə də özəlləşdirmə prosesi həmin vaxt ikinci plana keçmişdi, hərçənd ki, məhz bu proses bazar iqtisadiyyatı şəraitində sahibkarlığın formalaşması üçün son dərəcə vacib idi. Yaranmış şəraitdə istehsal fəaliyyətinin genişləndirilməsi yalnız həqiqi maliyyə sabitliyini təmin etmək məqsədini daşıyırdı. Lakin bu addım qısamüddətli perspektivdə nəzərdə tutulmuşdu, buna görə də ölkənin həyatında o qədər əhəmiyyətli nəticələrə səbəb olmadı. Qiymətlərin liberallaşdırılması daha sonralar yaratdığı bir çox mənfi nəticələrə baxmayaraq ölkə iqtisadiyyatında sahibkarlığın inkişafı və rəqabətin formalaşmasında zəruri rol oynadı. Beləliklə, ümumilikdə bu dövr üçün dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi prosesi səciyyəvi idi. Bu sahədə bir çox xidmətləri olan Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsində və inkişafında mühüm rol oynamışdır, ancaq bu fond növbəti dövrdə yaradılmışdır.

İkinci dövr 1993-2002-ci illəri əhatə edir. Həmin dövrdə əsas iqtisadi tədbirlər makroiqtisadi sabitliyin bərpasına yönəldilmişdir. Ümumilikdə sabitliyin bərpası müəyyən iqtisadi is-

lahatların həyata keçirilməsinə imkan verdi. Bununla yanaşı, fəal xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olan dövlət beynəlxalq nəqliyyat layihələrinə qoşulmaqla Azərbaycanın yerli sahibkarlarına investisiya qoyuluşlarında yeni imkanlar yaratmışdır. Ona görə də həmin dövrdə yerli sahibkarların mövqeyi, həm Azərbaycan iqtisadiyyatında, həm də regionda güclənib. Məhz həmin dövrdə özəlləşdirmənin hüquqi əsası qoyulub ki, bu da sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafını sürətləndirməkdə, həmçinin artıq mövcud olan iqtisadi prosesləri düzgün istiqamətə yönəltməkdə çox mühüm rol oynamışdır. Həmçinin bu dövrdə müxtəlif dövlət proqramları qəbul edilmişdir. Sahibkarlığın inkişafı ilə bağlı dövlət proqramlarının qəbul edilməsi göstərir ki, bu sahənin inkişafı dövlətin iqtisadi siyasətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu istiqamətin bir hissəsi sahibkarlara maliyyə yardımını tənzimləmək üçün tədbirlərin həyata keçirilməsi idi. Bu tipli addımlar sahibkarlıq infrastrukturunun formalaşdırılması ilə bağlı da görülmüşdür. Dövlət səviyyəsində olan addımlara isə, xüsusilə kiçik və orta sahibkarlıq üçün vergi yükünün azaldılması ilə bağlı həyata keçirilmiş, sadələşdirilmiş vergi sisteminin tətbiq edilməsini misal göstərmək olar.

Üçüncü dövr 2002-ci ildən başlayır və bu günədək davam edir. 2002-ci il ərzində ölkədə sahibkarlığı yeni inkişaf mərhələsi yoluna çıxaran bir sıra qanun və proqramlar təsdiq edilmişdir (cədvəl1).

Mərhələlər	Xüsusiyyətlər	Nəticələr	İqtisadi inkişafın tələbləri
1993-cü ilə qədər	<ul style="list-style-type: none"> - dəyişikliklərin həyata keçirilmə problemi - sistemsiz həyata keçirilən tədbirlər - SKMF-nin yaradılması - qiymətlərin liberallaşdırılması 	<ul style="list-style-type: none"> - iqtisadi inkişafın zəifləməsi - iqtisadiyyat və maliyyə sferalarındakı qeyri-stabillik 	<ul style="list-style-type: none"> - zəruri bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçid üçün sistemli islahatlar başlamışdır - sahibkarların müdafiəsi sisteminin formalaşdırılması
1993-2002-ci illər	<ul style="list-style-type: none"> - dəyişikliklərin həyata keçirilməsi üçün şəraitin yaradılması - makroiqtisadi sabitlik - sahibkarlığa dəstək üçün ilkin tədbirlər -sahibkarlığın dövlət səviyyəsində müdafiəsinin formalaşdırılması - özəlləşdirmə 	<ul style="list-style-type: none"> - ÜDM-in azalmasının qarşısının alınması - inflyasiyanın aşağı salınması - əsas göstəricilərin artım dinamikası - xarici investisiyaların axını 	<ul style="list-style-type: none"> - islahatların həyata keçirilməsinin sürətləndirilməsi - sahibkarlıqla idarəetmə sisteminə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi
2002 –ci ildən müasir dövrə qədər	<ul style="list-style-type: none"> - sahibkarlığa dövlət müdafiəsi sisteminə köklü dəyişikliklər - maliyyə təminatı - infrastruktur - dövlət tənzimlənməsi 	<ul style="list-style-type: none"> - sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi - beynəlxalq səviyyədə sahibkarlığın dirçəldilməsi 	<ul style="list-style-type: none"> - məşğulluğun təmin edilməsi - regionların nəqliyyat potensialının artırılması - ixrac potensialının artırılması

Cədvəl 1. Azərbaycanda sahibkarlığın inkişaf mərhələləri

Azərbaycanın makroiqtisadi inkişaf dinamikası

Hər bir ölkənin iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissəsi emal sənayesidir. Emal sənayesi - kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq, ov və yarım-fabrikatların istehsalı sənayesi, dağ-mədən sənayesindən alınan xammalın emalı ilə məşğul olan sənayenin bütün sahələrinin məcmusudur. Onun ən mühüm sahələrinə aid edilir: Qara və əlvan metallurgiya, neft emalı, kimya, ağac emalı sənayesi, maşınqayırma və metal emalı, tikinti materialları istehsalı, kağız, toxuculuq, tikiş, ayaqqabı, qida sənayesi. Emal sənayesi - bu dünya

sənayesinin aparıcı sektorudur. Bir qayda olaraq, o ölkənin iqtisadi inkişafının aparıcı bir amilidir. İnkişaf etmiş və geri qalmış rayonların fərqləri – sənayeləşmə səviyyəsində, adambaşına düşən sənaye məhsulunun miqdarında, sənaye istehsalının payında, əhalinin gəlirlərində, iqtisadiyyatlarında sənayenin payında və s. -dədir. Azərbaycanda bazar sistemi elə bir təsərrüfatçılıq şəklində formalaşır ki, dövlət fəal tənzimləyici funksiyasını yerinə yetirir.

Müasir dövrdə Azərbaycanda özəl sektor ölkənin ÜMM-nin 84% -ni yaradır. Ona görə də Azərbaycanın indiki şəraitində sahibkarlığın problemlərinin

tədqiqi çox aktual problem kimi özünü göstərir [2].

Son illərdə ölkəmizin dünya səviyyəsində tanınması onun davamlı iqtisadi və sosial inkişafının yüksək səviyyəsinin təmin edilməsi vasitəsi ilə mümkün olmuşdur. İqtisadi artımı təmin edən iqtisadi fəaliyyətin əsas məqsədi əhali üçün əlverişli yaşayış şəraiti yaratmaqdır.

Sosial-iqtisadi inkişafın əsas göstəricilərin təhlilinə əsasən Azərbaycanın yüksək iqtisadi artımı cədvəl 2-də öz əksini tapmışdır.

Müstəqillik əldə edildikdən sonra, çoxşaxəli iqtisadiyyatın inkişafı istiqamətində ölkədə aparılan iqtisadi islahatlar çox yüksək iqtisadi artımı təmin etdi. Məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində özəl sektor xeyli möhkəmləndi. Son on il ərzində kiçik müəssisələrin sayı 7 dəfə, iri və müştərək müəssisələrin sayı isə 8 dəfə artmışdır.

Bazar münasibətlərinin (sahibkarlığın) inkişafı əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltmək, yeni iş yerləri yaratmaq, sosial dəyişiklikləri sürətləndirə

biləcək kiçik müəssisələrin fəaliyyətini dəstəklənmək, istehlak sektorundakı dəyişikliklərə operativ reaksiya vermək və struktur yenidənqurmanı inkişaf etdirmək kimi məsələləri dövlətin qarşısına qoydu. Lakin, uzunmüddətli dövr üçün mövcud və potensial işçi qüvvəsi olan əhalinin kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlb edilmə dərəcəsini yüksəltmək üçün dövlət dəstəyi lazımdır. Belə ki, kiçik müəssisələrdəki əmək haqqı əhalinin həyat səviyyəsinin müəyyənəşdirilməsində mühüm rollardan birini oynayır.

Bazar münasibətlərinin və sahibkarlığın genişlənməsi ölkədə yeni sahibkarlıq strukturlarında məşğul olan əhalinin müəyyən qrupunun əksər hissəsinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması ilə müşahidə olunmuşdur.

Müasir dövrdə sosial-iqtisadi artıma və sahibkarlığın inkişafına nail olmaq üçün həll edilməli olan problemlər aşağıdakı kimi qruplaşdırılır: səmərəli məşğulluq problemlərinin həlli; ehtiyatlardan səmərəli istifadə; məhsulların

Bölmələr/İLLƏR	2011	2012	2013	2014	2015
ÜDM-in artımı	109,3	104,5	100,1	102,2	105,8
Sənaye	108,6	102,6	95	97,	101,8
Kənd təsərrüfatı məhsulları	103,5	97,8	105,8	105,8	104,9
Kapital qoyuluşları	81,3	121,2	127,3	118	115,1
Real gəlirlər	108	113,3	119,6	113,8	108

Cədvəl 2.

Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişafının əsas göstəriciləri (artım əvvəlki illə müqayisədə, faizlə)

keyfiyyətinin və həcmnin artırılması; sahə strukturunun təkmilləşdirilməsi; xarici investisiyaların cəlb edilməsi; istehlak sektorunun payının artırılması və s. [3, 4].

Bazar münasibətlərinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq dövlət milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasının prioritet istiqaməti kimi, kiçik sahibkarlığın inkişafı, Azərbaycanın böyük və kiçik müəssisələrin yaradılmasını elan etdi. Kommersiya təşkilatının nizamnamə kapitalında Azərbaycan Respublikasının iştirak payı ictimai və dini təşkilatlarda, (birlik) xeyriyyə və digər fondlarda 25% -i keçmir. Azərbaycanda kiçik sahibkarlıq subyektləri dedikdə kommersiya təşkilatları nəzərdə tutulur. Bir və ya bir neçə kiçik səhmdar olmayan hüquqi şəxslərin müəssisələrdə səhm payı isə 25%-dən artıq deyil və işləyənlərin orta sayı limitini keçmir. Bu say limiti sənaye, tikinti və nəqliyyatda – 100 nəfər; kənd təsərrüfatında və elmi-texniki sahədə - 60 nəfər; topdan ticarətdə - 50 nəfər, pərakəndə ticarət və məişət xidməti sahəsində - 30 nəfər, digər sahələrdə və digər fəaliyyət növlərin həyata keçirilməsində 50 nəfərdir. Kiçik sahibkarlıq subyektlərinə hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki şəxslər (fərdi sahibkarlar) daxildir.

Kiçik sahibkarlıq Azərbaycanda 1990-cı illərin əvvəllərindən inkişaf etməyə başlayıb. Bu müddət ərzində 50-dən artıq iqtisadiyyatın bu sektorunun təşəkkülü və inkişafına dair hüquqi və digər normativ aktlar qəbul edilib. Statistika görə kiçik müəssisələrin

sayı gah artır, gah azalır, onların çoxu hüquqi qeydiyyatdan keçmirlər. 1990-cı illərin ortalarında sadələşdirilmiş vergi sistemi işə salınmışdır ki, həmin sistem yalnız kiçik müəssisələrə şamil olunmuşdu, hansı ki, həmin müəssisələrdə işçilərin sayı 15 nəfərdən çox deyildi. Beləliklə, müxtəlif dövlət orqanları işçilərinin sayı az olan müəssisələrin məlumatlarından iki məqsəd üçün istifadə edirlər: Vergitutma məqsədləri üçün və statistik hesabat üçün. Hazırda kiçik müəssisənin gələcək vergi məbləğinin hesablanmasında müxtəlif meyarlardan istifadə edilir və işin nəticəsindən asılı olaraq hesabat dövründə onu düzəldirlər.

“Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı Dövlət proqramı”na uyğun olaraq kiçik sahibkarlığa dövlət dəstəyi aşağıdakı istiqamətlər üzrə həyata keçirilməlidir:

Kiçik sahibkarlığın dəstəklənməsi və inkişaf edə bilməsi üçün infrastrukturun formalaşdırılması;

Dövlət maliyyə, maddi-texniki və informasiya resursları və texnologiyaları, habelə elmi-texniki yeniliklər sahələrində kiçik sahibkarlıq subyektləri üçün istifadənin güzəştli şəraitin yaradılması;

Onların fəaliyyətinin lisenziyalasdırılması, onların məhsullarının sertifikatlaşdırılması, dövlət statistika və vergi hesabatlarının təqdimatı, kiçik sahibkarlıq subyektlərinin qeydiyyatı üçün razılaşdırılmış qaydanın yaradılması;

Kiçik sahibkarlıq subyektlərinin xarici iqtisadi fəaliyyətinin dəstəklənməsi, onların xarici təşkilatlar ilə is-

tehsal, ticarət, elmi-texniki, informasiya əlaqələrinin inkişafına köməklik göstərilməsi;

Kiçik müəssisələr üçün kadrların hazırlanması, təlimatlandırılması və ixtisaslarının artırılmasının təşkili.

Hazırda MDB ölkələrində kiçik və orta sahibkarlığın inkişafın natamam formalaşması ilə xarakterizə olunan bir sıra prosesləri müşahidə etmək olar. Bu proseslərin əksəriyyəti xüsusilə də natamam formalaşma problemi həmin ölkələrin birbaşa yeni müstəqillik əldə edən və iqtisadiyyatlarının qarşılaşdığı texniki çətinliklər ilə bağlıdır.

Ümumiyyətlə, nədənsə sahibkarlıq problemlərindən söz düşdükdə səbəb olaraq çox nadir hallarda dövlətin geri qalmış rayonlarının təsərrüfatının inkişafını stimullaşdıran dəqiq regional siyasətinin olmamasından danışılır. Bununla belə, məhz onun olmaması ilə əlaqədar olaraq mərkəz və regionlar arasındakı fərqlər getdikcə artır.

Azərbaycan Respublikasında dövlətin qarşısında bəzi bölgələrdəki kəskin böhranlı problemlər durur. Məsələn ondadır ki, bu bölgələrin əksəriyyətində, çox az-az obyektlər istisna olmaqla heç bir əhəmiyyətli müəssisə yoxdur, ya da, səmərəliliyi yüksək olan müəssisələr yox dərəcəsindədir. Bunun səbəbi də vergi dərəcələrinin yüksək olmasıdır. Ölkə iqtisadiyyatının demək olar ki, bütün aparıcı subyektləri Bakıda cəmləşir. Bu qeyri-sabitliyin istehsal potensialına təsiri əvvəlki illərdə də olmuşdur, lakin son zamanlar aradakı fərq və regionlarla mərkəzi daha böyük uçurumla ayırmışdır. Belə ki, Abşeron yarımadasın-

da cəmləşən istehsal potensialı bütün ölkənin potensialının, demək olar ki, 90% -ə bərabərdir. Bu fakt həm də belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, əmək qabiliyyətli əhalinin əksər hissəsi Bakı aqlomerasiyasına axın edir.

Beləliklə, ölkənin ümumi sahəsinin 3,5%-ni təşkil edən ərazidə əhalinin üçdə biri yaşayır. Bundan başqa, zəif təsərrüfat bazası, müvafiq olaraq, iş yerlərinin sayının kifayət qədər olmaması əhalinin davamlı olaraq əyalətdən mərkəzə miqrasiya prosesini sürətləndirir.

Bu baxımdan böyük əhəmiyyətə malik olan 2009-cı ildə qəbul edilmiş "2009-2013-ci illərdə Azərbaycan regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Proqramı" respublikada bu sahədə qəbul edilmiş sayca ikinci məqsədyönlü proqram idi.

Hər halda, son vaxtlar mərkəzdən regionlara tərəf bir meyil, bir dönüş olmuşdur. Bu problemin həlli üçün seçilmiş hər bir yanaşma fərdi olmuşdur. Lakin bütün fərdi yanaşmalar dövlətin regional siyasətdə müdafiə etdiyi mənafeələrinə zidd olmamalıdır, həmçinin bu yanaşma sabit, aydın və ardıcıl addımlarla reallaşdırılmalıdır.

Respublikada bəzi xarici şirkətlər öz investisiyalarını Azərbaycan iqtisadiyyatına yatırımaq üçün mütəmadi olaraq müraciət edirlər, dövlət də öz növbəsində investorları öz mənafeyinə uyğun olaraq daha prioritetli bölgələrə istiqamətləndirməlidir və Bakıda və ətraf zonalarda iqtisadi cəhətdən həddindən artıq doymuş müəssisələrinin yerləşdirilməsini

məhdudlaşdırılmalıdır. Belə siyasət dövlət xərci tələb etmir və iqtisadi artım dövründə çox səmərəlidir. İndiki halda dövlətin müdaxiləsi işçilərin ixtisasa uyğun olaraq yerləşdirilməsi, iş qüvvəsinin keyfiyyətinin dəyişdirilməsi, dövlət və ya özəl qurumlar vasitəsi ilə peşə istiqamətini dəyişməsi və ya saxlanması və iş yerlərinin yaradılması üçün sahibkarlara subsidiyalar vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Belə ki, dövlətin təşəbbüsü ilə Fransa hökuməti ilə birlikdə “RENO” avtomobilqayıрма şirkətinin ayrı-ayrı modellərinin istehsalı üzrə Gəncədə zavodun tikilməsi ilə yerli kadrlar sırasından bəzilərinin peşəkar təkmilləşmə kursunda ixtisas artırımlarını tələb edir.

Bundan başqa, dövlət yerli təsərrüfat subyektlərinə münasibətdə regionlarda, dövlət qrantları və subsidiyaların verilməsi təcrübəsindən istifadə etməlidir. Bu qrant və subsidiyalar birdəfəlik, müvəqqəti və daimi fəaliyyət xarakterindən asılı olaraq ola bilər.

Dövlət regional bazarların formalaşması prosesində fəal iştirak etməlidir. Bu gün dünyanın inkişaf et-

miş ölkələrin milli bazarları regional bazarların sistemini özündə əks etdirir. Müasir regional bazarlar regional təşkilatlar sferasından ibarətdir, harada ki, istehsalçıların və istehlakçıların maraqları uzlaşır. Bundan başqa, regional bazar açıq xarakter daşıyır və dünyanın digər regionları və ölkələri ilə inkişaf etmiş iqtisadi münasibətləri vardır.

Nəticə

Ölkəmizdə inkişafın elə mərhələsi yaxınlaşır ki, bu mərhələdə sağlam və davamlı milli bazarın formalaşması perspektivləri məhz regionlarda işlərin vəziyyətindən asılı olacaq. Regional bazarın formalaşdırılması təsərrüfatının lokal formada inkişafının proqnozlaşdırılması və milli iqtisadiyyatda işlərin vəziyyətinə təsiri baxımından müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bu isə o deməkdir ki, onlara öz imkanlarını daha dolğun həyata keçirməyə imkan verən elə şərait yaratmaq lazımdır ki, yerlərdə təsərrüfat subyektləri ilk növbədə yerli bazar infrastrukturuna əsaslansın. Fikrimizcə məhz bu yanaşma bu gün daha münasibdir və öz mahiyyətinə görə orijinaldır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. “Sahibkarlıq haqqında” AR-nın qanunu. Bakı, 1996
2. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, 2016
3. Батычко В. Т. Предпринимательское право. Конспект лекций. М., 2011
4. Горфинкель В. Я., Швандар В. А. Курс предпринимательства. М., 1997

**ГАЗАНФАР САЛМАН оглы СУЛЕЙМАНОВ,
РАФИК ГУМБАТ оглы КАРАЕВ,
САМИРА АГАСЕЛИМ кызы МАММЕДОВА**
*Азербайджанский Государственный Университет Нефти и
Промышленности
e-mail: suleymanov.q.s@gmail.com*

УДК: 338

ЭТАПЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

РЕЗЮМЕ

Усовершенствование организации деятельности и руководства предпринимательской деятельности в Азербайджане - одно из актуальных задач. Решение этих задач делает необходимым исследование и выяснение перспектив развития предпринимательской деятельности в нашей стране.

С этой целью, в статье анализируются этапы предпринимательской деятельности. Для анализа используются макроэкономические показатели страны по отраслям и научно обоснуются проблемы предпринимательской деятельности и способы их решения.

В конце статьи предлагаются основные направления стратегии развития предпринимательской деятельности страны.

Ключевые слова: *предпринимательство, конкуренция, инновация, выгода, эффективность.*

GAZANFAR SULEYMANOV**RAFIK KARAYEV****SAMIRA MAMMADOVA***Azerbaijan State University of Oil and Industry**e-mail: suleymanov.q.s@gmail.com***UDC: 338****STAGES AND PROSPECTS OF BUSINESS ACTIVITY DEVELOPMENT IN AZERBAIJAN****RESUME**

Improvement of activity organization and business activity management in Azerbaijan is one of the existing tasks. The solution of these problems necessitates the investigation and clarification of prospects of business activity development in our country.

For this purpose, stages of business activity are analyzed in the article. The macroeconomic indicators of the country on branches are used and the problems of business activity and the methods of their solution are scientifically proved for analysis.

At the end of the article are offered the main directions of business activity development strategy of the country.

Keywords: *entrepreneurship, competition, innovation, profit, efficiency.*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 30. 05. 2016

Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: prof. H. B. Rüstəmbəyov

NEMAN MURADLI

Kyung-HEE University

PhD, Graduate School of Public Administration

e-mail: muradlineman@gmail.com

UDC: 330.341:316.4;330.35:316.4

SPECIAL ECONOMIC ZONES: AN ALTERNATIVE TO OIL-BASED ECONOMIC GROWTH IN AZERBAIJAN. LESSONS FROM KOREAN ECONOMIC DEVELOPMENT

SUMMARY

How can Azerbaijan shift its oil-based economy to a non-oil-based one? In order to answer to this question, I investigate special economic zones as an alternative to oil-based growth. Special economic zones refer to a geographical region within a given country that is designed to attract foreign investment, promote trade, boost exports, and tackle unemployment issues. Korea's success in designing effective special economic zones has transformed it from one of poorest nations to a prosperous one, and it is time for Azerbaijan to change its economic policy and use Korean economic development experiences to guide this process. This paper aims to review the relevant literature on the impact of SEZs on economic development and analyze how Azerbaijan can benefit from Korean SEZ experiences.

Keywords: *special economic zones, foreign direct investments, economic growth*

I. Introduction

The notion of special economic zones as an economic development model first emerged in 1959, and the first SEZs typically took the form of free ports – customs-free areas within seaports that offered little more than warehousing and trade facilities. Over time, some free ports developed into customs-free zones and later, special economic zones (SEZs) and specialized

zones (SZs) evolved (OECD, 2009). These zones offer various industrial benefits to the host nation, including manufacturing and services that target both foreign and domestic markets.

Korea was among the first nations to attempt to develop SEZs in order to improve its weak economy, and these zones played a pivotal role in the industrial policy of Korea. After the successful implementation

of SEZ policies, Korean economic development policy shifted from an import-substitution policy to an export-oriented policy. The Korean economy began to export goods from light industry in the 1970s and from heavy industry in the 1980s.

In contrast to Korea, Azerbaijan, after the disintegration of the Soviet Union in 1990, underwent a severe economic recession, and only after five years did the economy begin to recover. However, the Azerbaijani economic recovery was based on the exportation of natural resources, and as with many oil-based economies, Azerbaijan also faced heavy financial burdens after the 2014 oil price shocks. Recent falling oil prices show that resource-based economic development is outdated and that oil-exporting countries must change their development models. Azerbaijan is no exception.

The main purpose of this research is to introduce a new economic development model to Azerbaijan based on Korea's experience regarding special economic zone policy. Section 2 provides a definition for special economic zones and an overview of the benefits of SEZs. Section 3 presents Korean SEZ experiences and success factors. Section 4 lists issues and recommendations related to SEZ building capacity in Azerbaijan, and Section 5 concludes.

II. Impact of special economic zones on economic development

Globally, the term 'special economic zone' refers a geographical

region within a given country that is designed to attract foreign investment, promote trade, boost exports, and tackle unemployment issues. Moreover, general economic and business laws are not applied in an SEZ. Rather, laws and regulations that are more liberal, such as tax and tariff exceptions and other non-restrictive rules, are effective within the SEZ. SEZs are mostly operated by developing nations (Carter& Harding, 2013, p. 8), and since 1970, more than 3,000 SEZs have been operated in about 135 countries (World Bank, 2008).

The success of an SEZ relies heavily on the alignment of the type of SEZ with the needs of the region, as well as that SEZ's connection to the domestic market. Based on function, an SEZ can be classified as trade-centered, production-centered, service-centered, or mixed (Lim&Lim, 2003). Trade-centered SEZs are established to accelerate international trade using location-specific advantages, logistics, and infrastructure (Lim&Lim, 2003), while production-centered SEZs are established to attract production-based businesses with low production costs and benefits. Countries such as Malaysia and Bahrain, which need to attract various service industries, including international financing, prefer to set up service-centered SEZs. Mixed SEZs represent a combination of trade, production, finance, and non-manufacturing service functions.

Since the establishment of the first zone to be considered an SEZ, various types of zones have been set

up. These include free-trade zones (FTZs), export-processing zones (EPZs), hybrid EPZs, single-factory EPZs, urban free zone (UFZs), and so on. Although there are various types of zones, this research will use the term ‘special economic zone’ (SEZ) to refer to all of them.

Regardless of the names and terms, the main aims of an SEZ include attracting FDI; reducing the unemployment rate; and increasing technology and knowledge transfer, human resource development, and sustainable economic growth. This section will analyze the benefits and impacts of SEZs on economic development.

Attraction of foreign direct investment

Due to their attracting FDI, reducing unemployment, and increasing technology and knowledge transfer and balanced economic growth, SEZs are considered a tool for economic development. According to the United Nations Conference on Trade and Development, FDI refers to a long-term relationship between the direct investor and the invested enterprise in a foreign nation or an investment made by a company from one country into another (UNCTAD, 2007). Generally, the determinant factors regarding FDI are the size of the local market, capital, the labor market and labor costs, marketability, and other factors directly related to production. Porter identifies four main components of FDI that contribute to the enhancement of national competitiveness in his diamond model. These are factor

conditions, demand conditions, related and supporting industries and firm structure, strategy and rivalry. Under factor conditions, FDI contributes to capital inflow, increases employment and the transfer new technologies, and enhances productivity. Moreover, under demand conditions, FDI contributes to increasing exports, growing the domestic market, and enhancing consumer insight and globalization. As for related and supporting sectors, FDI boosts related industries and links the country to the global network, and under a structural strategy, rivalries regarding FDI advance industrial structures and optimize the allocation of resources [Porter, 1990, p. 71-130]. Furthermore, Mwilima (2003) states that some important factors influencing FDI include productivity, labor costs, human resources, economic sustainability, investment protection, and the consistency of the host nation's economic policy.

Human resource development

Human capital has been defined differently by each academic field. From an economic point of view, traditional economic growth models identify it as an unexplained factor that occurs outside the model, while neoclassical economic growth models view it as the main component of sustainable economic development (Romer, 1990; Freeman & Soete, 1997). Rastogi (2002) recognizes human capital as the knowledge, competency, attitude and behavior embedded in an individual. It is conceived that schools, R&D institutes, on-the-job training

plays the main role in human capital development (Lucas, 1988; Grossman & Helpman, 1991). According to Lucas (1988), education and formal and informal training are the main factors affecting a country's development, and there is a direct relationship between human capital and development.

One of the main expected contributions of SEZs is upgrading the skills of the workforce in the host country (Madani, 1999). Throughout its operation, an SEZ attracts multinational enterprises to the host country, and these enterprises bring in R&D and play a major role in innovation and the creation of new technologies. If the host country successfully attracts MNEs, this will build the human capital capability of the country, allowing it to innovate and build its own competitive advantage (Gugler & Brunner, 2007). Ding et al. (1997) state that the existence of multinational firms in an SEZ plays an important role in improving human resource management practices because these enterprises bring their modern management techniques and practices with them. Similarly, Patibandla and Petersen (2002) explain that due to the usage of modern machinery, international standards, and management techniques, MNEs are more likely to invest in training their staff than domestic companies. Moreover, almost all modern MNEs use superior technology, and this increases the demand for skilled workers.

Human resource development in SEZs can occur either directly or

indirectly. Compared to domestic firms in developing nations, MNEs use more capital-incentive production methods, and due to the high demand for skilled workers under this method, MNEs must improve the quality of the local workforce via sound training and learning-by-doing. Gugler and Brunner (2007) posit that high-quality training and learning-by-doing increase labor productivity, and in the long-term, this positive productivity spills over into the host country as skilled workers move from MNEs to domestic firms.

Reducing unemployment

Many factors suggest that the establishment and operation of SEZs supports the creation of new workplaces by attracting FDI. Aggarval (2007) identifies three channels for SEZ employment effects. The first is direct employment generation on the part of SEZs for both skilled and unskilled workers, the second is indirect employment generation, and the last is SEZs' ability to generate employment for female workers. Due to the availability of low-wage labor forces, SEZs are often established in developing countries, where a large number of workers are idle. This phenomenon shows that SEZs generate more workplaces for unskilled labor forces. However, as SEZs grow toward higher-value activities, the demand for skilled workers increases. In the case of indirect employment generation, Sivalingam (1994) states that after the successful operation of an SEZ in a certain region, the demand for support services, such as transportation, banking, insurance, hotels, and restaurants, also

increases, which substantially and positively affects employment generation. Aggarwal (2007) includes three factors in indirect employment generation. First, export- and trade-centric operations in SEZs provide foreign exchange earnings, which accelerate economic activities and employment. Secondly, the transformation of investment funds into fixed assets via the purchase of goods and services from domestic firms generates economic activity outside of the zone, which subsequently creates new workplaces. Thirdly, because SEZs provide additional income demands for various goods and services, such as education, housing also increases.

Moreover, Hunter and Saldana (2013) show that statistically, most workers in SEZs are women. This argument is also supported by Kusago and Tzannatos (1998). They explain that due to their manual dexterity, discipline, and patience, resident firms in SEZs prefer female workers to males. Most female workers in SEZs are young, single, and come from countryside. In some societies, it is difficult for females to find formal work, but SEZs provide them this opportunity. Therefore, SEZs also contribute to the empowerment of women (Madani, 1999).

Technology and knowledge transfer

Much of the literature emphasizes the catalytic role played by SEZs in the industrial progress of and technology transfer to the host country (Lall, 2000). According to empirical research, SEZs foster collaboration between local firms and MNEs, which paves the

way for domestic SMEs to enter into global value chains by offering them a business-friendly investment climate (Gereffi et al, 2005). Once domestic SMEs enter the global market, they must follow global standards and improve their technologies in order to endure international competition, and because of that, they are very interested in learning about new technologies and improving existing ones.

One of the most influential ideas regarding technology and knowledge transfer is the role of FDI as a tool for knowledge diversification. UNCTAD (2011) explains this by providing FDI inflow data. According to UNCTAD (2001), in developed nations, FDI inflow increased by 9 percent to reach \$566 billion in 2013, while in developing nation, this number was \$778 billion in 2013. Hunter and Saldana (2013) refer to this data as follows: "This data should support the idea that there is a strong trend of technology transfer potential that could allow these targeted investment zones to grow in the near term."

In addition, Gereffi et al, (2005) identifies two types of value chains: producer-driven and buyer-driven. Under the first type, MNEs outsource the production of components and provide technology to networked producers. However, in a buyer-driven value chain, "MNEs are marketers of product only; networked producers need to arrange for raw materials and technology themselves" (Aggarwal, 2007). By being inside of one of

these chains, producers upgrade their technology on a continuous basis (Harrison, 2005). The first type of chain includes technology-incentive industries, such as computers, electronics, and automobiles, and the second type includes trading companies and large retailers (Aggarwal, 2007).

III. Korean Experience with Special Economic Zones

After experiencing a devastating war from 1950 to 1954, Korea was among the poorest nations in the world, with a GDP of USD 1.9 billion and a per capita GDP of USD 79. However, the country has achieved rapid growth through manufacturing-centered industrial promotion that was led by the government. SEZs played a pivotal role in the industrial policy of Korea (Jensen & Ann, 2008).

Generally speaking, there are three types of SEZs in Korea: free trade zones (FTZs), foreign investment zones (FIZs), and free economic zones (FEZs). The main purposes of SEZs in Korea are human capital development, reducing unemployment, balancing regional development, and attracting foreign investment. This section will analyze each type of SEZ and the factors influencing their success in Korea.

Most world-trade-focused countries have established and operating free trade zones and Korea is no exception. In Korea, FTZs include manufacturing-centered free export zones and logistic-centered duty-free zones. In addition, customs-free zones were integrated into FTZs in 2004. By offering incentives,

such as easing laws regarding import duties, logistics, and distribution, FTZs are designed to promote trade, accelerate local development, attract foreign investment, and foster international logistics. Initially, FTZs were focused on the manufacturing sector, and duty-free zones were more logistic-centered. However, this duality confused investors, and it was difficult for them to differentiate between these two. In order to solve this problem, the government integrated these two types of zones into FTZs. Currently, there are four port-and airport-type FTZs located at Busan Port, Gwangyang Port, Incheon Port, and Incheon International Airport, and there are six industrial-park-type FTZs in Masan, Iksan, Gunsan, and Daebul.

In Korea, free trade zones operate under the Act on the Designation and Management of Free Trade Zones. This act was fully revised in 2004, and it defines FTZs as zones in which free manufacturing, logistics, distribution, and trade activities are guaranteed, along with legal assistance in special cases, as prescribed by the relevant acts, including the Customs Act and the Foreign Trade Act (KOICA, 2013). Act on the Designation and Management of Free Trade Zones classifies FTZs into two types: industrial-complex-type free trade zones and seaport-and airport-type free trade zones. Previously, FTZs were operated based on the Act on the Establishment of Free Export Zones, enacted in 1970. However, due to its inefficiencies,

it was revised in 2000. This revision serves as the current act. The Act on the Designation and Management of Free Trade Zones defines the purpose and operational procedures of FTZs, including the imposition of, reduction of, and exemption from customs duties, in a clear manner, which is easy to understand for foreign investors.

FTZs in Korea offer valuable incentives. According to the Act on the Designation and Management of Free Trade Zones, resident enterprises are eligible for exemptions from corporate taxes, acquisition taxes, income taxes, registration taxes, and property taxes for three years and a 50% reduction in those taxes for an additional two years based on the amount invested and the specific industry (USD 10 million or higher for manufacturing businesses and USD 5 million or higher for logistics businesses). In addition, FTZs are tariff-free zones, rents are eliminated or reduced by 50% for 50 years, and a zero rating is applied to the value-added tax.

The second type of SEZ in Korea is foreign investment zones (FIZs). According to a KOICA (2013) report, FIZs provide foreign-invested companies with industrial locations at low costs, with the aim of income growth through the attraction of foreign investments, the facilitation of the transfer of advanced foreign technologies, job creation, and the advancement of the local industrial structure. There are three types of FIZs: industrial-park-type FIZs, individual FIZs, and service-type FIZs. The main

purpose of industrial-park-type FIZs, which were introduced in 1994, is to attract investment from foreign companies with advanced technology to Korea.

After the 1997 Asian Financial Crisis, Korea attempted to diversify its economy by introducing individual FIZs. This type of FIZ allowed investors to choose the locations, and the government designed these FIZs based on the investors' choices. In other words, based on investors' needs in terms of location and incentives, the premises of foreign-invested companies are designated as individual FIZs (KOICA, 2013). The first service-type FIZs were introduced in 2010. Compared to previous types, service-type FIZs were designed to attract investments in service businesses with high levels of added value, such as financial businesses, knowledge services, and R&D. These businesses are also well-known for their effects on job creation.

The Foreign Investment Promotion Act regulates the operation of FIZs, and it grants tax reductions, lower rent rates, and other incentives for resident enterprises. According to this act, manufacturing businesses investing USD 10 million, foreign-invested companies with foreign shareholdings of 30% or higher, and logistics businesses investing USD 5 million or more are eligible for tax reductions.

The third type of SEZ in Korea is free economic zones (FEZs), and they are designed to facilitate foreign investment, strengthen national

competitiveness, seek balanced development among regions, and build foreigner-friendly businesses and living environments. The first FEZ was introduced in 2002 in accordance with the Special Act on the Designation and Management of Free Economic Zones. The competitive advantages of FEZs include one-stop administrative services, permission to establish and operate foreign educational organizations and hospitals, the use of foreign currency, and so on. In addition, according to the Special Act on the Designation and Management of Free Economic Zones, FEZs offer business-friendly incentives, including exemptions from tariffs for five years and from income taxes, corporation tax, acquisition tax, registration tax, and property taxes for three years. Furthermore, the rents are eliminated or reduced by 20% for 50 years, and the requirement to employ the disabled is waived. Also, businesses may give unpaid leaves, expand the scope of services for dispatched workers, and extend the dispatch period. Currently, there are six FEZs in Incheon, Busan Jinhae, Gwangyang, Daegu Kyungbuk, Saemangeum Gunsan, and Hwanghae.

Success factors for SEZs in Korea

One of the criteria for success in SEZs is an efficient administrative system. At the beginning of SEZ policy implementation in the 1970s, the Korean Government formed a special planning team led by the Prime Minister. This team managed the responsibilities of related government agencies, including

the Ministry of Commerce and Industry (now the Ministry of Knowledge Economy), the Ministry of Science and Technology (now the Ministry of Education, Science, and Technology), the Ministry of Construction (now the Ministry of Land, Transportation, and Maritime Affairs), and the Ministry of Finance (now the Ministry of Strategy and Finance). At the same time, the government arranged an effective policy implementation system (KOICA, 2013). Each government organization had specific responsibilities in terms of contributing to SEZ development. In addition, the government established the Korean Industrial Park Development Corporation to operate development projects and specify authorities who would provide tax reductions and accept loans.

The second factor in an SEZ's success is location strategy. Fulton (1971) identifies land, transportation, labor, and facilities as the main factors to consider in selecting a facility location. Before developing a special economic zone, the government should evaluate and select the best location, considering the mid-to-long-term plan. The purpose of location selection and industrial location policies is to arrange for the rational allocation of industries; improve the efficiency of land use; and ensure sustainable industrial development, compromises between industrial areas and their surroundings, a reasonable supply of land, and so on. In order to avoid future problems, such as the development of individual

locations in an SEZ area, during the planning stage of an SEZ, it is best to adopt the “planning-first, development-later” principle. During the early stage of its economic development strategy, in order to avoid future problems, such as a low rate of resident-company attraction, the Korean Government planned its SEZ implementation activities based on accurate demand forecasting, systematic mid-to-long-term plans, and determining the right locations for development.

Before the development of an SEZ, comprehensive planning is needed to attract resident enterprises. In the modern business world, all small, medium, and large enterprises are looking for the best conditions so that they can recover their investments more quickly and easily. Before entering any SEZ, companies analyze the professional support system and incentives offered by the zone and analyze whether the aid granted will result in a return on investment or not. Therefore, in order to operate an SEZ effectively, various powerful incentives must be provided. Major incentives include various tax and financial benefits, easy approval procedures, systematic support for businesses, and so on. One of the ways in which Korea succeeded has been to offer attractive incentives. Based on their technological excellence and level of investment, the Korean government provides foreign companies with industrial locations at rents of 1-2% of the sale price or for free. Moreover, various taxes

and tariffs are waived or reduced for foreign enterprises in Korean SEZs. Korea has also developed a systematic foreign business attraction strategy and provided professional support services via one-stop administrative procedures for business operations (KOICA, 2013).

Last but not least, if a country's SEZ building strategy is not aligned with the nation's industrial strategies, the result will not be successful. In other words, an effective SEZ policy is one that is consistent with local economic and industrial conditions. For example, during the 1960s, the Korean government developed a national strategy to modernize the nation and build a self-supporting economy. The main purpose of this policy was to attract foreign capital and develop human capital so as to produce and export labor-intensive products to the global market. Consistent with this policy, the government developed export-based industrial parks to foster labor-intensive light industries, such as wig, textile, and shoe manufacturing. In the 1970s, the economic policy of Korea focused on the intensive promotion of heavy and chemical industries, and parallel to this policy, large-scale heavy industrial parks were built. Since 1990, the global industrial structure has shifted toward a more advanced high-tech sector, and the Korean government has focused on developing high-tech industrial parks.

IV. Azerbaijan: how to shift from a resource-based economy?

Azerbaijan is located in the

Caucasus region, on the western coast of the Caspian Sea. After the disintegration of the Soviet Union in 1990, the country's vulnerable economy underwent a severe recession. From 1990 to 1995, the Azerbaijani economy recorded double-digit declines each year, inflation rate skyrocketed in 1994, and the unemployment rate and poverty rose tremendously. However, thanks to its abundant natural resources and economic and political stability, the country entered an economic recovery stage in 1995. With the rise in oil prices and rapid oil production, economic growth reached 10% each year from 2000 to 2004 and recorded a remarkable growth rate of 25% to 35% for three years from 2005 to 2007. The Azerbaijani government overcame the 2008 Financial Crisis by increasing oil production. Compared to previous years, production increased 13.3 percent in 2009. In 2010, hydrocarbon reserves began declining, and at the current rate of production, oil reserves will dry up in 20 years (Soltanov, 2012).

After the recent oil price shocks, like many other natural-resource-based economies, Azerbaijan was faced with economic and financial challenges. On February 22, 2015, the Central Bank decided to devalue the local currency by 34%, and the prices of goods and services in the local market increased simultaneously. Currently, the country's hydrocarbon products account for 90% of exports, and there is no industry with the potential to grow (U. S. EIA, 2014).

The World Bank urged several times Azerbaijan to develop a strategy to diversify its economy and foster its industrial and manufacturing sectors. The recent oil price shocks have shown that Azerbaijan must shift its economic policy from one focused on oil exportation to one focused on manufacturing. The country must actively review growth options and accelerate its efforts to develop non-oil sectors.

Special economic zones attract foreign investment, reduce unemployment, and develop the manufacturing ability of a country, this research analyzes the capacity for SEZ development in Azerbaijan. The main aim of this section is to analyze the issues involved in the SEZ-building capacity of Azerbaijan and make recommendations based on Korean SEZ development experiences.

Issues in the special-economic-zone-building capacity of Azerbaijan

Azerbaijan is executing several development programs, such as the First and Second State Programs on the economic development of regions. However, these development plans do not include mid-to-long-term plans related to special economic zones. In order to establish and operate SEZs effectively, the government should include the development of SEZs in its mid-to-long-term economic development plans.

Moreover, one prerequisite for the effective implementation of SEZ policies is the preparation and enactment of systematic laws and regulations. In the early stage of SEZ development, the

Korean Government first enacted the related laws and then began to construct SEZs around the country. However, Azerbaijan has failed to do this. The government has included SEZs in its development plans, but it has failed to enact SEZ related laws. The Special Economic Act was enacted recently, but no SEZs have been designed yet. Although applicable laws have been enacted, the government has chosen to create SEZ development strategies later. (KOICA, 2013).

One of the important aspects of Korea's successful SEZ policy is the incentives offered by the government to foreign companies. For multinational companies and foreign SMEs, incentives are main drivers of investment. However, the Special Economic Zone Act of Azerbaijan treats domestic and foreign companies equally in terms of incentives. Therefore, currently, there is no motivation for foreign investors to invest in Azerbaijan. In addition, most land is owned by the central and local governments in Azerbaijan. Thus, the sites for the development of SEZs are owned by the government, and according to the SEZ Act of Azerbaijan, businesses are only allowed to use land under lease agreements. This will make foreign investors hesitant to invest in Azerbaijan's SEZs. (KOICA, 2013)

In Azerbaijan, several issues related to location policies should be addressed. Firstly, laws and systems should be systematically introduced to provide the groundwork for the implementation of location policies. In order to deal

with matters related to designation, development, operation, and support, the Law on the Creation of SEZs has been enacted, but it does describe detailed processes phase-by-phase. There is a need to develop detailed SEZ development acts. In addition, industrial location policies should be created using mid-to-long-term perspectives because they are related to the development and supply of land. SEZ development projects are long-term national projects because they require a huge budget and a long project period ranging from a few years to a few decades. Accordingly, mid-to-long-term plans should be made for industrial location policies. The principle of "planning first and development later" should be applied to industrial location policies (KOICA, 2013).

Recommendations for the future development of special economic zones in Azerbaijan

Generally, SEZ development projects require large-scale investments, as well as comprehensive strategies that are aligned with the nation's industrial strategies, HR development plans and R&D plans require huge amounts of capital. By exporting a large amount of natural resources, Azerbaijan collected a considerable amount of foreign reserves and has good financial capacity. During the initial stage of industrialization in the 1960s, Korea did not have enough financial capacity to build SEZs, and government revenues depended on light export industries, such as textile and shoe manufacturing. Therefore, it is better for the Azerbaijani

government to make a detailed plan for SEZ designation and implement effective SEZ development policies.

Azerbaijan has a large amount of state-owned land, and the industrial locations needed by businesses can be supplied at appropriate prices so that businesses can be established in a short time. (KOICA, 2013) It is recommended that Azerbaijan develop a mid-to-long-term industrial location supply plan first and include the basic direction of industrial location policies, the scope of industrial location supply by region, and plans to designate and re-develop SEZs. By taking stock of industrial location supply and demand factors, related government agencies can designate and develop SEZs.

In several SEZ development experiences, one of the reasons for failure was an inability to attract investment, which was caused by the failure to realize the government's plans. In order to attract resident enterprises effectively, the government should be firmly committed to the development of SEZs and infrastructure. An important factor in attracting businesses is the clear announcement and implementation of construction plans to create the infrastructure of the SEZ, as well as support structures such as railroads and ports. Without enough reliability on the part of the government, attracting foreign investment will be impossible.

To create a sustainable supply of new products and technologies, an innovative R&D environment is a prerequisite. Cooperation among

universities, R&D centers, and industry is very important in the development of SEZs because that cooperation enables the sharing of knowledge between them. If local R&D centers and universities build partnerships with local and foreign entities, it will be easy for them to participate in the development of SEZ projects. According to KOICA (2013) "Korea is operating the industry-college cooperation campus program, which is intended to create jobs for college students, expand field training, and support college researchers' R&D activities in business fields. Lectures are given on the campus. Students gain practice in handling real-world situations and get jobs at the Industrial Parks. Faculty members' R&D activities that are related to businesses are also supported." These types of programs will make a positive contribution to the development of SEZs in Azerbaijan if they are adopted.

Currently, there are more than 3,000 SEZs in 135 countries (World Bank, 2008), and in order to attract foreign investment, host countries compete with one another to see which can offer the most business-friendly incentives. SEZs are focused on foreign investment rather than domestic investment. The active attraction of foreign-invested companies can produce both direct and indirect benefits, such as the creation of domestic jobs, technological transfer, export growth, and government tax revenue growth. The current SEZ Act of Azerbaijan does not differentiate between local and domestic companies

in terms of incentives and neighboring countries such Turkey and Russia are offering more investor-friendly incentives. (Therefore, in order to attract foreign investment effectively, the government should provide differentiated incentives, such as lands at low prices, long-term tax reductions and exemptions, and additional financial support. (KOICA, 2013)

Regarding the location of an SEZ, given the logistic conditions of Azerbaijan and considering the size of trade, it is recommended to designate an SEZ area near Baku Port and in areas along the borders with Russia, Turkey, and Iran. SEZs in border areas can be designed as joint free trade zones, in which free HR exchange is allowed. This could provide a solution for the HR shortage of Azerbaijan, and free tariff benefits would be provided.

In conclusion, since the disintegration of the Soviet Union, Azerbaijan has attempted to transition to a market economy, but it still has low levels of technology, HR, and industry. (KOICA, 2013). Twenty years ago, when Azerbaijan had just gained independence, the share of the market economy in the GDP was equal to zero. Today this figure constitutes 83 per cent. This is a good result of the reforms in the area of the market economy. In other words, the period of transition from a planned to a market economy has ended. At present, extensive opportunities are opening up in the non-energy sector of Azerbaijan, in the areas of construction, high technology,

agriculture, petrochemicals. [34] Special economic zones can play a role in this. Through implementing an effective SEZ policy, Azerbaijan can attract massive foreign investments, diversify its economy, develop human capital, and decrease its dependency on the exportation of natural resources.

V. Conclusion

The development of a special economic zone in Azerbaijan has the potential to act as a catalyst for positive economic growth through foreign investment, human resources development, and knowledge and technology transfer, as it did in Korea during the 1980s.

In order to implement an SEZ policy effectively, Azerbaijan must develop its location policy, laws, and regulations related to SEZs; improve its infrastructure; and offer more business-friendly incentives.

A successful SEZ development strategy will diversify Azerbaijan's economy and industrial structure, decrease dependency on the oil sector, and expand foreign investments. As Azerbaijan develops an effective industrial development strategy, focusing on the manufacturing and service sectors should be considered a key to achieving sustainable economic development.

This study shows that SEZs are among the main drivers of sustainable economic development, and Korea, with its extensive experiences in SEZ policy, can provide Azerbaijan with the best knowledge regarding stable industrial diversification.

REFERENCES:

1. Act on Designation and Management of Free Trade Zones, Republic of Korea, 2009.
2. Aggarwal, A. Impact of Special Economic Zones on Employment: Poverty and Human Development. "Indian Council for Research on International Economic Relations", 2007.
3. Carter, Connie and Andrew Harding. Special Economic Zones in Asian Market Economies. "Routledge", 2013, 208 pages.
4. Ding, D. Fields, D. Akhtar, S. An Empirical Study of Human Resource Management Policies and Practices in Foreign-Invested Enterprises in China: the Case of Shenzhen Special Economic Zone, "The International Journal of Human Resource Management" 1997, Vol. 8 (5), pp. 595-613.
5. Freeman, C. and Soete, L. The Economic of Industrial Innovation, "MIT Press", 1997, 470 pages.
6. Fulton, M. New factors in plant location. "Harvard Business Review", 1971, 49(1), 166-168.
7. Gereffi, G. John H. Timothy S. The governance of global value chains, "Review of International Political Economy", 2005, 12(1), pp 78–104
8. Grossman, M., & Helpman, E. (1991). Quality Ladder and Product Cycles. "Quarterly Journal of Economics", pp. 557. -586
9. Gugler, Ph. & Brunner, S.). FDI Effects on National Competitiveness: A Cluster Approach. "International Advances in Economic Research", 2007, Vol. 13, pp. 268-284.
10. G. Harrison, ed., Global Encounters: International Political Economy, Development Theory and Governance, "Palgrave Macmillan", 2005, 276 pages.
11. Hunter, R. J. & Saldana, G. The impact area of special economic zones: the effect of FDI on technology and knowledge transfer for Native American reservations – a study of employment, innovation and absorptive capacity. "Global Business and Economics Research Journal", 2013, Vol. 2 (12): 1 – 28
12. Jensen, L. Ann, S. Economic Development and Authoritarianism A Case Study on the Korean Developmental State. "Diiper Research Series, Working Paper N: 5", 2008.
13. KOICA. Developing Special Economic Zones and Industrial Parks in Azerbaijan, 2013.
14. Kusago, T., Tzannatos Z. (1998). Export Processing Zones: A Review in Need of Update. Social Protection Group, Human Development Network. "The World Bank, SP Discussion Paper No. 9802". 1998
15. Lall, S. The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports, 1985-1998. "QEHWPS44, Working Paper Number 44", 2000

16. Lim Kang-Taeg and Lim Sung-Hoon. Strategies for Development of a North Korean
17. Special Economic Zone through Attracting Foreign Investment. "Korea Institute for National Unification", Study series: 05-01, 2005
18. Lucas, R. On the Mechanics of Economic Development. "Journal of Monetary Economics", 1988 Vol. 22, pp. 3-42,
19. Madani, D. A Review of the Role and Impact of Export Processing Zones. "World Bank Development Research Group Policy Research", 1999, Working Paper 2238.
20. Mwilima N. Foreign direct investment in Africa. "Labour resources and research Institute (LaRRI)" South Africa, 2003
21. OECD. Towards Best Practice Guidelines for the Development of Economic Zones. "A Contribution to the Ministerial Conference by Working Group 1 Marrakech", 2009
22. Patibandla, M. & B. Petersen. Role of Transnational Corporations in the Evolution of a High-Tech Industry: The Case of India's Software Industry. "World Development", 2002, Vol. 30, No. 9, 1561-1577.
23. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. "New York: Free Press, MacMillan", 1990, 896 pages
24. Rastogi, P. N. Knowledge Management and Intellectual Capital as a Paradigm of Value Creation. "Human Systems Management", 2002, 21(4). 229-240.
25. Romer, P. M. Endogenous technological change. Journal of Political Economy, 1990, pp. 71-102.
26. Sivalingam, G. The economic and social impact of export processing zones: The case of Malaysia. "Multinational Enterprises Programme No. 66", 1990, ILO, Geneva.
27. Soltanov, E. The Emerging Patterns of Azerbaijan's International Energy Policy: Continuities and Change. "Caucasus International" 2012, Vol. 2, No. 2.
28. The Special Economic Zone Act of Azerbaijan, 2009
29. The Foreign Investment Promotion Act, 2002 (Republic of Korea)
30. UNCTAD. World investment report 2007. "United Nations Conference on Trade and Development", 2007, Geneva
31. UNCTAD. World investment report 2014. "United Nations Conference on Trade and Development", 2014, New York and Geneva
32. U. S. EIA. Country Data: Azerbaijan, 2014
33. World Bank. Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for Zone development, 2008
34. <http://en.president.az/articles/7730>

NEMAN İMRAN oğlu MURADLI

Kyung-HEE Universiteti

Dövlət İdarəçiliyi kafedrasının aspirantı

e-mail: muradlineman@gmail.com

UOT: 330.341:316.4; 330.35:316.4

**XÜSUSİ İQTİSADİ ZONALAR: AZƏRBAYCANDA NEFT ƏSASLI
İQTİSADİ İNKİŞAFA ALTERNATİV. KOREYA RESPUBLİKASININ
İQTİSADİ İNKİŞAF TƏCRÜBƏSİ**

XÜLASƏ

Azərbaycan neft əsaslı iqtisadiyyatını qeyri-neft əsaslı iqtisadiyyata necə çevirə bilər? Bu suala cavab tapmaq üçün bu məqalədə xüsusi iqtisadi zonalar neft əsaslı artıma alternativ olaraq araşdırılmışdır. Xüsusi iqtisadi zona dedikdə xarici birbaşa investisiyaların cəlb olunması, ticarətin təşviq edilməsi, ixracın artırılması və işsizlik probleminin aradan qaldırılması məqsədilə ölkə daxilində xüsusi təyin olunmuş zona başa düşülür. Koreya Respublikasının effektiv xüsusi iqtisadi zonalar yaratması onun dünyanın ən kasıb ölkələr sırasından ən varlı ölkələr sırasına daxil olmasına kömək etmişdir. Azərbaycanın iqtisadi inkişaf prosesinə Koreyanın inkişaf təcrübələri kömək edə bilər. Bu araşdırmanın məqsədi xüsusi iqtisadi zonaların iqtisadi inkişafa təkan verməsi ilə bağlı müvafiq ədəbiyyatı nəzərdən keçirməklə Azərbaycanın Koreya təcrübəsindən necə yararlanma biləcəyini təhlil etməkdir.

Açar sözlər: *xüsusi iqtisadi zonalar; xarici birbaşa investisiyalar; iqtisadi artım*

НЕМАН ИМРАН оглы МУРАДЛЫ
университет ХЁНХИ
аспирант кафедры Государственного управления
e-mail: muradlineman@gmail.com

УДК: 330.341:316.4;330.35:316.4

ОСОБЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ЗОНЫ: АЛЬТЕРНАТИВЫ РАЗВИТИЯ ДЛЯ ЭКОНОМИКИ НА ОСНОВЕ НЕФТИ. ОПЫТ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ

РЕЗЮМЕ

Азербайджан имеет экономику на основе нефти, может ли пререйти к экономике на ненефтяной основе? Чтобы ответить на этот вопрос, в этой статье исследованы в качестве альтернативы увеличение роля экономических зон в экономике. Привлечения прямых иностранных инвестиций, стимулирование торговли, увеличение экспорта в целях устранения проблемы безработицы в стране специальных экономических зоны являются наилучшим алтернативой. Этот путь дало возможность создания специальных экономических зон в Республике Корея среди беднейших стран мира, помогла войти в ряды богатых стран. Опыт развития Кореи может помочь процессу экономического развития. Целью данного исследования является дать толчок экономическому развитию особых экономических зон на опыте Кореи.

Ключевые слова: *особые экономические зоны, прямые иностранные инвестиции, экономический рост*

Мәqалənin redaksiyaya daxil olma tarix: 30. 05. 2016
Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.
Rəyçi: dos. K. Y. Eyyubov

ARİF SƏDİ oğlu RÜSTƏMOV*Bakı Dövlət Universiteti**Politologiya və sosiologiya kafedrasının dosenti**e-mail: arifrustamov@mail.ru*

UOT: 323

İDARƏETMƏ SİSTEMİ SOSIAL NƏZARƏT KONTEKSTİNDƏ

XÜLASƏ

Məqalədə müəllif tərəfindən idarəetmə sistemi anlayışı açıqlanmış, sosial nəzarətin mahiyyətinə dair müxtəlif fikirlər araşdırılmışdır. Həmçinin sosial nəzarətin vəzifələri müəyyənləşdirilmişdir. Bundan savayı idarəetmə sisteminin subyektləri təsbit olunmuşdur. Sosial nəzarət anlayışının hərtərəfli öyrənilməsi üçün sosial qarşılıqlı əlaqə kateqoriyasının təhlili edilmişdir.

Açar sözlər: *idarəetmə, sosial nəzarət, subyekt, hüquq, cəmiyyət, obyekt*

Sosial nəzarət hakimiyyət səlahiyyətlərinin və sanksiyalarının tətbiqi sayəsində fəaliyyətin əldə edilmiş nəticələrinin, eləcə də gözlənilən normativlərin və planlaşdırılanların yoxlanılmasına əsaslanan sosial qaydaların qorunması mexanizmidir. Sosial nəzarət fərdlərin sosial qaydalara uyğun olaraq öz davranışını müəyyənləşdirən metodlar və strategiyalar sistemini ehtiva edir. Bu metod və strategiyalar vasitəsi ilə cəmiyyət öz həyat fəaliyyətinin müxtəlif sferalarını tənzimləyir və dəyərlənir. Sosial nəzarət termini elmi dövriyyəyə fransız sosioloqu Qabriel Tard tərəfindən gətirilmişdir. Sosial nəzarəti Q.Tard ilk öncə cinayətkarların ictimai faydalı fəaliyyət qayıtmasının zəruri vasitəsi kimi nəzərdən keçirirdi. Sonralar isə o,

bu anlayışın həcmi genişləndirərək Bütövlükdə sosial nəzarəti şəxsiyyətin sosiallaşmasının vacib amillərindən biri kimi əsaslandırırdı. Q.Tarddan sonra amerika sosioloqları Q.Ross və Q.Park sosial nəzarət anlayışına yeni fikirlər bəxş etdilər. Onların fikrincə, sosial nəzarət ictimai sistemin stabilliyinə və onu qorumağa xidmət edir. Sosial nəzarət tətqiqatçılarının əksəriyyəti bu anlayışın qəbul edilməsinə etiraz etmir. Çünki sosial nəzarət hər hansı bir obyektin davranışının, fəaliyyətinin qəbul edilmiş normativlərə, planlaşdırılmış, qaydalara uyğunluğunun yoxlanılmasına, müqayisəsinə əsaslanan və ictimai qayda - qanun qorunması üçün məqsədyönlü fəaliyyətdir. Sosial nəzarət özündə eləcə də sosial normaları, hakimiyyət sanksiyaları-

nı (idarəetmə, nizamlama) və digər bu kimi anlayışları birləşdirir. Sosial nəzarətin başlıca vəzifələrinə aiddir :

1. Faktiki olaraq əldə edilmiş nəticələr ilə, planlaşdırılmış, nəzərdə tutulmuş, gözlənilən (normativ) nəticələrin müqayisəsi;

2. Yerinə yetirilmiş işlərin qiymətləndirilməsi istiqamətində vasitə və prosedurlardan istifadə edilməsi ;

3. Kənarçıxma hallarının üzə çıxarılması, onların qarşısının alınması üçün qabaqlayıcı tədbirlərin görülməsi;

4. Müəyyən edilmiş kənarçıxma hallarının aradan qaldırılması ilə bağlı sanksiyaların tətbiqi. Mahiyyət etibarı ilə sosial nəzarət elə bir prosesdir ki, onun köməyi ilə cəmiyyət, ayrı-ayrı sferaları, idarəetmə sistemləri, yarım sistemlər, sosial vahidlər özlərinin hərəkərlərinin və qərarlarının doğru olub olmadığını müəyyən edirlər, onun korrektə edilib – edilməməsinin vacibliyini müəyyənləşdirir.

Sosial nəzarət təsisatlanmış və qeyri – təsisatlı formalarda həyata keçirilə bilər. Təsisatlı forma dövlət və ictimai təşkilatların (orqanlar, müəssisələr, birliklər) məcmusunu özündə ifadə edən, nəzarət fəaliyyəti üzrə ixtisaslaşmış aparat vasitəsi ilə həyata keçirilə bilər. Sosial nəzarətin qeyri təsisatlı forması isə ictimai şüurun müxtəlif formaları tərəfindən insanların davranışına nəzarətdir. Onun fəaliyyəti daha çox əxlaqi –psixoloji mexanizmlərin funksiyasına əsaslanır. Bu əxlaqi – psixoloji mexanizmlər isə digər insanların davranışının sosial qaydalara, gözləntilərə uyğunluğunun qiymətləndirilməsindən

ibarətdir. Cəmiyyət psixi reaksiyalar, qarşılıqlı qiymətləndirmələr olmadan mövcud ola bilməz. Cəmiyyət və onun üzvləri sosial nəzarətin agentləri kimi çıxış edirlər. [1, 306] Məhz qarşılıqlı əlaqələr nəticəsində insan sosial dəyərləri dərk edir və ictimai davranışın vərdislərini, təcrübəsini əldə edir. Təsisatlanmış sosial nəzarətin bir növü kimi dövlət nəzarəti çıxış edir. Dövlət nəzarətinin növləri sırasında siyasi, inzibati, məhkəmə nəzarəti fərqləndirilir. Siyasi nəzarət ali hakimiyyətin səlahiyyətlərini reallaşdıran insanlar və orqanlar tərəfindən həyata keçirilir. Siyasi nəzarəti müəyyən dərəcədə həmçinin hakimiyyət orqanlarında təmsil olunmuş, xalqın əksərliyyətinin dəstəyini qazanmış siyasi partiyalar da həyata keçirə bilər.

Cəmiyyət üzvlərinin əksəriyyəti tərəfindən yolverilməz hesab edilən, normalara uyğun gəlməyən sosial davranış normalardan kənarlaşma və ya deviant davranış hesab edilir. Sosial nəzarət anlayışının hərtərəfli öyrənilməsi üçün sosial qarşılıqlı əlaqə kateqoriyasının təhlili vacibdir. Qarşılıqlı əlaqə indiki anda və gələcəkdə fərdlərin və ya fərdlər qrupunun digər fərdlərə və ya fərdlər qrupuna əhəmiyyətli təsir edə biləcək istənilən davranışdır. Qarşılıqlı əlaqə kateqoriyası insanlar arasında münasibətlərin məzmununun xarakterini müəyyən edir. Qarşılıqlı əlaqə obyektiv və subyektiv tərəflərə malikdir. Obyektiv tərəf ayrı-ayrı şəxsiyyətlərdən asılı olmayan, lakin qarşılıqlı əlaqənin xarakter və məzmununa nəzarət edən,

koordinasiya edən əlaqələndirən əlaqədir. Subyektiv tərəf isə fərdlərin bir birinə qarşı şüurlu munasibətidir, uyğun gözləntiləridir. Sosial qarşılıqlı fəaliyyətin mexanizminə hərəkəti reallaşdıran fərdlər bu, hərəkət nəticəsində xarici aləmdə baş verən dəyişiklər, həmin dəyişiklərin digər fərdlərə təsiri, eləcədə təsirə məruz qalan fərdlərin əks reaksiyası daxildir. Qarşılıqlı fəaliyyətin üsullarının başlıca aspektləri informasiyanın ötürülməsi, informasiyanın alınması, əldə edilən informasiyaya reaksiya, informasiyanın işlənməsi, yenidən işlənmiş informasiyanın alınması və bu informasiyaya reaksiyadan ibarətdir. Qarşılıqlı əlaqənin xarakteri, məzmunu vasitələri və məqsədi cəmiyyətin idarə edilməsi prosesində ən vacib amillərdən biri hesab olunur. Əlbəttə yalnız elmi idarəetmə qərarlarının qəbul edilməsi və reallaşdırılması ilə kifayətlənmək məqsədə uyğun deyildir. Onun yerinə yetirilməsi üçün sosial nəzarəti həyata keçirilməsi, səmərəliyinin qiymətləndirilməsi və zəruri düzəlişlərin edilməsi vacibdir. Belə halda idarəetmə əvvəlki prosesindən daha səmərəli olur. Sözüün geniş mənasında sosial nəzarət elə vasitə və fərdlərin məzmunudur ki, onların vasitəsi ilə cəmiyyət öz üzvlərinin, idarəetmə subyektlərinin, sosial qrupların davranışı norma və dəyərlərə uyğunluğu olaraq təmin ediləcəkdir. Cəmiyyətdə qayda-qanun yaradılması o deməkdir ki, hər bir şəxsiyyət, fəaliyyətin hər bir subyektı öz üzərinə müəyyən vəzifə qəbul edərkən, başqalarından da öz vəzifələrini yerinə yetirməyi tələb etmək hüququna malikdir. [2, 87] Sosial

nəzarət üç üsulla həyata keçirilir. Sosiallaşma, təzyiq qrupları və məcburetmə vəzifəsi ilə. Sosiallaşma, prosesində də insanlar cəmiyyətin, onun ayrı-ayrı qruplarının və sosial təsisatların dəyərlərini və normalarını şüurlu sürətdə qəbul edirlər. Normaları pozan fərdlərə qruplar tərəfindən təzyiq xeyli amillərdən ilk öncə mövcud fərdin statusundan vacibdir. Məcbur etmə, müəyyən sanksiyaların tətbiq edilməsidir. Ayrıca bir fərd, qrup, idarəetmənin subyektı isə qanunlara, normalara, qaydalara əməl etmədiyi halda cəmiyyət qəbul edilmiş normalardan. dəyərlərdən kənarlaşma hallarını aradan qaldırmaq üçün məcbur etmə tədbirlərinə müraciət edir. Bu mənada sosial nəzarət azadlıq və məsuliyyət kateqoriyaları ilə sıx əlaqədardır. Həqiqətən də səmərəli idarəetmə yaradıcılıq və təşəbbüskarlığın üzə çıxarılmasını, idarəetmənin bütün subyektlərinin müstəqilliyini, sərbəstliyini nəzərdə tutur. Sosial nəzarətin səmərəliliyi bütövlükdə və tamamilə ölkənin vətəndaş cəmiyyətinə doğru hərəkətinin dərəcəsindən və xarakterindən asılıdır. Beləliklə, sosial nəzarət yalnız uçot və hesabat ilə məhdudlaşmayan, bütün sistemi aşağıdan yuxarıya qədər əhatə edən mürəkkəb idarəetmə münasibətləridir.

Nəzarət cəmiyyətin sabitliyinin təmin edilməsində, sosial strukturun və sosial münasibətlərin hakim tipinin yenidən yaradılmasında əhəmiyyətli rol oynayır. Mahiyyət etibarı ilə nəzarət cəmiyyət ilə şəxsiyyət, cəmiyyət dövlət, dövlət ilə sosial təsisatlar arasında münasibətlərin tənzimlənməsində başlıca mexanizmlərindən biridir. Bü-

tün cəmiyyət, onun vətəndaşları sosial nəzarət vasitəsi ilə idarəetmənin ayrı - ayrı subyektlərinin fəaliyyətinin sosial normalara, dəyər standartlarına, ideya orientirlərinə uyğunluğunu yoxlayırlar. Vurğulamaq vacibdir ki, sosial nəzarət mexanizmi yalnız ayrı - ayrı şəxslərə təsir, statistik və münasibət hesabı, eləcə də mövcud olan resursların kəmiyyət və keyfiyyət xarakteristikası ilə məhdudlaşmır. Onun təsir dairəsi funksiyaları daha genişdir. Həmin funksiyalar sırasında qarşıya qoyulmuş məqsəddən kənara çıxma hallarının mümkünlüyünün üzə çıxarılmasını şərtləndirən səbəb təbirlərinin aradan qaldırılması çox zəruridir [3, 122]. Sosial nəzarət təbirləri o zaman geniş və səmərəli olur ki bu prosesdə cəmiyyət, vətəndaş təsisatları, vətəndaşların hamısı iştirak edir. Həmin mənada sosial nəzarətin və sosial tənzimləmənin vacib vasitələri kimi bilavasitə demokratiyanın formaları çıxış edir. (referendumlar, vətəndaşların istəyi, ictimai rəy, nümayəndəli hakimiyyət orqanları və s.). Nəzarətin köməyi ilə yalnız proqramdan kənarlaşma halları üzə çıxarılmır, eləcə də belə kənarlaşma hallarının səbəbləri müəyyənləşdirilir. Sosial nəzarət cəmiyyət tərəfindən nizamlayıcı təsir göstərən funksiyalardan biridir və o, idarəetmə subyekti kimi məhz cəmiyyətin idarəetmə fəaliyyətində reallaşır. Nəzarət vasitəsi ilə reallaşan digər funksiyaları da, fərqləndirmək mümkündür, bu mənada diaqnostik funksiya –nəzarətin aparıcı funksiyası kimi çıxış edir. Əlbəttə bütün hallarda vəziyyətin nə yerdə oldu-

ğunu dəqiq təsəvvür etmək, diaqnozu müəyyənləşdirmək lazımdır. Təhlil edilən sistemin neçə olduğu, normal vəziyyəti haqqında təsəvvür yoxdursa, nəzarət baxımından obyekt haqqında digər biliklər əhəmiyyətsizdir. Məhz norma haqqında təsəvvür sosial sistemin, idarəetmə subyektinin, şəxsiyyətin, şəxsiyyətinin davranışında kənarlaşma hallarını, bu və ya digər sosial bəlalər, üzə çıxarılmıya imkan yaradır. Nəzarət vasitəsi ilə, reallaşan ikinci funksiya əks əlaqə funksiyasıdır. Onsuz rəhbər şəxs qarşıya qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi haqqında məlumatsız olur, idarəetmə vasitələri əlindən çıxır, işin gedişinə təsir etmək imkanlarına malik olmur. Digər orientasiya funksiyası özünü onda göstərir ki, idarəetmə subyektinin nəzarət etdiyi məsələlər icraçının şüurunda xüsusi əhəmiyyət kəsb etməyə başlayır, onların gücünü xüsusi diqqət mərkəzində olan obyektə istiqamətləndirir. Rəhbər şəxsin diqqətindən kənarda qalan məsələlər çox vaxt təbəçilikdə olanlar tərəfindən yerinə yetirilmir. Üçüncü stimullaşdırıcı funksiya orientasiya funksiyasına yaxınlığı ilə səciyyələnilir, lakin müəyyən fərqlərə malikdirlər. Əgər orientasiya funksiyası işin özünü diqqət mərkəzində saxlayırsa, stimullaşdırıcı funksiya bütün istifadə edilməmiş ehtiyatların ilk növbədə insan amilinin əmək prosesinə cəlb edilməsinə istiqamətlənir. [4, 63] Nəhayət dördüncü korreksiya funksiyası nəzarət funksiyası əsasında qərarlara edilən dəqiqləşdirmələrlə bağlıdır. Belə halda mürəkkəb psi-

xoloji situasiya yaranır, başqa sözlə, öz təbəçiliyində olanın fəaliyyətini yoxlayır, əslində isə təbəçilikdə olanın özü artıq rəhbər şəxsin qərarının səmərəliliyini təcrübədə yoxlamışdır. Deməli nəzarət reallaşmışdır. Özündə ən etibarlı meyar olan, qərarın praktika uyğunluğu meyarı üzrə.

Nəzarət obyektiv zərurətdir. Obyektiv və daimi nəzarət olmadan ən optimal planlarında reallaşacağı şübhə doğurur. Məhz buna görə sosial nəzarət sistemi ilə qarşılıqlı vəhdətdə fəaliyyət göstərir. Sosial idarəetmə fərdlərin sosial qruplarının, təşkilatların, bütövlükdə cəmiyyətin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi üzrə insanların ictimai fəaliyyətidir. Cəmiyyət inkişaf etdikcə və onun differensiasiyası yüksəldikcə idarəetmənin qeyri-peşəkar həyata keçirilməsi mümkünsüz olur və idarəetmə fəaliyyətinin xüsusi sfera kimi mövcudluğu zərurətə çevrilir, onun texniki, kommersiya və digər strukturlardan ayrılması vacib reallıq kəsb edir. Amerika sosioloqu P. Drüqer hesab edir ki, idarəetmə nizamsız kütləni səmərəli, məqsədyönlü, məhsuldar qrupa çevirən xüsusi fəaliyyət növüdür. Şübhəsiz, idarəetmə təşkilatın səciyyəvi əlamətidir, yəni idarəetmənin, onun struktur və məqsədlərinin mövcudluğu sosial qrupu təşkilata çevirir. [5, 143]

Sosial idarəetmə sosial fəaliyyətin iki istiqamətini nəzərdə tutur : ilkin primitiv tələbatlarının ödənilməsini və onun yüksək (sosial) tələbatlarının formalaşdırılmasını, ikinci istiqamət isə sosial nəzarəti təcəssüm etdirir. Sosial nəzarət özündə sosial idarəetmənin elementi kimi sosial münasibətlərin

iştirakçılarının fərdi parametrləri ilə müəyyənləşən prosesi əks etdirir. Sosial nəzarət fərdi davranışın təbii (fərdi və etnik) stimulaşdırma və motivlərini sünilləri ilə (əvəz edir) tamamlayır və cəmiyyət üzvlərini sosial (təsisatlı), faydalı fəaliyyətə istiqamətləndirir.

Sosial nəzarət subyektlərinin tələbatlarının formalaşması mexanizmlərinin və səbəblərinin tətbiq edilməsi imkan verir ki, sosial proseslərin inkişafı nəinki təhlil etmək, eləcə də proqnozlaşdırmaq və modelləşdirmək mümkün olsun. Bu tələbatların sosial nəzarət obyektlərinin imkan və tələbatları ilə müqayisə edilməsi onların sosial adaptasiyasının dərəcəsi haqqında, sosial nəzarət tədbirlərinin səmərəliliyi barədə nəticə çıxarmağa, sosial idarəetmənin problemlərini vaxtında üzə çıxarmağa imkan verir.

Bütün hallarda sosial idarəetmə obyektləri üzərində sosial nəzarətin həyata keçirilməsi zamanı bu nəzarətin subyektlərinin maraqları üstünlük təşkil edir. Sosial nəzarət obyektlərinə təsirin bütün növləri iki qrupa bölünür: birbaşa təsir və dolaylı təsir. Birbaşa təsir obyektin davranışını müəyyənləşdirən həyat fəaliyyəti şəraitinin məqsədyönlü şəkildə dəyişdirilməsi vasitəsi ilə həyata keçirilir. Bunlar sosial nəzarət obyektinə iqtisadi, idarəetmə, hüquqi və digər xarakterli təsirləri nəzərdə tutur. Birbaşa təsirin çatışmayan başlıca cəhəti ondan ibarətdir ki, o obyektin davranışını müəyyən edir, şüuruna isə müəyyənləşdirici təsir göstərmir. Buna görə də təsir zəifləyən kimi obyektin davranışı yenə öz hədudlarından kənara

çıxır, sosial idarəetmə prosesində müəyyən olmuş qaydalar pozulur. Dö-layı təsir növündə isə müəyyən olunmuş şəraitdə obyektin şüurlu davranışına məqsədyönlü təsir həyata keçirilir. Belə təsiri tətqiqatçıların əksəriyyəti daha səmərəli hesab edir. Çünki belə halda insanın şüurunda möhkənlənmiş, davranış nümunələri “yad çisim” kimi qəbul edilmir və yaddaşda həmişəlik qalaraq həyat tərzinin tərkib hissəsinə çevrilir. [6, 180]

Eləcə də sosial nəzarətin istiqamətini və növünü müəyyən edən iki qrup amillər fərqləndirmək olar: həm obyekt və eləcə də subyekt xarakteri daşıya biləcək obyektlər üzərində sosial nəzarət şəraiti. Onlar həm ətraf mühitin parametrləri və o cümlədən sosial nəzarət subyektinin özünün imkanları ilə müəyyən edilir. Sosial nəzarət subyektinin həllinə nail olmaq istədiyi sosial idarəetmə vəzifələri idarəetmə subyektinin özünün tələbatlarından yaranmışdır. Sosial nəzarət subyekt üçün mühüm məsələlərdən digəri sosial nəzarət obyektinin zəruri resurslara malik olmasıdır. Bütün hallarda sosial münasibətlər iştirakçıların müvafiq resurslara malik olması nəinki onların xarakterini, həmçinin sosial nəzarətin reallaşması xarakterini müəyyənləşdirir. Sosial nəzarətin daha səmərəli, bir növü sosioiqtisadi nəzarətdir. Bu növ, insan və digər resurslardan, maliyyə vəsaitlərindən istifadə olunmasına əsaslanır. Sosioiqtisadi nəzarət sosial nəzarət obyektlərinin bütün növlərinə tətbiq edilə bilər. Çünki o nəinki fərdi, həm də qrup tələbatlarının,

müxtəlif səviyyəli tələbatların ödənilməsi ilə birbaşa əlaqədardır. Sosioiqtisadi nəzarətin başqa variantı obyektin kənar yerdən resurs mənbəyi əldə etməsi və həmin mənbənin təsiri istiqamətində inkişaf etməsidir. Sosioiqtisadi nəzarətin şəraiti və vəzifələri sosial nəzarət obyektlərinin sosial nəzarətdə iştirakının özünəməxsusluğu ilə müəyyən olunur. Buna görə də cəmiyyətə münasibətə belə nəzarət sosial gəlirlərin (əmək haqqı, təqaüd yardım və s.) və sosial ödəmələrin (mənzil kirayəsi vergi və digər yığımlar) nizamlanması vasitəsi ilə həyata keçirilir. [7, 121] Sosial nəzarətin həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti baxımından təşkilatlar mühüm rol oynayır, onlar cəmiyyət üzvlərinin fəaliyyətinin nizamlanmasını və qaydaya salınmasını təmin edirlər. Təşkilatlar eləcə də davranışın sabit formalarının saxlanması və yenidən yaradılması funksiyasını həyata keçirirlər. Buna görə də nəzarətin bu növünü təşkilatı nəzarət adlandırırlar. Mahiyyət etibarilə sosial nəzarət müəyyən sosial idarəetmə sisteminə nüfuz edir və bu münasibətlər daxilində müvafiq sosial rol yerinə yetirir. Belə sosial nəzarət dörd səviyyədə nəzərə cəp-pir: idarəetmə nəzarəti, hüquqi nəzarət, siyasi nəzarət və sosial funksiyaların yerinə yetirilməsi. İdarəetmə nəzarəti və sosial nəzarət obyektlərin davranışını tənzimləmək üçün sosial nəzarət subyektlərinin sərəncamında olan idarəetmə imkanlarından istifadə edilməsinə əsaslanır. İdarəetmə nəzarəti idarəedənlərin fəaliyyəti olduğu üçün o yalnız sosial idarəetmə və nəzarət

subyektlərinin birbaşa təbəçiliyində olan obyektlərə münasibətdə həyata keçirilə bilər. Bu mənada idarəetmə nəzarətin həyata keçirilmə sferası təsisatlı münasibətlərlə məhdudlaşır. Belə sosial nəzarətin əsas məqsədi sosial nəzarət subyektləri tərəfindən nəzarət fəaliyyətini asanlaşdırmaq üçün davranışın standartlaşdırılmasıdır. Sosial təsisatlar üzərində nəzarət isə səlahiyyətlərin reqlamentlə şməsinə, sosial nəzarətin bu obyektlərinin daxili təşkilinin müəyyən edilməsinə əsaslanır. İdarəetmə nəzarətinin spesifik xüsusiyyətləri onun sosial təsisatlarının formal səlahiyyətlərindən kənarda, sosial nəzarət obyektləri ilə qarşılıqlı münasibətlərdə istifadə edilməsini qeyri-mümkün edir. [8, 228]

Hüquqi nəzarət səviyyəsi davranışın formal ümumməcburi norma və qaydaları vasitəsi ilə sosial münasibətlərdə iştiraka məcbur edilməyə əsaslanır. Bunların pozulması halları isə fərdi hüquq və imkanların məhdudlaşdırılmasına səbəb olur. Bir sıra hüquqşünaslar sosial idarəetmədə hüququn rolunu mütləqləşdirirlər və bu onunla əlaqələndirilir ki, təşkilatı və iqtisadi təsir vasitələri məhz hüquqi formada həyata keçirilir.

Həqiqətdə sosial nəzarətin həyata keçirilməsində hüququn böyük rolu vardır, lakin bu məsələyə yuxarıda qeyd olunan yanaşma birtərəflidir. Çünki, özünün formal ümumiliyinə baxmayaraq, hüquqi nəzarət bütün sosial nəzarət obyektlərinə tətbiq edilə bilmir. Hüquqi nəzarət həm formal müstəqil sosial nəzarət obyektlərinin

hüquqi nizamlanmasının legitim imkanları olan yerdə tətbiq edilə bilər, həm də hüquqi nəzarət hüquqi tənzimləmə mexanizmini təmin edən müvafiq sosial infrastrukturun mövcudluğunu nəzərdə tutur. Eləcə də hüquqi nəzarət etnik elitar münasibətlərin mahiyyətinə toxunmadığı üçün həmin münasibətlərin nizamlanmasında az effektivdir. Hüquqi nəzarətin istiqaməti (şəraiti və vəzifələri) qanunvericilik normalarında təsbit olunmuş sosial davranış modellərinin spesifikasiyi ilə müəyyən olunur. Cəmiyyətə münasibətdə hüquqi nəzarət dövlət tənzimlənməsinin məhkəmə və penitensiar sisteminin fəaliyyəti vasitəsi ilə təmin edilir. Dövlət nizamlanmasının arbitraj fəaliyyəti iqtisadi təsisatlara münasibətdə hüquqi nəzarətin həyata keçirilməsinə istiqamətlənmişdir. Hüquqi nəzarətin spesifikasiyi onun sosial nəzarətin iqtisadi subyektləri tərəfindən yerinə yetirilməsini, tətbiqini qeyri-mümkün edir. Sosial nəzarət cəmiyyət hədudlarında insanların davranışını müəyyən edən metodlar və strategiyalardır. [9, 196]

Təşkilatı nəzarətin digər səviyyəsi olan siyasi nəzarət, siyasi fəaliyyətin ümumməcburi qaydalarının formalaşdırılmasına əsaslanır. Həmin qaydalara əməl edilməməsi sosial nəzarət obyektlərinin siyasi prosesdən kənarlaşdırılmasına gətirib çıxarır.

Siyasi münasibətlərin vacib şərti bu münasibətlərin formal subyektlərinin (siyasi partiya, siyasi hərəkət) ictimai legitimliyidir. Bu şərt siyasi münasibətlərin subyektlərinin həmin

münasibətləri nizamlayan sosial təsisatlardan asılılığını nəzərdə tutur və onları sosial elitanın maraqlarına xidmət edən sosial nəzarət agentlərinə çevirir. Siyasi nəzarət yalnız öz siyasi fəaliyyətlərini təsisatlandırmaq məqsədi ilə formal olaraq sosial nəzarətin subyekti keyfiyyətində çıxış edə bilməyən obyektlərə tətbiq edilə bilər.

Siyasi nəzarətin istiqaməti (onun şəraiti və vəzifələri) cəmiyyətin sosial-iqtisadi qaydalarının spesifikliyi, sosial nəzarət subyektinin qərarlaşmış sosial münasibətlərin legitimliyini təmin etməyə cəhd göstərməsi ilə müəyyən edilir.

Siyasi nəzarət rəqabət qabiliyyətli etnik elitaların sosial nəzarət subyektlərinin nəzarətində olan hüquqi fəaliyyət sferasına cəlb edilməsi problemini həll edir.

Təşkilati sosial nəzarətin bir növü kimi sosial funksiyaların yerinə yetirilməsi cəmiyyətin minimal həyat fəaliyyəti standartlarının təmin edilməsi zərurətinə əsaslanır, çünki həyatın fərdi şəraitinin təmin edilməsi sosial idarəetmə subyektinin borcudur. Vurğulamaq vacibdir ki, sosial münasibətlərin mövcudluğu sosial nəzarət obyektlərində müəyyən qisim sosial gözləntilərin olmasını nəzərdə tutur. İstənilən sosial nəzarət belə gözləntilərin formalaşmasına gətirib çıxarır və buna görə də idarəetmə qərarları ilə təsbit edilməsinə ehtiyac duyur. Sosial subyektlər isə cəmiyyəti sosial elitaların istifadə etdiyi miqyasda və səviyyədə sosial üstünlük lərlə, imtiyazlarla təmin edə bilmir. Lakin

onlar bir tərəfdən sosial standartlara əməl edilməsinin minimal səviyyəsini təmin edə bilir (təqaüd, yardım, sosial və tibbi xidmət), digər tərəfdən isə sosial nəzarət subyektlərinin cəmiyyətdə sosial qeyri-bərabərliyi azaltması haqqında illüziyalar formalaşdırır. Məhz belə cəhd sosial funksiyaların yerinə yetirilməsi zamanı sosial nəzarətin meylini, istiqamətini müəyyən edir. Burada sosial nəzarətin obyekti kimi yalnız cəmiyyət çıxış edir ki, və ehtiyaca duçar olanların minimal həyatı tələbatlarını təmin etmək və cəmiyyətin digər üzvlərində sosial gözləntilər formalaşdırmaq yolu ilə onun özü də nəzarətə məruz qalır. Belə sosial nəzarətin agentləri rolunu sosial təsisatlar yerinə yetirirlər. Sosial təsisatlar müvafiq funksiyaların yerinə yetirmək səlahiyyətlərinə malikdirlər.

Beləliklə, resurslar sosial nəzarətin passiv amilini əks etdirirsə, təşkilat isə sosial idarəetmənin təşkil və təkmilləşdirilməsini təmin edən proses və hərəkətlərin məcmusu kimi səciyyələnir. Təşkilat sosial idarəetmənin fəal amili kimi çıxış etməklə subyektiv xarakter daşıyır. Lakin təşkilat və resurslarla yanaşı başqa sosial idarəetmənin səmərəliliyi üçün infomasiyanın mövcudluğunu tələb edilir. İnformasiya sosial nəzarətin həyata keçirilməsi şəraitini müəyyən edən əvvəlki iki parametrin törəməsi və tərkib hissəsidir.

Sosial idarəetmə prosesində informasiya ikili rol oynayır. Bir tərəfdən təşkilatlanmanın nəticəsi kimi çıxış edir, sosial nəzarət subyekti kimi sosial təsisatların fəaliyyətinin səmərə-

liləşdirilməsini təmin edən amil kimi səciyyələndir, digər tərəfdən informasiya cəmiyyətdə sabit düşüncə stereotipləri və davranış modelləri formalaşdırmaq məqsədi ilə ictimai şüura sosial təsir vasitəsi kimi çıxış edir. İnformasiya fəaliyyət orientasiyası barədə ilkin məlumat almağa imkan yaradır [10. 20]

İnformasiya nəzarətinin xarakteri cəmiyyətin informasiya təsirinə nə dərəcədə həssas olması ilə müəyyən

edilir. Sosial nəzarət subyektləri həm də etnik-milli xüsusiyyətlərdən cəmiyyətdə sosial illüziyalar formalaşdırmaq üçün istifadə edir.

Ümumiyyətlə, sosial nəzarət xüsusi proses kimi, sosial idarəetmənin spesifikliyi ilə şərtlənir və real, obyektiv xarakter daşıyır. Onun növləri və istiqamətləri isə sosial nəzarət subyektlərini qarşısında duran vəzifələrin spesifikliyi ilə şərtlənir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Əfəndiyev M., Sosiologiya, Bakı-2009
2. Kapustin B. Q., К понятию политического насилия М. 2003
3. Koçerin. Y. A. Osnovi qosudarstvennoqo i upravlenceskoqo kontrola, M. 2003
4. Xalfina R. O., Pravo kak sredstvo sosialnoqo upravleniya M, Nauka 1988
5. Smolkov V. Q., Sosialniy kontrol M. 2004
6. Tuko M., Politiceskaya texnologiya individov, M. 2002
7. Kuznetsova E. M., Sosialniy kontrol; suşnost i metodi realisii, M 2012
8. İvanov V. N., Patrusev V. İ. və b., Osnovi sosialnoqo upravleniya M. 1999
9. Volkov Y. Q. və b., Sosioloqiya M., 2005
10. Frolov S. S. "Osnovi sosioloqii". M., 1997

АРИФ САДИ оглы РУСТАМОВ
доцент кафедры Политологии и социологии, БГУ
e-mail: arif.rustamov@mail.ru

УДК: 323

УПРАВЛЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОГО КОНТРОЛЯ

РЕЗЮМЕ

В статье раскрываются такие понятия, как управления, система управления и социальный контроль, рассматривается место и влияние социального контроля в системе управления. Анализируется категория взаимосвязи а также поясняются механизмы действия социального контроля, уделяется внимание факторам определяющим направления и виды социального контроля.

Ключевые слова: управление, социальный контроль, субъект, право, общество, объект

ARİF RUSTAMOV
associated professor of department of Politology and sociology
e-mail: arif.rustamov@mail.ru

UDC: 323

MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF SOCIAL CONTROL

SUMMARY

In the article reveals such concepts, as control, management control system and social control, considers place and influence of social control in the management control system. Analyzes category of relationship as well as explains mechanisms of actions in social control, pays attention to the factors defining directions and kinds of social control.

Keywords: governance, social control, subject, law, society, object

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 12. 10. 2016
Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.
Rəyçi: dos. N. İbadov

HIKMAT BABAOGLU

Deputy of «Milli Majlis»

Editor-in-chief of newspaper of «Yeni Azerbaijan»

e-mail: hbg66@mail.ru

UOT: 323.1;327.39

**MULTICULTURALISM AS ONE OF THE INTERNAL COMPONENTS
OF THE IDEOLOGY OF AZERBAIJANISM****SUMMARY**

It deals with in the article from ideology of azerbaijanism and multiculturalism. Multiculturalism is characterized as one of inside components of the azerbaijanism ideology. It also deals with in the article from historical roots of this ideology in Azerbaijan

Keywords: *Azerbaijanism, multiculturalism, ideology, national mentality, solidarity, unity and statehood*

Ethnopolitical geography of every nation occupies significance in the formation of national mentality. If we see relation between majority of components contributing for the formation of personality and foreign environment, role of national-ethnic microstructure as one of important instrument influencing mentality is absolutely more intelligible. (1, 47)

Ethnopolitical geography and multiculturalism

Ethnopolitical geography of Azerbaijan had historically been center of intensive movements of the world empires. Azerbaijan is bridge between east and west, north and south in regard to geographic-political position. Any nation inhabiting in that territory,

certainly, should maintain specific characteristics. Otherwise, inhabitation in a complex political geography, realizing longlasting statehood would be complicated. Political geography and ethnic-national composition of Azerbaijan have historically become multicolored and rich. This richness formed deep historical origins of Azerbaijan multiculturalism.

Historical fundamentals of multiculturalism of Azerbaijan

Historians confirm large number of tribe and nations derived from both identic-ethnic origin and common inhabitation of nations with non-ethnic connection in this geography. Therefore, existence of numerous tribe and tribe unions in the geography

of Azerbaijan has been illustrated by Herodotus and Strabo in «History» and «Geography» works. If some part of tribes is belong to turkic origin participated in ethnogenesis of Azerbaijan, another part is non-turkic nations presented in ethnogenesis of our nation. People of Azerbaijan have kept her uniqueness and specificity from the aspect of antropologic feature and internal microstructure. Every person living in Azerbaijan has determined Azerbaijan as a center of his activity, regardless of his ethnic origin, religious affiliation, race and different values. Therefore, richness and multiculturalism have been historically existed in Azerbaijan.

Multicultural values and national mentality

Multiculturalism means multitradi-tional, multicultural and multibranched values. Azerbaijan has historically existed through those values. Meanwhile, acceptance of diversities had appeared as special component within instruments forming mentality of Azerbaijani people. Consequently, those three components founded national mentality (2,30). Each individual gains specific characteristics through accepting different impulses in the relationship with environment. Azerbaijani territory had experienced intensive affecting and influencing period because of dynamic geography. That occupied important role in the formation of national mentality through influencing on national traditions and national mentality. Therefore, multicultural values

acquire significance in the formation of national mentality of Azerbaijani people.

Current monotheistic religions and multicultural values in the political geography of Azerbaijan

We may conclude existence of historical traditions in the present society, if we characterize through involving special features to sociological research. According to the written sources, diversities have been existed since XXII-XVII centuries untill present day. Most ancient monotheistic religion — judaism had been widely spread in the Azerbaijani territory, the religion had been accepted as official religion of state of Khazars in the northern part of Azerbaijan. Afterwards, second monotheistic religion had been accepted and appeared as official religion in Azerbaijan. Christianity had been accepted by Urnair in about 330, then Vachagan had declared christianity official religion. Finally, third monotheistic religion had been declared official religion in Azerbaijan in VII-VIII centuries.

Tolerance to religious diversity is derived from multicultural values. We notice three monotheistic religions being official state religion played important role in the formation of multicultural values, tolerable character of our nation, if we consider national remembrance as unit.

Theism as a system of beliefs preserving tolerance

All monotheistic religions are based on the philosophy of theism.

The philosophy on belief of theism is first religion — «belief of heaven» claiming heaven as location of creator. If we accept Gök Heaven belief as religion, that may lead some more disputes, while we can consider that as a system of beliefs. Monotheism appears within those beliefs. This religious belief created perception or consciousness. Because, loneliness of Allah is derived from theism in reality. Therefore, if we see ancient history, we notice endurance and national philosophy of belief which unite all three monotheistic religions. Thus, diversities and sects in monotheistic religions, especially, in Islam meet with endurance and tolerance. Tolerance is not only tolerable reaction, but also supreme value, respecting and loving of diversities in the Azerbaijani experiment. That is characteristic feature of socio-ideological environment of Azerbaijan. Because, Azerbaijani people do not accept spontaneously rituals and philosophy of monotheistic religions, prosper them through national consciousness. President of Azerbaijani people İlham Aliyev expresses that, «our religious values are integral part of national values». That view is very significant opinion for determination of internal structure of national values and consistency of national remembrance. Our national values, remembrance are more ancient, religions, values, remembrance were founded on the base of above mentioned elements.

Specific features of Azerbaijani model of multiculturalism

Religion is not sole factor defining national values and remembrance of Azerbaijani nation. Culture is significant internal component as well. If endurance to religious diversity is first stronghold of Azerbaijani multiculturalism, then tolerance to ethnic and cultural diversities is second stronghold. The third direction is endurance to moral, mental outlook, political diversities. Therefore, these three directions let characterize multiculturalism of Azerbaijan as special model. Actually, these directions are based on democracy presented by West as special value. If we transfer these values to legal ground, we will find out Azerbaijani civil society institutes and fundamentals of legal state. Multiculturalism of Azerbaijan includes legal and political culture. Political leadership is single most important factor in the formation of these qualities. Political leaders of different periods of five thousand years old Azerbaijan played significant role in the transition of tolerance to diversities towards major components of national power. That is connected with formation of relevant political environment by leaders. The best example is national leader Heydər Aliyev. That is not random, ideology of Azerbaijanism presented by great leader Heydər Aliyev is political protector of multiculturalism. Because, ideology of Azerbaijanism does not acquire any type of religious and ethnic views (3). National solidarity,

unity and philosophy of statehood are fundamental elements of ideology of Azerbaijanism. National leader Heydar Aliyev expressed that, Azerbaijanism means keeping national identity, national moral values, syntesis of them with universal values benefiting from integration, providing of development to everyone. Apparently, solidarity and unity, keeping national moral values and protecting of national interests are significant philosophy. In this case, every Azerbaijani citizen considers himself belong to state or identifies himself to the society. That is obvious sample for multicultural values (4).

Azerbaijani multiculturalism formed new social immunity in the society

National leader Heydar Aliyev did not let transition of diversities to devastating instrument after gaining of independence. That was new period of multiculturalism of Azerbaijan. Various groups attempting to destruct Azerbaijan were eager to create disputes based on ethnic separatism. Several ethnic groups were willing to create crisis based on diversities through contradictions against each other. Nevertheless, those efforts failed because of presentation of new political ideology to society in new period, solidarity as instrument providing national solidarity and improving national values appeared again (5).

Specific model formed new social immunity in the society in the end of XX and in the beginning of XXI centuries. That illustrated difference

and importance of multiculturalism of Azerbaijan. That is obvious, terrorism, conflicts, demise of national state in the world and especially, in islamic geography occur through ethnic, religious and sect diversities.

Diversities eliminating of national state appear as new model by western imperialism. Devastating model of west does not justify itself because of consistent multiculturalism of Azerbaijan. We had experienced several more efforts previously in 2011. President Ilham Aliyev expressed that, «revolting scenarios practiced in the Middle East were prepared against Azerbaijan too. According to some political groups Azerbaijan would experience 2011 «Arab Spring» events, that would be inevitable for Azerbaijan. They tried some more instruments to change situation. Our law enforcement bodies determined all these efforts. They attempted to create «Movement of Square» in Azerbaijan, to involve young generation to these activities. Large amount of finance had been spent for these efforts. Dozens of millions of dollars finance had been directed to involve «5th column» and people had served to several more foreign groups through non-governmental organisations. These events have been activated since 2013. Efforts to strain situation on elections due to damage stability, to destroy Azerbaijan were observed on the eve of presidential elections. I am just openly expressing. Only enemies of Azerbaijan could participate in these attempts».

Azerbaijani society maintains special multicultural, massive-public and socio-intellectual model due to defend itself. National leader Heydar Aliyev is founder of that model. That

is pretty obvious, this model will strengthen Azerbaijan in the next periods. Declaration of 2016 as «Year of Multiculturalism» stimulates this process further more.

REFERENCES:

1. Ramiz Mehdiyev. Milli məfkurə , milli dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə (II hissə) Bakı: “XXI-Yeni Nəşrlər Evi”, 2007, s. 47
2. Ramiz Mehdiyev. XXI əsrdə milli dövlətçilik. Bakı, «Yeni Nəşrlər Evi», 2003, s.30
3. Hikmət Babaoğlu. Heydər Əliyev siyasi irsinin politoloji aspektləri. Dərslik.
“MSA” nəşriyyatı, Bakı: 2013, s. 153-157
4. <http://yap.org.az/az/view/news/10936>
5. http://yeniazərbaycan.com/Axtarish_e31669_az.html

HIKMET MAMMADOV

Deputy of «Milli Majlis»

Editor-in-chief of newspaper of «Yeni Azerbaijan»

e-mail: hbg66@mail.ru

UDC: 323.1;327.39

AZERBAIJAN IDEOLOGY OF MULTICULTURALISM AS ONE OF THE INTERNAL COMPONENTS

SUMMARY

It deals with in the article from ideology of azerbaijanism and multiculturalism. Multiculturalism is characterized as one of inside components of the azerbaijanism ideology. It also deals with in the article from historical roots of this ideology in Azerbaijan

Keywords: *Azerbaijanism, multiculturalism, ideology, national mentality, solidarity, unity and statehood*

ХИКМЕТ БАБА оғлы МАМЕДОВ

Профессор кафедры Политология и социология, БГУ

e-mail: hbg66@mail.ru

УДК: 323.1;327.39

**АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ИДЕОЛОГИЯ
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛИЗМА В КАЧЕСТВЕ ОДНОГО ИЗ
ВНУТРЕННИХ КОМПОНЕНТОВ**

РЕЗЮМЕ

Речь идет в статье от идеологии азербайджанства и мультикультурализма. Мультикультурализм характеризуется как одна из внутренних компонентов азербайджанства идеологии. Она также занимается в статье от исторических корней этой идеологии в Азербайджане.

Ключевые слова: *Азербайджанство, мультикультурализм, идеология, национальный менталитет, солидарность, единство и государственность*

Məqələnin redaksiyaya daxil olma tarix: 12. 10. 2016

Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: prof.P.Q.Darabadi

İSMAYIL ƏHMƏD oğlu EYYUBOV

*Politologiya və sosiologiya kafedrasının dosenti, BDU
e-mail:eyyubov.ismayil@mail.ru*

UOT: 32 (091)

ƏLİMƏRDAN BƏY TOPÇUBAŞOVUN İCTİMAİ - SİYASİ GÖRÜŞLƏRİ

XÜLASƏ

Məqalədə görkəmli ədib, ictimai və siyasi xadim Əlimərdan bəy Topçubaşovun ictimai-siyasi görüşləri barədə təhlil aparılmış, Ə.b.Topçubaşovun siyasi fəaliyyəti xüsusi olaraq tədqiq olunmuşdur. Həmçinin Ə.b.Topçubaşovun tutarlı diplomatik fəaliyyəti işıqlandırılmışdır.

Açar sözlər: *Əlimərdan bəy Topçubaşov, ictimai hadisələr, diplomatiya*

Görkəmli ədib, ictimai və siyasi xadim Əlimərdan bəy Topçubaşov 1862-ci il may ayının 4-də Tiflisdə anadan olmuşdur.

Uşaq yaşlarından atasını itirən Əlimərdan bəy 1885-ci ildə Tiflis gimnaziyasında orta təhsilini başa vurmuş, həmin ildə Peterburq Universitetinin Tarix-filologiya fakültəsinə daxil olmuş, sonra hüquq fakültəsinə keçmiş, 1889-cu ildə oranı bitirmişdir. 1889-cu ildə qəbul olunmuş universitet haqqında Car qanununa görə xristian olmayan Ə.Topçubaşovu universitetdə müvafiq vəzifəni tutmağa icazə verilməmişdir. O, Tiflisə gələrək məktəbdə vəkil vəzifəsində işləmiş, sonra Tiflis Geologiya məktəbində dərs demişdir.

1896-cı ildə Bakıya gəlmiş bir müddət Bakıda hüquq mühafizə orqanlarında vəkil kimi işləmişdir. 1896-cı ildə Həsən bəy Zərdabının qızı Pəri xanım ilə ailə qurmuşdur.

Böyük istedadla malik olan Əlimərdan bəy öz ana dilindən başqa rus, fransız, fars, ingilis, gürcü dillərini də mükəmməl öyrənmişdir.

1898-ci ildən Maarifpərvər Hacı Zeynalabdin Tağıyev Bakıda yerləşən "Kaspi" qəzeti redaksiyasını və onun mətbəəsini pulla satın alaraq mətbəəni yeni binaya köçürtdürür. Tağıyev o dövrün ziyalıları içərisindən xoşu gələn Əlimərdan bəy Topçubaşovu seçərək "Kaspi" qəzetinin redaktorluğunu ona həvalə etmişdir.

Topçubaşov qısa bir müddətdə şəhər əhli tərəfindən tanınır. Ona hər yerdə Bakı ziyalılarından biri kimi hörmət olunur. Qısa bir müddətdən sonra Topçubaşov "Bakı Duması"na deputat seçilir.

Əlimərdan bəy Topçubaşov bir ziyalı kimi şəhər məktəblərinə yaxından kömək göstərir.

Əlimərdan bəy Topçubaşovun "Kaspi" qəzetində M. F. Axundova həsr

olunmuş “İlk Azərbaycan dramaturqu” adlı məqaləsi çap olunmuşdur. Onun ardınca Azərbaycan ədəbiyyatşünası Firudin bəy Köçərlinin “Azərbaycan ədəbiyyatı” adlı kitabına yazdığı rəy də böyük marağa səbəb olmuşdur.

1905-1907-ci illər rus inqilabı dövründə Azərbaycanın bir çox ziyalıları kimi Ə. b. Topçubaşov da xalqın azadlıq mübarizəsinə qoşulmuşdur. O bu dövrdə Car hakimiyyəti əleyhinə yığıncaqlarda dəfələrlə çıxış etmişdir. Onun çıxışlarında zəhmətkeşlərin mənafeləri müdafiə olunurdu.

O, Bakı Dumasının əvvəlcə üzvü, sonralar isə sədri seçilmişdir.

Ə.b.Topçubaşov Rusiyada yaşayan müsəlmanların vahid Təşkilatlarının “İttifaqi Müslümün” yaradılması və fəaliyyətində yaxından iştirak etmişdir.

Ə.b.Topçubaşov bir müddət rus dilində nəşr olunan “Bakinski Torqovipromışlennie listok qəzetinin də redaktoru olmuşdur.

Ə.b.Topçubaşov öz ictimai-siyasi görüşlərini genişləndirmək məqsədi ilə “Bakı qız gimnaziyasının”, Ticarət məktəbinin, rus-müsəlman qadın məktəbinin və digər şəhər məktəblərinin himayədarları şurasının üzvü kimi də fəaliyyət göstərmişdir.

Ümumiyyətlə, Ə. b. Topçubaşov Bakıda deyil Rusiya da yaşayan müsəlman arasında da nüfuz qazanan şəxsiyyətlərdən biri olmuşdur. O təkcə Azərbaycan xalqının deyil, bütün Rusiya Müsəlmanlarının Milli-azadlıq hərəkatı tarixinə daxil olmuşdur.

XX əsrin əvvəllərində Car Rusiyasının yeritdiyi müstəmləkəçilik və ayrı- seçkilik siyasəti Azərbaycan xal-

qına da böyük təsir göstərmişdir. Bu dövrdə Müsəlman xalqlarının azadlıq mübarizəsində Topçubaşov da yaxından iştirak etmiş, xalqın azadlığı uğrunda mübarizə aparmışdır.

1905-ci il birinci rus inqilabı dövründə avqustun 15-də Nijniy-Novqorodda keçirilən yarmarka zamanı Oka çayında “Qustav - struve” gəmisində Ümumrusiya Müsəlmanlarının “Birinci qurultayı” açılmışdır. Qurultayda Qafqaz, Krım, Kazan, Ural, Türkünstan və Sibirdən gəlmiş 150 nəfərə yaxın nümayəndə iştirak etmişdir. Qurultaya Ə. b. Topçubaşov rəhbərlik etmişdir. O, çıxışında demişdir ki, ... Ey Möminlər! Ey Qardaşlarım! Mən bu gün o qədər məmnun oldum ki, bu məmnunluğumu heç bir vaxt xatirimdən çıxartmaram. Bu günün bundan sonra Ümumrusiya Müsəlmanları üçün hər il Milli bayram olacağı şübhəsizdir. Biz türk balaları, əslimiz bir, nəslimiz bir, dilimiz birdir. Qərbdən Şərqə bizim atalarımızın mülki idi. Atalarımız o qədər qəhrəman Millət olduqları halda, bu gün Qafqaz dağlarında, Krımın bağlarında, Kazanın göllərində və Orta Asiyanın ovalıqlarında atalarımızın mülki olan öz vətənimizdə, öz torpaqlarımızda, öz ehtiyaclarımızı bildirməyə imkanımız qalmadı.

Qurultayda Əlimərdan bəyin hazırladığı 23 maddəlik Nizamnamə və 79 maddəlik proqram layihələri üzrə “Ümumrusiya Müsəlman İttifaqı”- “İttifaqül-Müsəlman” partiyasını təşkil etmək qərara alınır.

1906-cı ilin yanvar ayında Rusiya Müsəlmanlarının 2-ci qurultayı Peterburqda keçirilir. Bu qurultayda da Əlimərdan bəy Topçubaşov iştirak

edir. 1906-cı ildə yenidən III qurultay Nijni-Novqorod şəhərində keçirilir. Əlimərdan bəy Topçubaşov bu qurultayda bu dəfə də qurultayın sədri seçilir və qurultayı böyük həvəslə idarə edir. Burada "İttifaq" partiyasının nizamnaməsinə yenidən baxılır. Müsəlman uşaqlarının digər xalqların uşaqları ilə bərabər təhsil almaları barədə lahiyə hazırlanır. Eyni zamanda seçki hüququ haqqında, Müsəlmanların sünnü-şiə məsələlərinə və sairəyə proqramda yer ayrılır.

Ə. b. Topçubaşov 1906-cı ildə Bakı Quberniyasından Peterburqda açılan I Dövlət Dumasına deputat seçilir. O, Dumanın "Müsəlman fraksiyası"nı yaradır. Bu fraksiyanın idarə heyətinə 7 nəfər üzvü seçilmişdir.

Car II Nikolay 22 iyunda Dövlət Dumasını qovmaq (buraxılması) haqqında fərman verir. Buna etiraz olaraq 167 nəfər Fillandiyanın Viborq şəhərinə toplaşaraq məşhur "Viborq Bəyənnaməsini" imzalayırlar. Bu bəyənnaməni imzalayanları o cümlədən Ə. b. Topçubaşovuda məhkəməyə verirlər. Məhkəmənin qərarı ilə onları 3 ay həbs edirlər. Eyni zamanda məhkəmə qərara alır ki, onlar hər hansı bir siyasi işlə məşğul ola bilməzlər. Bundan əlavə siyasi hadisələrin heç birində iştirak edə bilməzlər.

Bakıda Əlimərdan bəyin "Kaspi" qəzetini idarə etmək və mətbəə işlətmək hüququnda əlindən alınır. O, 1906-cı ildən 1916-cı ilə kimi Qafqaziyada zemstvo işləri ilə məşğul olmuşdur. Onun bütün hüquqlardan məhrum olunduğuna baxmayaraq vəkilliklə məşğul olmuşdur. O, Bakıda "Nicat" Maarif Cəmiyyətinin sədri olmuş, "Səadət" məktəbinin fəxri müdri sifəti ilə də məktəbi müdafiə etmişdir.

Ə. b. Topçubaşov Gürcü şairi Akaki Seretelinin dəfn mərasimində söylədiyi nitqində demişdir ki, "azərbaycanlıların və bütün Qafqaziya müsəlmanlarının simpatiyası" yaşa" və başqalarına yaşamaq imkanı ver! Biz yaşamaq prinsipinə riayət edərək, yaşamaq Millətin tərəfindədir".

Ə. b. Topçubaşovun fikrincə azərbaycanlılarla gürcülər bir münasibətdə, bir ittifaqda olmuşdular.

Əlimərdan bəy sonrakı dövrdə yəni 1916-cı ildə Tiflisdə, 1917-ci ildə Moskvada və həmin ildə Bakıda keçirilən Müsəlmanların qurultaylarında da qurultaya sədrlik etmişdir. O, qurultaylarda irqi, milli, dini bərabərliklərin verilməsi, eyni zamanda Müsəlmanlara da söz, mətbuat, yığıncaq, ittifaq, tətil və sair kimi siyasi azadlıqların verilməsini Car Rusiyasından tələb etmişdir.

Topçubaşov 1917-ci ilin sonuna qədər Bakıda Azərbaycan Milli Komitəsinə sədrlik edir. O həmin ildə Gəncədən Rusiya Müsəlmanları Məclisinə nümayəndə seçilir.

1917-ci ilin fevralından sonra o ömrünün axırına kimi heç bir siyasi partiyanın üzvü olmayacağını elan edir.

Məlum olduğu kimi, 1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti elan olunmuşdur. Yeni yaranmış Azərbaycan Cümhuriyyətinin bütün dünyada tanınmasında Əlimərdan bəy Topçubaşovun böyük xidməti olmuşdur.

1918-ci ilin iyulunda Gəncədə Fətəli Xan Xoyskinin təşkil etdiyi hökumətdə Xarici İşlər Naziri vəzifəsini tutur. Həmin ilin yayında Azərbaycan Cümhuriyyətinin fəvqəladə elçisi və səlahiyyətli naziri kimi İstanbula yola

düşür. Yolda müxtəlif səbəblərə görə ləngiyir. Sentyabr ayında İstanbula gəlir. Burada İngiltərənin, Rusiyanın, ABŞ-ın nümayəndələri ilə və digər nümayəndələrlə 36 rəsmi görüş keçirir.

Bu görüşlər onun dərin biliyə, geniş dünyagörüşə, diplomatik yanaşmalar aparmaq səriştəliyinə beynəlxalq hüquq və diplomatiya elmi ilə dərinədən tanışlığına bir daha əyani sübutdur.

1918-ci ildə Türkiyədə onun "Azərbaycanın Təşəkkülü" adlı əsəri də çap olunur.

Ə. Topçubaşov Türkiyədə Azərbaycanın fəvqəladə elçisi və səlahiyyətli naziri kimi fəaliyyət göstərdiyi dövrdə Almaniya-Osmanlı İttifaqı dünya müharibəsində məğlub olur. 1918-ci il oktyabrın 30-da İngiltərə ilə Türkiyə nümayəndə heyəti arasında Mondros limanında saziş imzalanmışdır. Həmin sazişə əsasən Zaqafqaziyanın qapıları ingilislərin üzünə açıq elan edilir.

Həmin sazişdə qeyd olunur ki, Azərbaycanın dəmir yolları və neft mədənləri ingilis komendantlığının ixtiyarına keçirilir. Ə. b. Topçubaşov təcili olaraq bu sazişi imzalamış dənizçilik naziri bütün Trabzon konfranslarında Türkiyə nümayəndə heyətinin Rəhbəri və Xarici İşlər Naziri ilə görüşərək "Mondros" sazişinin Azərbaycana aid maddələrinə qarşı çıxmışdır. Azərbaycan Cümhuriyyəti Milli şurası öz fəaliyyətini bərpa etdikdən sonra 1918-ci ildə Azərbaycan Cümhuriyyəti 19 noyabrda 120 nəfərdən ibarət Azərbaycan Cümhuriyyəti Parlamentinin yaradılması barədə qanun qəbul edir.

1918-ci il dekabr ayının 7-də təntənəli şəraitdə öz işinə başlayan

Cümhuriyyətin Parlamenti özünün ilk iclasında M. Ə. Rəsulzadənin təklifi ilə həmin vaxt İstanbula olan Əlimərdan bəy Topçubaşovu qiyabi olaraq bir səsle parlamentin sədri seçilir.

Onun işini sədr müavini seçilmiş Həsən bəy Ağayev icra edir.

1918-ci ildə Ə. b. Topçubaşov Paris Sülh Konfransına göndəriləcək Azərbaycan Cümhuriyyətinin nümayəndə heyətinə sədr təyin olunur. Nümayəndə heyətinin tərkibinə Məmməd Həsən Hacinski, Əhməd bəy Ağayev, M. Məhərrəmov, M. Mehdiyev, Ə. Şeyxülislamov daxil edilmişdir. Onlar 1919-cu il yanvar ayının 20-də İstanbula Ə. b. Topçubaşovla görüşürlər.

Paris Sülh Konfransına göndəriləcək nümayəndə heyətinə viza verilməsinə ermənilər böyük əngəllər törədirlər. Nəhayət 1919-cu il aprel ayının 22-də dəniz və dəmir yolu ilə Parisə yola düşürlər.

1920-ci ilin yanvarında yenidən Ə. b. Topçubaşov Parlamentin sədri seçilsə də bu qurumun iclaslarında bir gündə olsun iştirak etməmişdir. Parlament cəmi 17 ay fəaliyyət göstərmişdir.

Parisdə Ə. b. Topçubaşov ABŞ prezidenti V. Vilsonun təşəbbüsü ilə Böyük Britaniya, Fransa və İtaliya, Rusiya dövlət başçılarının təklifi ilə Azərbaycan məsələsi gündəliyə salınaraq müzakirə olunur.

1919-cu il may ayının 28-də Azərbaycan Demokratik Respublikasının yaranmasının birinci ildönümü günündə ABŞ prezidenti V. Vilson Ə. b. Topçubaşov başda olmaqla Azərbaycan nümayəndə heyətini qəbul edir.

Görüşdə Ə.b.Topçubaşov V. Vilsondan xahiş edir ki, konfransda ABŞ nümayəndə heyəti Azərbaycana dəstək versin, Azərbaycan haqqında nümayəndə heyətinin verdiyi səhli məlumatlara istinad etsinlər.

Konfrans zamanı nümayəndə heyəti” Qafqaz Azərbaycanı Cümhuriyyəti” adlı 50 səhifəlik Azərbaycanı tanıdan kitabçanı ingilis, fransız dillərində nəşr edərək sülh konfransının iştirakçılarına paylayırlar.

Ə. b. Topçubaşov başda olmaqla Versal Sülh Konfransında iştirak edən Azərbaycan nümayəndə heyətinin fəaliyyəti tezliklə öz nəticəsini verir.

Konfransda müxtəlif partiya nümayəndələri Azərbaycan Cümhuriyyətinin mənafeyi mövqeyindən çıxış edirlər.

1920-ci il yanvar ayının 11-də Paris Sülh Konfransı iştirakçı dövlətlərinin Ali Şurası çox gərgin şəraitdə Qafqaz məsələsini müzakirə edir və Corc Kersonun təklifi ilə Azərbaycan və Gürcüstan hökumətlərinin müstəqilliyini de-fakto tanıdıqlarını elan edirlər.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının de-fakto tanınması xəbəri Azərbaycanda böyük sevincə qarşılıdır. Bu hadisə Ə.b.Topçubaşovun çox gərgin əməyinin fəaliyyəti nəticəsində əldə olunmuşdur.

Ə. b. Topçubaşov Parisdən Azərbaycanda Respublikasının Baş naziri Nəsim

bəy Yusifbəyova yazmışdır ki, .. Siyasət qədər çox elastik və dəyişkən heç nə yoxdur...Bizim də azad və müstəqil yaşamaq ümidlərimizin möhkəmləndiyi bir dövr başlanır. Biz heç vaxt ümidimizi itirmirdik...Ona görə də belə hərəkət edirik ki, xalqımızın müstəqil yaşaya biləcəyinə hər hansı yolla olursa olsun müstəqillik əldə edəcəyimizə inanırıdıq... Belə dəyərlə xoşbəxtliyin qarşısında biz heç vaxt geri çəkilməmişik və çəkilməyəcəyikdə. Çünki biz bu səadətə bərabər olan heç nə tanımırıq...

Sonrakı dövrdə Ə.b.Topçubaşov ömrünün sonuna kimi Azərbaycan müstəqilliyi uğrunda mübarizə aparmışdır.

1920-ci ildə rus qoşunlarının Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinə qarşı törətdiyi qanlı hadisələri eşitmiş, o, bu hadisələrdən qorxaraq Azərbaycana qayıtmamışdır.

İllər keçmiş, bir-birini əvəz etmiş, lakin 1918-ci ildə Tarixi ezamiyyətə gedən Ə. b. Topçubaşov geri qayıtmamışdır. Onun bu ezamiyyəti əbədi olmuşdur.

Ə.b.Topçubaşov 1934-cü il noyabr ayının 5-də Parisin Sen-Deni rayonunda vəfat etmiş və St. Keond qəbiristanlığında dəfn olunmuşdur.

Böyük Dövlət lideri və siyasi xadimi olmuş Azərbaycanın mərd və mübariz mübariz oğlu Əlimərdan bəy Topçubaşovun xatirəsi Azərbaycan xalqının qəlbindən heç bir zaman silinməyəcək.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan tarixi II cild, Bakı, 1996
2. Baykara H. -Azərbaycanın istiqbal mübarizə tarixi. Bakı, 1992
3. Nəcəfov K. - Azərbaycan Demokratik Respublikası. Bakı, 1990
4. Rəsulzadə M. Ə. seçilmiş əsərləri. Bakı, 2005

5. Paşayev A. -Cümhuriyyətin görkəmli xadimi diplomat Əlimərdan bəy Topçubaşov. Dirçəliş-XXI əsr. №1, 2006

6. Topçubaşov Ə. B. -Paris məktubları, Bakı, 1998.

ИСМАИЛ АХМЕД оглы ЭЮБОВ

доцент кафедры политологии и социологии БГУ

email: eyubov.ismayil@mail.ru

УДК: 32 (091)

ОБЩЕСТВЕННО - ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВГЛЯДЫ ТОПЧИБАШЕВА

РЕЗЮМЕ

В статье были проведены изискание известного писатель, общественного и политического деятель Топчибашева. В частности, было исследовано социальные и политические взгляды, Топчибашева. Также значительное внимание было уделено его дипломатической деятельности.

Ключевые слова: *Алимəрдан бек Топчибашев, общественные процессы, дипломатия*

ISMAIL EYYUBOV

assistant professor of political science and sociology, BSU

e-mail: eyubov.ismayil@mail.ru

UDC: 32 (091)

ALIMARDAN TOPCHUBASHOV PUBLIC - POLITICAL MEETINGS

SUMMARY

The article reviews prominent writer, public and political figure Alimardan Topsubashev's social and political meetings, also were held in particular Topsubashev's political activities. Also highlighted his tenure Topsubeshov's consistent.

Keywords: *Alimardanbey Topchibashev, the social activities, diplomacy*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 01. 11. 2016

Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.

Rəyçi: prof. P. Q. Darabadi

İSMAYIL MƏHƏRRƏM oğlu MUSA

*Diplomatiya və müasir intqراسiya prosesləri kafedrasının professoru, BDU
e-mail: ismayil_musa@rambler.ru*

UOT: 323. 1; 327. 39

SSRİ RƏHBƏRLİYİNİN ERMƏNİPƏRƏST SİYASƏTİ: HƏDƏFLƏR VƏ NƏTİCƏLƏR

XÜLASƏ

Məqalədə SSRİ rəhbərliyinin ermənipərəst siyasətinin aparıcı yönələri ilə bağlı bəzi mühüm məqamlar təhlil edilir. Başlıca diqqət həmin siyasətin Azərbaycana yaratdığı problemlərin və verdiyi nəticələrin, ələlxüsus da, ölkəmizin ərazi-torpaq itkilərinin araşdırılmasına yönəldilir. Habelə Qərbi Azərbaycanın (Ermənistan SSR-in) türk-müsəlman əhalisinin deportasiyası planı və prosesi nəzərdən keçirilir. Araşdırmada Sovet diplomatiyasının ermənilərin Urmiya ətrafında «kiçik muxtariyyət» əldə etmək planlarının gerçəkləşdirilməsinə dəstəyi və s. məsələlər də əhatə olunmuşdur.

Açar sözlər: *sovet, erməni, ərazi itkiləri, deportasiya, münaqişə*

Bilavasitə SSRİ-də türk-erməni münasibətləri və torpaqlarımızın yeni-yeni qəsbləri, xalqımıza qarşı aparılan «etnik təmizləmə» - soyqırım siyasəti problemlərinin təhlilinə keçməzdən öncə «erməni məsələsi»nin o dövrlükü durumunun qısaca nəzərdən keçirilməsinə ehtiyac vardır. Bu baxımdan məşhur Lozanna konfransı (1922-1923) ərəfəsi, dövrü və ondan sonrakı ilk dövrlərdə qabardılan «erməni məsələsi»ni müəyyən mənada SSRİ-dəki türk-erməni münasibətlərinin axarı üçün daha bir çıxış nöqtəsi saymaq olar.

Atatürkün «erməni məsələsi» adlandırılan bu məsələ özünün ən düzgün həllini Qars müqaviləsində tapmışdır müddəası [1] ilə əsla razılaşmayan

hayklar «problemləri»ni beynəlxalq və məhəlli məclislərə çıxarmaq səylərini davam etdirdilər. «Birləşmiş erməni heyəti» (A. Xatisyan, A. Aqaronyan, Q. Norandunkyan və b.) Lozanna konfransından «vahid və müstəqil Ermənistan» qazanmağa çalışdı. Bu olmadıqda isə «Milli ocaq»ın («Erməni yurdu»nun) qurulmasına yardım göstərilməsi istənilirdi [2, 317].

Yalnız Boğazlar problemi və rejimi ilə bağlı məsələlərə dair müzakirələrə dəvət alan SSRİ diplomatlarının Anadoluda «Erməni yurdu» qurulmasına münasibəti də maraq doğurur. SSRİ XXİK-i G. Çiçerinin «Birləşmiş Erməni heyəti»nin üzvləri və «Erməni Dostları Birliyi» adlı qurumla görüşləri,

yazışmaları (25. 1. 1923 və digər) olduqca vacib bir məqamı - Sovetlərin uzaqgedən məqsədlərini aşkarlamağa imkan verir. Sovetlər SSRİ daxilində Ermənistan respublikasının mövcud olduğu halda, Moskvanın nəzarətindən tamamilə kənarda qalan Anadoluda yeni bir erməni dövlətinin yaradılmasına yol açacaq layihəni bəyənmədi. Bu cür mövqe gələcəkdə Türkiyəyə qarşı ərazi iddiaları irəli sürərək həmin torpaqların «Ermənistan SSR-ə birləşdirilmə» adı altında SSRİ-yə qatılması niyyətlərindən irəli gəlmişdi.

«Milli ocaq» («Erməni yurdu») layihəsini qəbul etməyən Sovet hökuməti SSRİ daxilində onlara qayğı göstərdi. Bu, müxtəlif istiqamətlərdə həyata keçirildi. Öncə Zəngəzurun bir (yuxarı və ya qərb) hissəsinin Ermənistan SSR-ə verilməsi («bağışlanması») «hüquqi əsaslarla rəsmiləşdirildi». Bunun ardınca da Azərbaycan SSR-də (Dağlıq Qarabağda) yaşayan ermənilərə muxtariyyət hüququ verildi. N. Nərimanov «Ucqarlarda inqilabımızın tarixinə dair»də (MK - Stalinə məktubda) yazırdı: «Dağlıq Qarabağ Mirzoyanın güclü təzyiqi altında muxtar vilayət elan olundu. Mənim vaxtımda bunu etmək mümkün olmurdu, ona görə yox ki, mən bu muxtariyyətin əleyhinə idim, sadəcə ona görə ki, erməni kəndliləri özləri bunu istəmirdilər. Mirzoyan bu müddət ərzində erməni müəllimlərinin – daşnakların köməyi ilə zəmin hazırladı və məsələni Zaqafqaziya ölkə komitəsindən keçirdi» [3, 271]. Beləliklə, Azərbaycan SSR daxilində

Dağlıq Qarabağ Muxtar vilayəti (DQMV) təşkil olundu (7. VII. 1923).

Həmin dövrdən Azərbaycan SSR daxilində öncə Naxçıvan SSR (VI. 1923) və az sonra (9. II. 1924) da muxtar SSR (Nax. MSSR) yaradıldı. Təşkili həmçinin ikitərəfli (Moskva - 1921) və dördtərəfli (Qars) beynəlxalq müqavilələrlə razılaşdırılan bu muxtariyyət bölgənin fərqli geosiyasi şəraiti ilə əlaqədardır. Ermənilərin və havadarlarının bu muxtariyyətə həm də mahalın torpaqlarının onlara ötürülməsinə imkan yaradacaq bir vasitə kimi yanaşmaları da istisna olunmur.

Ermənilərə sovet qayğısının digər və başlıca istiqamətlərindən birini də Qars müqaviləsinin şərtlərinin onların xeyrinə pozulması, yəni Ermənistan SSR-in ərazilərinin Azərbaycan torpaqları hesabına genişləndirilməsi, böyüməsi təşkil edir. Belə ki, müqavilə təsdiqləndikdən az sonra Dərələyəz əhalisinin Güney Azərbaycanda və Naxçıvan mahalında qaçqın olmasından istifadə edildi; onun ərazisi Ermənistana qatıldı. Tezliklə Naxçıvan MSSR-in və bəzi qəzaların sərhədlərinə yenidən baxıldı.

Zaqafqaziya MİK RH-nin iclasında (1. 1. 1927; 2 sayılı protokol, 5-ci bənd) respublikalararası sərhədlərdə: Mehri-Cəbrayıl qəzalarından 24 kəndin və həmin qurumun digər toplanışında (20. VI. 1927; 18 sayılı protokol, 1-ci bənd) isə Zəngəzur-Kürdüstan qəzalarının 1. 065 desyatin ərazisinin bu və ya digərinə aidiyyəti məsələlərinin Ermənistanın xeyrinə olaraq baxıldı. Yenə də həmin qanun-

verici hakimiyyət orqanının M. Sxakayanın sədrliyi, Azərbaycan SSR-in nümayəndələrindən M. Bağirov, D. Bünyatzadə və b. iştirakı ilə keçirilən iclasında (18. II. 1929; 3 sayılı protokol) Mehridə rayon yaratmaq adı altında Zəngilanın üç kəndi (Nüvədi, Ernəzir, Tuğut) Ermənistanı verildi [4]. Zəngilanın «başçıları» bunu həmin kəndlərin rayon mərkəzindən xeyli aralı (uzaq) olmaları və müxtəlif səmtlərdə yerləşmələri üzündən onlarla əlaqənin çətinliyi və s. ilə «əsaslandırmışdılar». 1929-1931-ci illərdə Nüvədi, Əldərə, Lehvaz, Astazur və s. yaşayış məntəqələrinin Ermənistanı verilməsi hesabına həmin ərazilərdə Mehri rayonu yaradıldı.

Zaqafqaziya Sovetləri MİK RH-nin 1929-cu il 18 fevral tarixli iclasında (3 sayılı protokol, 3-cü bənd), Qars müqaviləsinin əsas tərəflərindən olan Türkiyənin mövqeyi (rəyi) nəzərə alınmadan Naxçıvan mahalının 657 kv. km. sahəsi (Şərunun üç, Şahbuzun altı kəndi və Ordubad qəzasının Qərçivan sovetliyinə aid olan Mehri, Buğakər yaşayış məntəqələri, habelə Kilitin bir hissəsi) Ermənistanı verildi [5]. Bu qurumun başqa bir iclasının (5. III. 1938) qərarına əsasən isə Şərun mahalının Sədərək və Kərki kəndləri ətrafındakı bəzi ərazilər də Ermənistanı keçdi. Həmin qərarı da Azərbaycanın «təmsilçiləri» olaraq onun MİK-inin Millətlər şöbəsinin müdiri İsxanyan və İşlər idarəsinin başçısı Qadaqçyan imzalamışdılar [6].

Beləliklə, Zəngəzurun cənub-qərb hissəsinin də ermənilərə «bağışlanma-

sı» və burada Mehri rayonunun təşkili ilə Azərbaycan özünün tərkib hissəsi olan Naxçıvan bölgəsindən ayrı salındı. Bununla da Quzey Azərbaycan parça-parça edildi, onunla qardaş Türkiyə arasında əlaqə pozuldu və torpaqlarımızın sonrakı qəsbləri-işğalına yeni zəmin yaradıldı.

SSRİ rəhbərliyi sovet dövləti və ictimai quruluşu üçün yaranan ən ağır dövrdə - İkinci dünya müharibəsi zamanı da ermənilərə himayəsini azaltmadı. Əksinə hətta Tehran konfransında SSRİ XXİK-i V. Molotov İ. Stalinlə məsləhətləşmələrdən sonra diaspora (lobbi) və kilsənin ermənilərin İrandan Ermənistan SSR-ə köçmələri məsələsinə dair müraciət-təkliflərinə müsbət yanaşdı. Bu iş İranda müharibə ilə bağlı yaranan ağır «maddi-iqtisadi durum»la əlaqələndirildi. Urmiyə ətrafında «kiçik erməni muxtariyyəti» qurulması ilə bağlı kilsə və müəyyən qüvvələr tərəfindən aparılan əkstəbliqətə baxmayaraq hayklar köçürülmə xəbərini müsbət qarşıladılar. Keçirilən çoxlu mitinqlərdə İ. Stalinə və Sovet rəhbərliyinə təşəkkürlər ifadə olundu.

Böyük müharibədən sonrakı ilk vaxtlarda sovet ermənilərinin Şimali Azərbaycan torpaqlarına yiyələnmək cəhdləri daha da intensivləşdi. Şəraitə uyğun taktika seçildi, yəni «hüquqsiyasi əsaslara»a, Sovetlər İttifaqının «maraq və mənafeləri»nə istinad olundu. Belə ki, Ermənistan K(b)P MK-nın Birinci katibi Q. Harutyunov İ. Stalinə müraciət edərək (XI. 1945) DQMV-nin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsini

«məsləhət gördü». Erməni lideri bunu vilayətin «iqtisadiyyatının qonşu respublika ilə sıx bağlılığı və ümumsovet mənafeləriylə» əsaslandırmağa çalışdı.

ÜK(b)P MK katiblərindən G. Malenkov vasitəsilə M. Bağirova göndərilən “erməni müraciəti”nə ikincinin cavabı (mövqeyi) Mərkəz və İrəvan üçün «sovqat» oldu. O, Şuşa çıxılmaqla, Yuxarı Qarabağın Ermənistan SSR-ə keçməsinə etiraz etmədiyini bildirdi. Ancaq Ermənistan və Gürcüstan müttəfiq, habelə Dağıstan muxtar respublikalarının Azərbaycan SSR ilə həmhüdud olan və əsasən azərbaycanlılar yaşayan, tarixən də ölkəmizə mənsub ərazilərinin (söhbət Zəngəzur, Borçalı, Dərbənd və s. gedir - İ. M.) qaytarılmasını istədi. «Yersiz daxili siyasi qalmaqala» əsla ehtiyac duymayan rəsmi Moskva məsələni böyütmədi.

Azərbaycan torpaqlarına «siyasi-hüquqi əsaslar»la sahib çıxmağın hələlik alınmaması taktikanın əvəzlənməsi ilə nəticələndi. Bu dəfə onlar Azərbaycanın tarixi coğrafiyasında zaman-zaman yürütdükləri «etnik təmizləmə» («yandı-rılmış torpaq») taktikasına üstünlük verdilər. Qərbi Azərbaycanın (Ermənistan SSR-in) türk-müsəlman əhalisinin köçürülməsi planları cızıldı. Buna görə də Tehranda bəyənən və razılaşdırılan «ermənilərin İrandan köçürülməsi proqramı»na əlavələr edildi. İrandan köçürülənlərin Ermənistanda məskunlaşmaları üçün Qərbi Azərbaycanın türk-müsəlman əhalisinin deportasiyası qənaətinə gəldi. Həmin qənaət «sovet iqtisadiyyatının tərəqqisi tələbatı» ilə əlaqələndirildi. Azərbaycan

SSR-in Kür-Araz ovalığında pambıqçılığın inkişafı üçün «axtarılan» işçi qüvvəsi Ermənistanda «tapıldı». Qərbi Azərbaycanın əsasən dağlıq ərazilərində yaşayan maldar əhalinin Kür-Araz ovalığında (aran rayonlarda) pambıqçılıqla məşğul olması «məsləhəti» verildi.

SSRİ Nazirlər Soveti «Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və başqa azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqına» qərar (23. XII. 1947; №4083) qəbul etdi [7]. Onun digər - birinciyə əlavə - bir qərarı (10. III. 1948; №754) ilə də xüsusi müvafiq tədbirlər müəyyənləşdirildi [8]. Həmin qərarlara əsasən 1948-1953-cü illərdə təxminən 150 min azərbaycanlı tarixi Vətəmindən kütləvi surətdə zorakılıqla məlum dislokasiya yerlərinə köçürüldü. Onların bir hissəsinin dağlıq ərazilərdə (Yuxarı Qarabağda, Qubada və s. yerlərdə) məskunlaşdırılmasına yönəlik söylərin qarşısı dərhal və qətiyyətlə alındı. Ən başlıcası da 4083 sayılı qərarın 11-ci maddəsinə əsasən azərbaycanlı əhalinin tərk etdiyi ərazilərə xaricdən gələn ermənilərin yerləşdirilməsi işi sistemli qaydada təşkil olundu.

Bu deportasiya ilə paralel surətdə A. Mikoyanın təşəbbüsü və rəsmi Moskvanın himayəsi ilə «gizli» «Qarabağ hərəkəti» meydana gəldi. Ona rəhbərlik üçün yenə də «məxfi» şəkildə «Qarabağ komitəsi» yaradıldı. İ. Stalinin vəfatından (III. 1953) sonra SSRİ rəhbərliyində mövqeyi daha da möhkəmlənən - İliçdən (V. Lenindən) – İliçə (L. Brejnevə) qədər gəlib çıxan,

«1918-ci ildən qalma məşhur» - A. Mikoyan partiya və sovet dairələrindəki ermənipərəstlərlə birləşib DQMV-nin Azərbaycandan qoparılmasına yönəlik söylər göstərdi. Paralel surətdə ABŞ ermənilərinin bayram münasibətilə - Ermənistan SSR-nin 40 illiyi ilə bağlı Naxçıvanın ona «hədiyyə edilməsi» təklifi (1960) təşkil olundu. Yeri gəlmişkən, AK(b)P MK-nın ideoloji işlər üzrə katibi N. Hacıyev bunun yolverilməz və mümkünsüz olduğunu əsaslandıran mükəmməl bir sənəd hazırlamışdı.

SSRİ-də erməni-azərbaycanlı münasibətləri və respublikalararası ərazi-sərhəd dəyişiklikləri məsələsi həтта 1960-cı ildə Sov. İKP MK Siyasi Bürosunun müzakirəsinə də çıxarıldı. Sovetlərin o dövrki rəhbəri N. Xruşşov Azərbaycanın mövqeyini dəstəklədi. Bu isə əslən ukraynalı olan Birinci katibin (Nazirlər Soveti sədrinin) lap yaxınlarda (19. II. 1954) Ukraynaya verilən Kırım vilayətinin yenidən Rusiyaya qaytarılması tələbləri ilə üzləşmək qayğısı və qorxusundan irəli gəlmişdi (Yoxsa onun İrəvanda olarkən ermənilərə Azərbaycan torpaqlarından «yeni pay» vədinə əməl edəcəyi gözlənilən iş idi).

Sovet cəmiyyətindəki «mülayimləşmə» prosesi erməniləri Azərbaycan torpaqlarına yeni qəsdlərə ruhlandırdı. 1965-ci il bu işdə «mühüm bir mərhələ» oldu. Qanıçən quldur Andranikin anadan olmasının 100 illiyinin SSRİ-nin pay-taxtında və digər böyük şəhərlərdə bütün müttəfiq respublikaların rəsmilərinin iştirakı ilə təntənəli

surətdə qeyd olunması (I. 1965), ona dövlət səviyyəsində «Xalq qəhrəmanı» statusunun verilməsi, ən başlıcası da «erməni soyqırımının» 50 sənədən sonra A. Mikoyanın söyi ilə rəsmən «anılması» və s. «yeni dönmə»in ilk böyük tədbirləri sayıla bilər.

Ermənilərin «Naxçıvan komitəsi» yaradaraq bu tarixi mahalımıza qarşı iddialarını gücləndirdikləri bir vaxtda Azərbaycanın elmi-ziyalı mühiti»nə olduqca diletant və bəsit düşüncə hakim kəsilmişdi: «Naxçıvana muxtariyyət verən Lenin milli siyasəti onun muxtariyyətini qoruyacaqdır!». Habelə torpaqlarımızın Ermənistanə verilməsinə dair vaxtilə çıxarılan qərarlar (1927, 1929, 1938) Azərbaycanın partiya (26. XI. 1968) - Sovet (7. V. 1969) «rəhbərliyi» tərəfindən təsdiqləndi. 80-ci illərin ortalarında da Qazax, Gədəbəy, Ordubad və s. rayonların ərazilərindən otlaq, əkin yeri və digər adlar altında ermənilərə «torpaq payları» verildi.

Sovet Ermənistanı Azərbaycanın quzeyi və güneyi ilə əlaqədar planlarını gerçəkləşdirərkən qriqori-an kilsəsindən və erməni diasporasından (lobbisindən) hərtərəfli yardımlar almışdır. İkinci dünya savaşının başlanması onlar tərəfindən geniş perspektivlərin və taleyüklü uğurların başlanğıcı kimi qiymətləndirildi. Sovet hərbi kəşfiyyatının məlumatlarında bildirilirdi ki, ermənilər «Qarsdan Təbrizəcən - Sovet Ermənistanı da daxil olmaqla - «Böyük Ermənistan» yaratmaq haqqında fikirləşirlər. İrana sovet hərbi müdaxiləsinin ilk günlərində

xüsusi əməliyyat qrupu ilə oraya göndərilən Ermənistan SSR XDİK-in müavini Gözəlyan erməni rəhbərliyinin gizli niyyətlərini belə ifadə etmişdi: Sovet ordusunun tutduğu «İran ərazisi» Azərbaycanla Ermənistan arasında təsir dairələrinə bölünməlidir. SSRİ-nin Avropada müharibəni udaraq Orta Şərqdə hərbi ekspansiyaya başlamaq planları erməni diasporası və kilsəsini xeyli fəallaşdırdı. Belə bir şəraitdə «Böyük Ermənistan»la sərhəddə Urmiyə ətrafında «kiçik muxtariyyət»ə nail olmaq istəyi ortaya çıxdı. Bu məqsədlə də İran ermənilərinin Urmiyəyə «köç»ü təşkil olundu. Ermənilərin Urmiyə ətrafında «kiçik muxtariyyət» əldə etmək planları ilə bağlı maraqlı və vacib bir məqam da sovet diplomatlarının SSRİ XXİK-dəki qeyri-rəsmi müzakirəsində (I. 1946) açıqlanmışdı [9, 228-229].

Azərbaycan SSR XXİK-in müavini Ə. Əlizadə, SSRİ XXİK-i Orta Şərq şöbəsinin müdir əvəzi S. Siveç və Ermənistan SSR XXİK-i Karapetyan arasındakı «nəhar yeməyi diplomatiyası»nda sonuncu bunları bildirmişdi: Ermənilərin xaricdən, o cümlədən də İrandan Ermənistana köçürülməsi planlaşdırılır; köçürülmə məsələsi ancaq Cənubi İran ermənilərinə aiddir; biz Şimali İran (Güney Azərbaycan - İ. M.) ermənilərinin də Sovet Ermənistanına köçürülməsinə icazə verməyəcəyik.

Erməni diasporu və kilsəsini ruhlandıran hadisələrdən biri də hələ G. Çiçerinin Lozanna konfransı zamanı nəzərdə tutduğu planın işə düşməsi

oldu. Belə ki, SSRİ böyük hərbin sonuna yaxın Türkiyə ilə münasibətlərini nəzərdən keçirdi. Erməni diasporu xaricdə (ABŞ-da) və qriqoryan (Eçmiədzin) kilsəsi isə SSRİ daxilində hərəkətə keçdilər. Diaspor (lobbi) – Amerika Erməniləri Milli Şurası San-Fransisko konfransına (IV-VI. 1945) bəyannamə təqdim etdi. Eçmiədzin Milli Kilsə yığıncağı isə İ. Stalinə teleqram yolladı. Bir-birilərindən çox uzaq məsafələrdə hazırlanmalarına baxmayaraq onların məzmunu (mətni) təxminən eyni idi. Bəyannamə və teleqramda «erməni məsələsi»nin həlli – «Ata torpaqlarının qaytarılması» istənilirdi. Konkret olaraq isə Türkiyənin Şərq vilayətlərinin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi və «xaricdəki ermənilərin öz doğma ölkələrinə qayıtmaları»na şərait yaradılması xahiş edilirdi.

Dünyadakı erməni qurumlarının liderləri havadarlarının təmsilçiləri ilə birlikdə İrəvana toplaşdılar. Eçmiədzin kilsəsinə yeni katolikos seçkisi bəhanəsi ilə düzənlənən (VI. 1945) bu toplantıda siyasətə – «erməni məsələsi»nə geniş yer verildi. SİTA «erməni məsələsi» ilə bağlı xüsusi Məlumat yaydı. Ermənistan SSR mətbuatında Türkiyəyə ərazi iddialarından bəhs edən yazılar dərc olundu. Təbrizdəki daşnak mətbuatı «erməni məsələsi» ətrafındakı kilsə-diaspor və sovet fəallığının səbəblərini açıqlayan çoxlu məqalələri çap elədi. Habelə erməni din adamları, zənginlər və siyasi liderlər də müəyyən məqamları açıqlayan mülahizələr söylədilər. Bunları və

müvafiq mətbuat dəyərləndirmələrini belə ümumiləşdirmək olar:

1. Bu dövrdə «erməni məsələsi»nin uğurlu həllində Türkiyəyə qarşı ərazi iddialarının təmin olunması və Azərbaycanın torpaqlarının qəsb edilməsi işində «SSRİ amili»nə üstünlük verilməsi. Təbrizdəki erməni kilsəsinin başçısı N. Məlik-Tangiyan demişdi: «Biz Moskvanın hesabına sərhədlərimizin genişləndirilməsinin və xaricdən Ermənistanı qayıdışın şahidiyik. İndi artıq bunun vaxtıdır, bir neçə ildən sonra xarici həyat tərzinə alışan yeni nəsil yaranar və bu mümkünsüz olardı. Stalinə teleqram vurulması çox ağıllı fikirdir. Bizim üçün nə edəcəksə, bu adam edəcək».

2. Sovetlərin «erməni məsələsi»nin həllinə girişməkdə özəl maraqlara malik olması. Burada iki məqam vurğulanırdı:

a) Rusiyanın Şərq siyasətinin gerçəkləşdirilməsi, SSRİ-nin Orta Şərqdə hərbi ekspansiya planları və bu baxımdan da Türkiyəyə ermənilər və gürcülər vasitəsilə ərazi iddiaları sürərək onun torpaqlarına yiyələnməsi;

b) «erməni məsələsi»nin indiki zamanda həm də Bakı neft sənayesinin təhlükəsizliyi ilə sıx bağlı olması (Yeri gəlmişkən, az sonra İ. Stalin də amerikan səfiri ilə görüşündə (4. IV. 1946) Bakı neft rayonu ilə əlaqədar «rahatsızlığı»nı dilə gətirmişdi). İran ermənilərindən H. Ovanesyan bildirdi ki, «Bakı neftinin təhlükəsizliyi sərhədlərin Leninkandan bir qədər o tərəfə çəkilməsini tələb edir. İndiki anda «erməni məsələsi»nin qaldırıl-

ması bu zərurətlə bağlıdır. Sovetlər Bakının təhlükəsizliyi məsələsində həddindən artıq maraqlıdırlar». Bakı neft rayonunun «müdafiəsi məsələsi» SSRİ-nin Orta Şərqə yönəlik hərbi ekspansiyasını «əsaslandırmaq» üçün ortaya atılan «dəlillər»dən biri idi. Ermənilər də bunu özlərinə lazım olan səpkidə şərh edirdilər).

3. Erməni kilsəsi və diasporunun (lobbisinin) «milli davası» - tələblərinin Sovetlər tərəfindən dəstəklənməsi.

«Erməni məsələsi» ətrafındakı o dövrdəki kilsə-diaspora fəallaşmasının Moskvanın dirijorluğu ilə baş verməsi göz önündə idi. Görülən işlərin – edilən hərəkətlərin SSRİ rəhbərliyi ilə razılaşdırılması heç kəsdə şübhə doğurmurdu. Buna görə də, ermənilər V. Molotovun Türkiyəyə məlum notasına da nikbin münasibət bəsləyirdilər: «Əgər Moskvanın razılığı olmasaydı, Amerika ermənilərinin bəyannaməsi də meydana çıxma bilməzdi».

SSRİ-Türkiyə münasibətlərinin perspektivlərinə dair erməni proqnozları özünü çox da gözlətmədi və doğrultdu. Belə ki, Sovet diplomatiyası «erməni məsələsi» (tələbləri) ətrafında lazımi ictimai rəyi formalaşdırdıqdan və xaricdəki, SSRİ-dəki «əzabkeş xalqı» yetərinə fəallaşdırdıqdan sonra Türkiyə ilə olan «ərazi-sərhəd problemləri»nin tənzimlənməsinə girişdi. «Böyük üçlük»ün XİN-lərinin Moskva müşavirəsindən (XII. 1945) SSRİ-Türkiyə sərhədlərində dəyişikliklər edilməsi, yəni Qars və Ərdəhanın Ermənistanı, Trabzonla

çevrəsinin isə Gürcüstana qaytarılması (! - İ. M.) tələb edildi. Rəsmi Ankaranın sərt etirazı ilə üzləşən Sovet rəhbərliyi Trabzon, Qars və Ərdəhana dair «gürcü-erməni tələbləri»ni 1946-cı ilin əvvəllərində daha da rəsmiləşdirdi.

Yenidən fəallaşan «Daşnaksütyun» partiyası özünün XIV konqresində (1947) Azərbaycana dair işğalçılıq niyyətlərini bir daha açıqladı. M. Bağirov bu toplantı və orada səsləndirilən çağırışlarla bağlı İ. Stalinə xüsusi məktubla müraciət etdi. 1967-ci ildə DQMV-də azərbaycanlı əhaliyə qarşı törədilən zorakılıq hərəkətlərində daxildəki qüvvələrlə yanaşı xaricdən olan təsirlər də mühüm rol oynadı. Dünya erməniləri din xadimlərinin Eçmiədzin toplantısında (1969) kilsənin qüvvələndirilməsi yolları adı altında Türkiyəyə və Azərbaycana qarşı ərazi iddialarının reallaşdırılması məsələləri nəzərdən keçirildi. Sovet rəhbərliyinin buna sərt münasibəti əsla hiss olunmadı.

Ermənilər yeni sovet lideri «M. Qorbaçovun yenidənqurması»nı da özlərinin tarixi maraqlarının gerçəkləşdirilməsi üçün münasib dövr hesab etdilər. Xaricdəki güclərin imkanları SSRİ daxili söylərlə birləşdirildi. «Daşnaksütyun»un XXIII qurultayında (Afina, XII. 1985) Azərbaycana qarşı ərazi iddialarına yeni rəvac verildi. «Xalqların tribunalı» («Xalqlar dövlətlərə qarşı») təşkilatının Sarbonn və s. toplantılarından yararlanılmasına yönəlik söylər nəticəsiz oldu.

BMT Komitəsinin - Uiteykerin «Genosid halları» məruzəsinin BM-in XXXVIII sessiyasında (VIII. 1985) müzakirəsi zamanı «erməni

məsələsi»nin də «yada salınması»na cəhdlər göstərildi. Eçmiədzin katolikosu I Vazgenin ABŞ-dakı görüşlərində (1987) «erməni soyqırımı» məsələsi önə çəkildi. Avropa Parlamenti tərəfindən «erməni soyqırımı qurbanları»nın xatirə gününün təsis edilməsinə nail olundu (VI. 1987). ABŞ senatoru B. Doul və b. layihələri ortaya çıxdı.

SSRİ-də azərbaycanlılarla ermənilər arasında vaxtaşırı özünü göstərən gərginlik 80-ci illərin ortalarında daha da artdı (Azərbaycan SSR DTK-nın hələ xeyli əvvəl (24. VIII. 1946) həzırladığı «DQMV-nin erməni ziyalılarının bəzi hissələri arasında mənfi əhval-ruhiyyə haqqında»kı arayışda göstərilənlər öz «bəhrələri»ni verdi. Öncə ideoloji-təbliğati müstəvidə yaşayan bu gərginlik az sonra digər sahələrə də sirayət etdi. Sovet rəhbərliyinin önləyici tədbirləri Ermənistanda ideoloji işdəki «qüsurlar»ı qeyd etməkdən o tərəfə getmədi. Z. Balayanın «Ocaq» kitabındakı tarixi ağ yalanlar və böhtanlar, S. Kapitukyanın əsassız iddiaları və digər çoxlu ideoloji-mənəvi təxribat (terror) halları Azərbaycan rəhbərliyi səviyyəsində cavabsız qaldı. Əksinə Azərbaycan SSR EA-nın əməkdaşı İ. Qəmbərovun Z. Balayanın «Ocaq»ına cavab olan sanballı tədqiqatının yayılmasına qətiyyəən imkan verilmədi.

Erməni-sovet akademiki Aqanbekyanın Parisdə «Humanite»yə müsahibəsində (18. XI. 1987) söylədiyi «Qarabağ Azərbaycandan çox Ermənistanla bağlıdır» tezi ermənilərlə azərbaycanlılar arasında yeni münaqişənin yaranmasına təkan vuran

hadisələrdən oldu. Sov. İKP MK-nın Baş katibi M. Qorbaçovun SSRİ-də «milli məsələnin həllində təəssüfləndirici ləngimə»nin mövcudluğu barədə xışı da ermənilərin «Qarabağ davası»na yaşıl işıq yandırdı. Moskvadakı imkanlı erməni diasporu və lobbisi fəallaşdı. DQMV-də «Miatsum» («Birləşmə») hərəkəti genişləndi. «Krunk» («Durna») təşkilatı yarandı. A. Mikoyanın himayəsi ilə hələ 40-cı illərin sonlarında yaradılan «Qarabağ komitəsi» fəallaşdı. DQMV sovetinin sessiyası vilayətin Ermənistanla birləşməsi barədə qərar (20. II. 1988) çıxardı. Az sonra da Ermənistan SSR-in Ali Soveti analoji qərar qəbul etdi. Bütün bunlarsa Bakıda kütləvi tələbə etirazları və digər nümayişlərlə qarşılandı. M. Qorbaçovun Azərbaycan və Ermənistan zəhmətkeşlərinə - xalqlarına müraciəti məsələlərə ədalətsiz yanaşması üzündən təsirsiz qaldı.

SSRİ DTK-sı və sovet-diaspor ermənilərinin birgə səyləri ilə Sumqayıt fitnəkarlığı (28. II. 1988) törədildi. «Sumqayıt hadisəsi» əslində ermənilərin Azərbaycan torpaqlarına yeni qəsdlərinə ideoloji-təbliğət hazırlığı idi. Ermənilərin 1988-ci ildəki fitnəkar və bəd əməlləri tarixi «Meydan hərəkəti» (17. XI-5. XII. 1988) ilə cavablandırıldı. İlin sonunda Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşları-

mızın dəhşətli soyqırım halları ilə müşayiət olunan kütləvi deportasiyası həyata keçirildi. DQMV-də yaşayan 187, 8 min nəfər əhalinin 40, 3 mini (1989-cu il sovet əhali siyahıyaalınmasının yekunlarına görə), yəni azərbaycanlılar «girov» saxlanıldı.

Vilayətin Azərbaycandan qoparılması prosesi sürətləndirildi. Həm də bu işin «hüquqi bazası» yaradıldı. Ermənipərəst A. Volskinin («Artsaxski»nin) başçılığı ilə DQMV Xüsusi İdarəetmə Komitəsi təşkil olundu (12. I. 1989). Sovet «güc nazirlikləri»nin «Qasırga» əməliyyatı – Bakıda və digər ərazilərimizdə törədilən qanlı yanvar hadisələri (19-20. I. 1990) ermənilərin Dağlıq Qarabağda və digər yerlərdəki silahlı pozuculuq hərəkətlərinə yaxşı şərait yaratdı. 1991-ci ilin sentyabrında qondarma «DQR» elan olundu. Bunun ardınca da Azərbaycan rəhbərliyi xalqın tələbi ilə DQMV-ni ləğv etdi (26. XI. 1991). 80-ci illərin ortaları - 90-cı illərin lap əvvəlində Azərbaycana rəhbərlik edənlərin (K. Bağırov, Ə. Vəzirov, A. Mütəllibov) SSRİ-də gedən siyasi proseslərin mahiyyəti və perspektivlərini, onların ətrafında yürüdülmən beynəlxalq siyasətin məqsədlərini yetərincə obyektiv dəyərləndirə bilməmələri ölkəmizin durumunu xeyli ağırlaşdırdı.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Azərbaycan Respublikası MDTA: f. 28, siy. 1, iş 234, v. 26.
2. Uras E. Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi. İstanbul: Belge Yayınları, 1987, 798 s.
3. История Азербайджана по документам и публикациям / Под редакцией академика З. М. Бунятова. Баку: Элм, 1990, 384 с.
4. Azərbaycan Respublikası MDTA: f. 379, siy. 1, iş 2176.
5. Azərbaycan Respublikası MDTA: f. 379, siy. 1, iş 2176.
6. Azərbaycan Respublikası MDTA: f. 379, siy. 1, iş 7429, 7345.
7. Багиров М., Вердиева Х. В поисках истины... Лицо армянства. Баку: MBM, 2011, 607 с.
8. Azərbaycan Respublikası PİİSSA: f. 1, siy. 33, iş 227, vv. 19-19 арх.
9. Гасанлы Дж. СССР-Иран: Азербайджанский кризис и начало холодной войны (1941-1946 гг.). М. : Герои Отечества, 2006, 560 с.

ISMAIL MUSA

*Professor, Department of Diplomacy and Modern Integration Processes,
BSU*

e-mail: ismayil_musa @ rambler. Ru

UDC: 323. 1; 327. 39

PRO-ARMENIAN POLICY OF THE LEADERSHIP OF THE USSR: OBJECTIVES AND IMPLICATIONS

SUMMARY

The article examines some of the important moments associated with the leading trends pro-Armenian policy of the USSR leadership. The focus is on the study of problems of Azerbaijan (territorial losses, deportation, refugees and others.), Created as a result of pro-Armenian position of the Communist Party leaders and Soviet government.

The paper also analyzed the plans and the process of deportation of Turkic-Moslem population of Western Azerbaijan (Armenia SSR). It further addresses the issues of support of the Soviet Armenian diplomacy's plans to create a "small autonomy" around Lake Urmia.

Keywords: *Soviet, Armenian, territorial losses, deportation, conflict*

ИСМАИЛ МАГЕРРАМ оғлы МУСА
Бакинский Государственный Университет
Профессор кафедры Дипломатии и современные интеграционные
процессы
e-mail: ismayil_musa@rambler.ru

УДК: 323. 1; 327. 39

ПРОАРМЯНСКАЯ ПОЛИТИКА РУКОВОДСТВА СССР: ЦЕЛИ И ПОСЛЕДСТВИЯ

РЕЗЮМЕ

В статье исследованы некоторые важные моменты, связанные с ведущими направлениями проармянской политики руководства СССР. Основное внимание уделено исследованию проблем Азербайджана (территориальные потери, депортации, беженцы и др.), создавшиеся в результате проармянской позиции руководителей КПСС и Советского государства.

В статье также проанализированы планы и процесс депортации тюркско-мусульманского населения Западного Азербайджана (Армянской ССР). Далее в ней отражены вопросы поддержки советской дипломатией планов армян по созданию «маленькой автономии» вокруг озера Урмия.

Ключевые слова: *советский, армянин, территориальные потери, депортация, конфликт*

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 03. 11. 2016
Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.
Rəyçi: dos. K. C. Məmmədov

RZA VASIF OĞLU TALIBOV*Beynəlxalq münasibətlər kafedrasının dosenti, BDU**e-mail: rza.talibov@mail.ru*

UOT: 327:321. 01

AZƏRBAYCAN-YAPONİYA ƏLAQƏLƏRİNİN SİYASİ-İQTİSADI ASPEKTLƏRİ**XÜLASƏ**

Məqalə iki hissədən ibarətdir. Birinci hissədə beynəlxalq mühit fonunda Yaponiyanın ümumi iqtisadi və siyasi məqsəd və hədəfləri izah edilir. İkinci hissədə Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonrakı dövrdə Azərbaycan-Yaponiya əlaqələrinin inkişafı mərhələləri tədqiq edilir. Yaponiya-Azərbaycan əməkdaşlığı bir çox sahələrdə, xüsusilə də, elm, mədəniyyət, texnologiya və iqtisadi inkişaf sahələrində böyük vüsət almışdır. Bu əməkdaşlıq nəticəsində Yaponiya Azərbaycanın inkişafı lahiyələrində başlıca donorlardan birinə çevrilmişdir.

Açar sözlər: *Yaponiya, iqtisadi, beynəlxalq, model, Azərbaycan*

Dünya siyasi və iqtisadi proseslərinin mühüm iştirakçılarından biri də Yaponiyadır. Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələrinin gücləndirilməsi və eləcə də global integrasiya spektrinin gücləndirilməsi məqsədi ilə Yaponiya ilə əlaqələrin qurulmasının mühüm önəmi vardır. Bunun üçün ilk olaraq Yaponiyanı bir ölkə olaraq tanımaq lazımdır.

Yaponiya: ümumi analiz və ölkənin xüsusiyyətləri

Yaponlar kollektiv hərəkət xüsusiyyətlərinə malik bir cəmiyyətdir. Yaponiyada insanların şəxsiyyətinə qarşı ən neqativ fəaliyyət bir yaponu onun sosial mühitindən ayırmaqdır[2]. Yaponların bu xüsusiyyətləri təbii ki, onların iqtisadi və siyasi inkişafına birbaşa təsir

etmişdir. İkinci Dünya Müharibəsindən sonra böyük bir məğlubiyyət yaşayan və yenidən hərbi qüvvəyə çevrilməsi konstitusiyası ilə qadağan edilən Yaponiyanın 1945-ci ildən etibarən beynəlxalq əlaqələrdəki siyasətində əsas ünsür “yumşaq güc” olmuşdur [3]. Yumşaq güc ifadəsi altında Yaponiyanın investisiya yatırımları və xarici iqtisadi fəaliyyətləri qəsd edilməkdədir. Müasir dövrdə Yaponiya Asiya-Sakit okean regionu ölkələri arasında iqtisadi cəhətdən ən çox inkişaf etmişdir. Siyasi və iqtisadi inkişafın “Yaponiya modeli” istehsalat və idarəçilik üsullarının və strukturunun Qərbi texnologiyaları əsasında özünün mədəni sərvətlərini və tarixi xüsusiyyətlərini qorumaqla

regionun digər ölkələrinə də nümunə olmuşdur [1].

Yaponiya – dünyada ən aşağı faizlə ƏDV tətbiq edilən ölkədir (cəmi 5%). Ölkə hakimiyyətinin ƏDV səviyyəsinin qaldırılmasında zəruriyyət olduğunu dəfələrlə vurğulasa da, o hələ ki dəyişilməz qalıb. Yuxarıda kiçik və orta biznes üçün imtiyazların olmasını da qeyd etdik. Onlar firmanın ilk illərində daha çox tətbiq edilir. Bunula bərabər daha iri şirkətlər ildə 42 faiz mənfəət vergisi ödəyir. Fiziki şəxslərin gəlir vergisinə gəldikdə, onlar daha da xoşyönlüdür: əgər insanın vergi ödəməyə imkanı yoxdursa, ona 5 ilədək möhlət verilir. Vergilər Yaponiyada ən çox müzakirə olunan mövzulardandır. Burada çoxlu sayda kitablar, jurnallar dərc edilir. Əhali vergilərin hara yönəldiyi haqda çox geniş şəkildə məlumatlandırılır. Paralel olaraq vergi ödəmələrinin vacibliyi barədə məlumat verilir. Vergi yığımında əsas problem – onun mürəkkəbliyidir. Burada 30 növ yerli və 25 dövlət vergisi mövcuddur. Hər bir bölgə öz vergi növünü və dərəcəsini təyin edə bilər. Məsələn, Tokioda sahibkarlıq vergisi 12 faiz olduğu halda, əyalətlərdə 3-6 % ola bilər. Minimal əmək haqqı və xəstəlikdən müalicəyə xərclənmiş vəsaitlər vergiyə cəlb olunmur. Yaponiyada əməksevərlik xüsusi dəstəklənir. Hər iki üzvü işləyən ailə, bir üzvü işləyən ailəyə nisbətən daha çox imtiyaz qazanır. Hər il 23 noyabr Yaponiyada Əməyə Minnətdarlıq Günü kimi qeyd edilir. Avropa ölkələrindən fərqli olaraq Yaponiyada dövlət gəlirlərinin əsas

hissəsini gəlirlərdən tutulan vergilər-korporasiyaların mənfəət vergisi və fiziki şəxslərin gəlir vergisi təşkil edir. Bütün vergi daxilolmalarının 64%-i dövlət vergilərinin, 36%-i isə yerli vergilərin payına düşür. Şirkətlərin mənfəət vergisi milli, prefektura və bələdiyyə büdcələrinə ödənilir. Mili verginin dərəcəsi mənfəətin 33. 48%-i, prefektura vergisinin dərəcəsi milli dərəcənin 5%-i, yəni mənfəətin 1. 67%-i, bələdiyyə vergisinin dərəcəsi isə milli dərəcənin 12. 3%-i, yəni mənfəətin 4. 12%-dir. Beləliklə, bu vergi üzrə yığımlar mənfəətin təqribən 40%-ni təşkil edir. Yaponiyada bu vergi üzrə kiçik biznes üçün müəyyən güzəştlər nəzərdə tutulmuşdur. Yaponiyanın dövlət büdcəsi üçün fiziki şəxslərin gəlir vergisinin əhəmiyyəti daha yüksəkdir. Büdcə gəlirində bu verginin payı müxtəlif illərdə 35-42% intervalında olmuşdur [6].

20 mart 2013-cü il tarixində Haruhiko Kuroda Yaponiya Bankına yeni sədr təyin edilmişdir. Yeni sədr bundan əvvəl Asiya İnkişaf Bankının sədri vəzifəsində çalışmış və qlobal miqyasda geniş təcrübəyə malikdir. Yaponiya Bankı iqtisadi artımı stimullaşdırmaq məqsədi ilə inflyasiya hədəfini 1%-dən 2%-ə qaldırmış və yeni sədr bu hədəfə nail olmağı mütləq hesab edir. Lakin, ekspertlər deflyasiyanın azalması üzrə görülən tədbirlərin kifayət etmədiyini qeyd edirlər [7].

2000-ci ilin ortalarından etibarən informasiya texnologiyaları məhsullarına olan tələbdəki qlobal azalma ilə əlaqədar olaraq Yaponiya-

nın Asiya ölkələrinə ixracı aşağı düşmüş və anbarlarda yığılıb qalmış mal ehtiyatlarının idarə edilməsini zəruri etmişdir. Bununla yanaşı 2001-ci ildə Yaponiya yenidən iqtisadi tənəzzül dövrünə qədəm qoymuşdur. 2001-ci ilin sentyabrında ABŞ-da törədilən terrorçu hücumlar, beynəlxalq iqtisadi vəziyyətin növbəti dəfə pisləşməsi Yaponiya iqtisadiyyatının perspektivləri barədə ciddi narahatlıqlar doğurmuşdur. Yapon iqtisadiyyatını uzun müddətli durğunluq vəziyyətinə gətirib çıxara biləcək əsas səbəblərdən biri yapon banklarının böyük məbləğdə geri qaytarılmayan borclarının mövcudluğu idi. 2002-ci ilin əvvəlində yapon iqtisadiyyatı tənəzzül mərhələsinin ən aşağı nöqtəsinə qədər gerilədi və sonra iqtisadiyyatın dirçəlməsi dövrü başladı. İraqda müharibənin başlaması səbəbindən 2002-ci ilin sonlarında Yaponiyanın ixracatındakı artım tempi zəiflədi və iqtisadiyyatın sağlamlaşdırılması tədrici xarakter aldı. İraqdakı müharibə sona yaxınlaşdıqca 2003-cü ilin ortalarına doğru Yaponiyanın ixracatı yüksəldi, biznes gəlirləri və investisiya qoyuluşları artmağa başladı. İqtisadi artım xüsusən də özəl biznes sektorunda ciddi struktur tənzimləmələri əhatə edirdi. İqtisadi artım mərhələsini səciyyələndirən digər cəhət zəif mübadilə məzənnəsi ilə dəstəklənən ixracat və dünya iqtisadi artımı olmuşdur. [5].

2006-cı ilin əvvəllərində Yaponiyanın iqtisadiyyatının korporativ sektor, ev təsərrüfatları və xarici sektor üzrə balanslaşdırılmış şəkildə bərpasına

nail olundu. Belə ki, həmin dövrdə firmaların korporativ gəlirləri, habelə investisiya qoyuluşları, əhalinin gəlirləri və istehlak xərcləri artmış, ixrac idxalı üstələməklə ticarət və xidmətlər balansında müsbət saldo əldə edilmişdir. 2006-cı ilin ortalarına qədər əhalinin məşğulluq vəziyyətindəki (məsələn, işsizlik səviyyəsi və işləyən əhalinin sayı göstəricisi) və maaşlardakı müsbət meyl iqtisadiyyatın tədricən inkişaf etdiyini göstərirdi. Buna baxmayaraq maaşlardakı və istehlakdakı artım 2006-cı ilin ortalarından etibarən azaldı və 2006-cı ilin sonlarında ev təsərrüfatı sektorunda geriləmə müşahidə olunmağa başladı. Müvafiq olaraq, həm maaşların, həm də istehlakın həcmi dəyişməz olaraq qaldı. 2007-ci ilin 1-ci rübündə yapon firmalarının mənfəəti və sərmayə qoyuluşları, həmçinin artdı, eyni zamanda tikinti sektorunda və sənaye istehsalında mülayim artım tempi qeydə alındı. Lakin ABŞ-da ipoteka bazarında baş verən problemlər 2007-ci ilin axırlarında mübadilə məzənnələrinin və səhmlərin qiymətlərinin kəskin şəkildə tərəddüd etməsinə səbəb olmaqla, tikinti sektoruna qoyulan investisiyaların azalması ilə nəticələndi. 2008-ci ilin əvvəllərindən başlayaraq ölkə iqtisadiyyatında durğunluq müşahidə olunmağa başlamışdır. 2008-ci ilin ortalarına doğru İstehlakçı Qiymətləri İndeksi (2005-ci il baza ili = 100) 101, 7-yə və işsizlik əmsalı 4, 0 faizə bərabər olmaqla iqtisadiyyatın bərpası prosesində durğunluğun olduğunu göstərirdi. Qlobal maliyyə böh-

ranı ilə əlaqədar olaraq 2008-ci ilin ikinci yarısından etibarən Yaponiyanın iqtisadiyyatında geriləmə tendensiyası başlayır. Artıq 2008-ci ilin sonlarında ixracda və sənaye istehsalında, həmçinin firmaların gəlirlərində (22, 5%) azalma baş vermişdir. Paralel olaraq əhalinin məşğulluq vəziyyəti pisləşməklə istehlak xərcləri get-gedə azalmışdır. Azalma tendensiyası 2009-cu ilin birinci rübündə də davam etmişdir. 2009-cu ilin ikinci rübündə dünyada iqtisadiyyatına görə ikinci böyük ölkə olan Yaponiyada 0, 9 faiz iqtisadi artım qeydə alınmışdır. İnkişaf etmiş 7 ölkə arasında Almaniya və Fransadan sonra Yaponiya iqtisadi böhrandan can qurtaran 3-cü ölkə hesab olunur.

Hazırda iki onillikdən çox bir müddət ərzində yaşanan durğunluğa baxmayaraq Yaponiya sənayesi dünyada yüksək texnologiya və innovasiyaya əsaslanan sənayelərdən biridir. Yaponiyanın sənaye məhsulları, xüsusilə də elektronika və avtomobil sənayesi öz sahələrində həm istehsal həm də texnoloji irəliləyiş baxımından dünyada lider mövqeyindədir. 2012-ci ildə sənaye Yaponiyanın ÜDM-nin 27, 5%-ni təşkil edirdi. Ölkənin əsas sənaye sahələri motorlu vasitələr, elektronika avadanlıqları, maşın və avadanlıqlar, polad və nonferror metallar, gəmiqayırma, kimya, trikotaj və qida emalı sahələridir. Yaponiyanın avtomobil sənayesi kəmiyyətinə görə Çindən sonra dünyanın ikinci ən çox avtomobil istehsal edən sənaye sahəsidir. Eyni zamanda Yaponiyanın avtomobil şirkətləri dünyanın texnolo-

ji cəhətdən ən inkişaf etmiş və bazar dəyəri yüksək olan şirkətləri arasındadır. Digər sahələrdən fərqli olaraq avtomobil sənayesi illik yüksək artım tempinə malik sahələrdən biridir [4]. Yaponiya 2011-ci ildə baş vermiş Fukuşima faciəsindən sonra enerji siyasətində müəyyən dəyişikliklər etməyə başlamışdır.

Azərbaycan-Yaponiya münasibətlərinin xronikal dəyərləndirilməsi

Y a p o n i y a - A z ə r b a y c a n münasibətlərinin çoxillik tarixə malik olmasını qeyd etmək vacibdir. Bu əlaqələrin bünövrəsinə ilk kərpiclər hələ SSRİ-nin mövcudluğu dövründə qoyulmuşdur. 1973-1975-ci illərdə Bakıda Azərbaycanın rəhbəri Heydər Əliyevin böyük səyi ilə Yaponiya mütəxəssislərinin iştirakı və yapon texnologiyasının köməyi ilə o dövrlər üçün ultramüasir hesab edilən məişət kondisionerləri zavodu – “Bakkondiosener” tikilib istifadəyə verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən sonra Yaponiya ilə qarşılıqlı münasibətlərdə yeni bir dövr başladı. Yaponiya-Azərbaycan arasında iqtisadiyyat sahəsində əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Yaponiyaya rəsmi səfəri zamanı öz təsdiqini tapdı. Səfər çərçivəsində Yaponiyanın baş naziri Ryütaro Hasimoto ilə 1998-ci il fevralın 26-da keçirilən danışıqlarda qeyd edildi ki, Yaponiya hökuməti “Şimal” buxar-qaz elektrik stansiyasının tikintisinə və layihələşdirilməsinə güzəştli şərtlərlə 165 milyon dollar,

həmçinin “EP-300”- ün etil-polietilen zavodunda qurulmasına 75 milyon dollar vəsait ayırmağa razıdır. Həmçinin qeyd olundu ki, 165 milyon dollar 40 il müddətinə ayrılmışdır və ilk on ildə Azərbaycan tərəfi heç bir faiz ödəməyəcəkdir. Sonrakı 30 ildə isə qalan 0, 75-i ödəməklə kifayətlənəcəkdir. Bundan əlavə, ərzaq mallarının istehsalının inkişafı məqsədi ilə Yaponiya Azərbaycana 3 milyon 250 min dollarlıq qrant, səhiyyə sahəsində inkişaf və yenidənqurma üçün 1, 7 milyon dollar məbləğində humanitar yardım ayırmışdır. Bütün bunlar xüsusən Azərbaycanın müstəqillik qazandığı ilk dövrlərdə baş verdiyi üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bununla Yaponiya hökuməti həm Azərbaycanda konkret sahələr üzrə inkişafa kömək etmiş, həm də bütövlükdə Azərbaycanda dövlət müstəqilliyinin daha da möhkəmləndirilməsinə öz dəstəyini vermişdir. Yaponiya kapitalının Azərbaycanda və həmçinin güclü mövqe tutduqları Mərkəzi Asiya ölkələrində aktivləşməsi nəticəsində ölkənin iqtisadi və siyasi elitası neft və qazla zəngin olan bir ölkə ilə münasibətlərin inkişafının yeni strategiyası müəyyən etmişdir. Həmin strategiyayı işləyib hazırlayarkən Yaponiya mütəxəssisləri əsasən aşağıdakıları nəzərə alırdılar: – Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda olan zəngin neft və qaz resursları Yaponiyanın marağında olan dünya enerji resursları bazarında mühüm faktır; – Azərbaycan öz kommunikasiyaları ilə Avrasiya regionu, Şimal-Cənub, Qərb-Şərq ölkələri ilə

əlaqələrdə körpü rolunu oynaya bilər; – Mərkəzi Asiyanın suveren ölkələri və Cənubi Qafqaz ölkələrinin dövlət quruculuğu prosesində Yaponiyanın fəal yardımının böyük əhəmiyyəti olacaq, nəticədə Yaponiya nəinki ən yeni müstəqil ölkələr, habelə onların qonşuları – Rusiya Federasiyası, ÇXR, həmçinin Türkiyə və İran ilə XXI əsrdə Avrasiya regionunda özünün siyasi və iqtisadi təsirini əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirəcəkdir.

2006-cı ildə Azərbaycan Respublika Prezidenti İlham Əliyevin Yaponiyaya səfəri xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Səfər zamanı iki ölkə arasında iqtisadi və siyasi münasibətlərin inkişafı ilə bağlı olaraq bir çox məsələlərin fərqli aspektləri müzakirə edilmişdir.

Azərbaycan və Yaponiya arasında iqtisadi əlaqələrin əhəmiyyəti ilə bağlı olaraq istər Bakıda, istərsə də Tokyoda müxtəlif tədbirlər həyata keçirilmişdir. Fevralın 26-da Tokioda Azərbaycan Respublikası ilə Yaponiya arasında iqtisadi əməkdaşlıq üzrə dövlət komissiyasının və Yaponiya-Azərbaycan İqtisadi Komitəsinin 8-ci birgə iclası keçirilmişdir. Yaponiya nümayəndə heyətinin rəhbəri, “İtoçi” korporasiyasının icraçı vitse-prezidenti Yoiçi Kobayaşi Azərbaycan nümayəndə heyətini Tokioda salamlamaqdan məmnun olduğunu bildirmiş, iki dost ölkə arasında əlaqələrin sürətlə inkişaf etdiyini vurğulamışdır. Yapon şirkətlərinin Azərbaycan iqtisadiyyatına 100 milyonlarla dollar sərmayə qoyduğunu vurğulayan A. Şərifov ümummilli lider Heydər Əliyevin

1998-ci ildə Yaponiyaya səfərinin iki ölkə arasında münasibətlərin inkişafında mühüm rol oynadığını və bu səfərdən sonra əlaqələrin sürətlə inkişaf etdiyini diqqətə çatdırmışdır. Bildirilmişdir ki, bu siyasətin davamı olaraq Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2006-cı ildə Yaponiyaya rəsmi səfəri ölkələrimiz arasındakı əlaqələri daha da möhkəmləndirmiş və əməkdaşlığın hərtərəfli inkişafına güclü təkan vermişdir. Ölkəmizdə həyata keçirilən iri layihələr barədə qonaqlara məlumat verən Baş nazirin müavini sosial-iqtisadi sahədə əldə edilmiş böyük uğurlar barədə də ətraflı danışmışdır. Yaponiya ilə əməkdaşlıq sahələri arasında enerji, neft-qaz hasilatının xüsusi yer tutduğunu diqqətə çatdıran A. Şərifov demişdir ki, yapon şirkətləri Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının kəşfiyyatı, hasilatı və nəqlində iştirak edirlər. Yaponiya şirkətləri ümumi dəyəri 45 milyard dollar olan və “Şahdəniz-2” və “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlarından hasil ediləcək Azərbaycan qazının Avropa-yə nəqlini nəzərdə tutan TANAP və TAP layihələrinin reallaşmasında fəal iştiraka dəvət olunmuşlar [9].

Yaponiya Maliyyə Nazirliyinin 2014-cü il üçün statistik məlumatlarına əsasən Yaponiya və Azərbaycan arasında ticarət dövriyyəsi aşağıdakı kimidir: Yaponiyadan Azərbaycana ixrac olunub: 12. 3 milyard Yapon yeni (maşınlar, nəqliyyat vasitələri, dəmir

və polad); Azərbaycandan Yaponiyaya idxal olunub: 0. 13 milyard Yapon yeni (neft və neft məhsulları) [8]

2016-cı il mayın 6-da Milli Məclis sədrinin müavini Bahar Muradova ölkəmizdə səfərdə olan Yaponiyanın hakim Liberal Demokrat Partiyasının Beynəlxalq Əlaqələr Bürosunun baş direktoru, Nümayəndələr Palatasının üzvü Kazunori Tanakanın rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti ilə görüşüb.

Görüşdə Bahar Muradova ölkələrimiz arasında münasibətlərin, xüsusilə də siyasi, iqtisadi, humanitar sahələrdə əməkdaşlığın inkişaf etdiyini söyləyib. Bildirib ki, Azərbaycanda Yaponiyaya hər zaman böyük maraq olub. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra keçən müddət ərzində yüksək səviyyəli münasibətlər qurduğumuz ölkələrdən biri də Yaponiyadır.

Milli Məclis sədrinin müavini yüksək səviyyəli qarşılıqlı səfərlərin əlaqələrimizin daha da inkişafına təkan verdiyini vurğulayıb. Bildirib ki, iqtisadi əlaqələrin daha da genişləndirilməsi üçün potensial var. Azərbaycan bu potensialın real işlərə çevrilməsi üçün öz üzərinə düşəni yerinə yetirməyə hazırdır. Liberal Demokrat Partiyasının Beynəlxalq Əlaqələr Bürosunun baş direktoru Kazunori Tanaka Azərbaycana səfər etməkdən məmnunluğunu bildirib. O, Azərbaycanla Yaponiya arasında əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsinin vacibliyini vurğulayıb [10].

ƏDƏBİYYAT:

1. Talıbov R. Asiya ölkələri beynəlxalq münasibətlər sistemində Bakı, «Elm və təhsil», 2015, s. 102
2. Ersan ÖZ, Tarık VURAL. Ekonomisi ve Vergi Sistemiyle Japonya. // Maliye Dergisi y Sayı 149 y Mayıs – Aralık 2005, s. 106
3. Emine AKÇADAĞ. YUMUŞAK GÜÇ JAPONYA'NIN SERT GÜÇ ARAYIŞLARI. // <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-38-201403199bs2010-2-1-28.pdf>, s. 2
4. Yaponiya, Koreya və Tayvanda 20-ci əsrin ikinci yarısında sənayeləşmə, hökumətin izlədiyi sənaye siyasətləri, həmin ölkələrdə sənayenin mövcud vəziyyəti, çağırışlar, trendlərə dair ARAYIŞ Hazırladı: Sənaye şöbəsinin Sənaye zonaları sektorunun baş məsləhətçisi Zaur Məmmədov BAKI – 2015, s. 15
5. “Statistical Handbook of Japan 2008” by Statistics Bureau, Japan p. 27
6. YAPONİYA VERGİ SİSTEMİ. // Finansist Vergi sistemləri. İYUN 2013, s. 2
7. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı Tədqiqatlar və İnkişaf Mərkəzi. TƏDQIQAT BÜLLETENİ N-1, s. 2013, s. 11
8. <http://www.az.emb-japan.go.jp/003az.html>
9. <http://www.respublica-news.az/index.php/iqtisadiyyat/item/2453-to-kioda-yaponiya-ilae-azaerbaydzan-aras-nda-tidzari-igtisadi-sahaedae-aelagae-laerin-inkishaf-perspektivlaeri-muzakirae-olunmushdur>
10. <http://analoq.az/manset/2950-azerbaycan-ile-yaponiya-arasinda-elaeler-inkishaf-edir.html>

RZA TALIBOV

associate professor of International Relations, BSU

e-mail: rza.talibov@mail.ru

POLITICAL AND ECONOMIC ASPECTS OF AZERBAIJAN - JAPAN RELATIONS

SUMMARY

The article consists of two parts. The first part examines the international situation against the backdrop of economic and political goals and tasks of Japan. Explored the stages of obtaining the independence of Azerbaijan in the period after the second part of Azerbaijan - Japan relations. Japan - Azerbaijan - coop-

eration in various fields, in particular in the field of science, culture, technology, and has become a major area of economic development. As a result of this cooperation is the major donor, Japan has become one of the country's development projects

Keywords: *Japan, economic, international, model, Azerbaijan*

РЗА ВАСИФ оглы ТАЛЫБОВ

*Бакинский Государственный Университет
Доцент кафедры Международные отношения
e-mail: rza.talibov@mail.ru*

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АЗЕРБАЙДЖАНО - ЯПОНСКИХ ОТНОШЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

Статья состоит из двух частей. Первая часть изучает международную обстановку на фоне экономических и политических целей и задач Японии. Разведаны этапы получения независимости Азербайджана в период после второй части развития азербайджано - японских отношений. Япония – азербайджанское - сотрудничество в различных областях, в частности в области науки, культуры, техники, и стала одной из основных областей экономического развития. В результате этого сотрудничества является основным донором Япония стала одним из проектов развития страны

Ключевые слова: *Япония, экономический, международный, модель, Азербайджан*

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarix: 07. 11. 2016
Redaksiya heyətinin 02. 12. 2016 tarixli qərarı ilə çapa tövsiyə edilmişdir.
Rəyçi: prof. A. N. Abbasbəyli

JURNALDA DƏRC OLUNAN MƏQALƏLƏRİN TƏRTİBATINA DAİR TƏLƏBLƏR

Dərc olunacaq məqalə redaksiyaya həm kağız, həm də elektron formada təqdim olunmalıdır.

Məqalə hazırlanarkən aşağıdakı tələblər nəzərə alınmalıdır:

1. Məqalə Azərbaycan, rus və ingilis dillərindən birində hazırlanmalı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər hər üç dildə təqdim olunmalıdır.

2. Məqalə Microsoft Word mətn redaktorunda A4 formatında (soldan – 2 sm., yuxarıdan, aşağıdan və sağdan – 2,5 sm.), Times New Roman şrifti ilə 12 pt. ölçüdə, vahid sətirarası intervalla və mətn daxili yazıda 1 sm. abzas buraxmaqla hazırlanmalı və 12 səhifədən artıq olmamalıdır.

3. Məqalə aşağıdakı ardıcılıqla hazırlanmalıdır: UOT – soldan, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; müəlliflərin soyadı və inisialları – soldan, kursiv və qalın şriftlə; müəlliflərin iş yeri, şəhər, ölkə və e-poçt ünvanı – soldan, sonda 6 pt. interval; məqalənin adı – ortadan, böyük hərflərlə, qalın şriftlə, sonda 6 pt. interval; xülasə (mətn təqdim olunan dildə) – kursivlə, sonda 6 pt. interval; açar sözlər – kursivlə, sonda 6 pt. interval; giriş və digər alt başlıqlar – soldan, qalın şriftlə, əvvəlində və sonunda 6 pt. intervalla.

4. Ədəbiyyat siyahısı: hər bir istinad olunan mənbənin adı tərcümə olunmadan, məqalədə istifadə olunma ardıcılığına uyğun olaraq nömrələnir. Mənbənin biblioqrafik təsviri Ali Attestasiya Komissiyasının dissertasiya işlərində mənbənin biblioqrafik təsvirinə irəli sürdüyü tələblərə uyğun olaraq göstərilməlidir.

5. Ədəbiyyat siyahısından sonra məqalənin hazırlandığı dildən fərqli digər 2 dildə müəllifin soyadı, adı, atasının adı, məqalənin adı, xülasə və açar sözlər təqdim olunur.

6. Məqalədə cədvəl və şəkillər nömrələnir: cədvəl – cədvəlin yuxarisında, sağdan (məs., cədvəl 1.), şəkil – şəklın altında, ortadan (məs., şəkil 1.) və mətn hissədən (yuxarıdan və aşağıdan) 1 boş sətir buraxmaqla göstərilməlidir.

7. Düsturlar Microsoft Equation-də standart parametrlərlə yığılır. Mətnə ancaq istifadə olunan düsturlar nömrələnir. Düsturun nömrəsi sağda mötərizədə yazılır.

8. Redaksiyaya məqalə göndərildikdə müəlliflər haqqında məlumat: soyadı, adı, atasının adı, elmi dərəcəsi, elmi rütbəsi, iş yeri, vəzifəsi, telefon nömrəsi, e-mail ünvanı da təqdim olunmalıdır.

9. Məqalədə göstərilən məlumat və faktlara görə müəllif məsuliyyət daşıyır.

10. Redaksiyaya daxil olan məqalələr rəyə təqdim olunur və müsbət rəy almış məqalələr çapa tövsiyə olunur.

11. Redaksiyanın ünvanı: Az1114, Bakı şəh., Z.Mehdiyev küç., ev 8/6 “İqtisadi və siyasi elmlər” jurnalının redaksiyası. Sayt: www.maarif.az E-poçt ünvanı: journal@maarif.az

REQUIREMENTS ON DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE JOURNAL

Articles published in the paper, as well as in electronic form will be submitted.

The following requirements must be taken into account while designing the article:

1. Articles should be prepared in one of the languages - Azerbaijani, Russian and English, the title of the article, abstract and keywords should be submitted.

2. The articles should be submitted in the Microsoft Word text editor A4 format (from left - 2 cm., above, below and right - 2.5 cm.), Times New Roman 12 font., 1 cm inter-text interval, remaining paragraphs and not exceeding 12 pages.

3. The articles must be prepared in the following sequence: initials and surname of authors - from the left, and bold italic; author's place of work, city, country and e-mail address - from the left, in the end 6 font, interval; the title of the article - from the middle, capitalized, bold, 6 font, interval; abstract (in the language of the article) - italics, in the end 6 font, interval; interval; keywords - italics, in the end 6 font, interval; introduction and other sub-headings - from left, bold, and at the beginning and end 6 font, interval.

4. References: each referred source must be numbered in accordance with the sequence used in the article and remained untranslated.

5. References must be followed by the article title, abstract and key words in 2 specified languages.

6. The tables and pictures in the article must be numbered: Table – at the top of the table, from the right (eg, Table 1.), a picture - below the picture, from the middle (eg, Picture 1.) remaining parts (from the above and below) a blank line.

7. Formulas must be set in standard parameters - Microsoft Equation. Only formulas used in the text must be numbered. The formula numbers must be written in brackets in the right.

8. The articles submitted to the editorial board must contain information about the authors: first name, last name, middle name, scientific degree, scientific rank, place of work, position, phone number, or e-mail address.

9. The author is responsible for the information and facts mentioned in the article.

10. The articles received by the editorial office are presented for review and the articles with positive reviews are recommended for publication.

11. Editorial Board Address: AZ 1114, Baku city., Z.Mehdiyev str., h. 8/6 “Journal of Economics and Political sciences” editorial board. E-mail: journal@maarif.az Site: www.maarif.az

ТРЕБОВАНИЯ К СОСТАВЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ

Публикуемая статья должна быть представлена в редакцию в бумажном и в электронном виде (если автор находится в не Азербайджана тогда электронного варианта достаточно).

При подготовке статьи должны быть выполнены следующие требования:

1. Статья должна быть подготовлена на одном из языков – азербайджанском, русском или английском. Название статьи, аннотация и ключевые слова должны быть представлены на трех языках (для зарубежных авторов английская и русская версия достаточно).

2. Электронный вариант статьи должен выполняться в текстовом редакторе Microsoft Word в формате A4 (поля: левое – 2 см, правое, верхнее и нижнее – 2,5 см), шрифтом Times New Roman размером 12 пт. Междустрочный интервал – одинарный, абзацный отступ – 1 см, размер статьи не должен превышать 12 страниц.

3. Статья должна быть подготовлена в следующей последовательности: УДК – слева, жирным шрифтом, в конце интервал 6 пт; инициалы и фамилии авторов – слева, курсивом и жирным шрифтом; место работы авторов, страна, город и адрес электронной почты – слева, в конце интервал 6 пт; обзор (на языке представленного текста) – курсивом, в конце интервал 6 пт; ключевые слова – курсивом, в конце интервал 6 пт; введение и другие подзаголовки – слева, жирным шрифтом, в начале и конце интервал 6 пт.

4. Список литературы: название каждого источника не переводится и нумеруется в статье в соответствии с последовательностью использования. Библиографическое описание источников должны быть указаны в соответствии с требованиями, предъявляемыми ВАК к библиографическому описанию источников в дипломной работе.

5. После списка литературы название статьи, аннотация и ключевые слова представляются также на двух других языках.

6. В статье нумеруются таблицы и рисунки: таблица – в верхней части таблицы, с правой стороны (например, таблица 1), рисунок – под рисунком в центре (например, рисунок 1) и, пропуская одну пустую строку от текста (из верхней и нижней частей).

7. Формулы набираются стандартными параметрами в Microsoft Equation. Номер формулы пишется в скобках с правой стороны. В тексте нумеруются только использованные формулы.

8. При отправке статей в редакцию также должны быть представлены сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, ученая степень, ученое звание, место работы, должность, номер телефона, адрес электронной почты.

9. Автор несет ответственность за информацию и факты, указанные в статье.

10. Статьи, поступившие в редакцию, направляются на отзыв; статьи, получившие положительные отзывы, рекомендуются к публикации.

11. Адрес редакции: Az1114, г. Баку, ул. 3.Мехдиева 8/6, Редакция научно-аналитического и практического журнала “Экономических и политических наук”. Электронная почта: journal@maarif.az, Сайт: www.maarif.az

İqtisadi və Siyasi Elmlər Jurnalı

№ 4 (5) 2016

Jurnalın təsisçi və həmredaktorları:

**Laçın Vəzir oğlu Abışlı
İkram İsmayıl oğlu Cəbraylov**

Jurnal Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
mətbu nəşr kimi № 4022 qeydiyyat nömrəsi ilə
01.12.2015-ci il tarixində qeydiyyata alınmışdır.

ISSN: 2518-7082 (Print)

ISSN: 2519-4925 (Online)

© L.Abişlı, İ.Cəbraylov

Texniki redaktoru:
ELNUR ƏHMƏDOV

Tərtibat və dizayn:
SƏDAQƏT KƏRİMOVA

Yığılmağa verilmişdir: 31.03.2017, Çapa imzalanmışdır: 05.04.2017.
Nəşrin ölçüsü: 70x100 1/16. Fiziki çap verəqi: 7,5. Sifariş: 069/17.
Sayı: 100 ədəd.

NURLAR
Nəşriyyat-Poliqrafiya
Mərkəzi

Bakı, Az1122, Zərdabi pr. 78
Tel: 4977021 / Faks: 4971295
E-poçtu: office@nurlar.az